

e-zimnite sanishta na lavovete

ИВАН ДАВИДКОВ

**ЗИМНИТЕ
СЪНИЩА
НА
ЛЪВОВЕТЕ**

РОМАН

ПАРТИЗДАТ / СОФИЯ 1982

Човек оставя след себе си онова,
което е свързано с името му, и творения,
направили от неговото име символ на
възторг, ненавист или равнодушие.

ПОЛ ВАЛЕРИ

Листата, паднали от дървото, стават
играчка на вятъра; изгубените илюзии –
това са листа, отронени от дървото на
сърцето.

ХОСЕ ДЕ ЕСПРОНСЕДА

– ВИНАГИ, КОГАТО ДОЙДА ПРЕЗ ЕСЕНТА В ТАЯ КЪЩА, снегът върви по петите ми – каза си Мартин Калинов, или Преводача, както обичаха да го наричат приятелите му. На двора всичко беше побеляло. Планината се губеше в шаващата мрежа на снежинките. Горчивият дъх на затрупаните цветя проникваше през цепнатините на вратите и прозорците и той го усещаше да пробягва по кожата му като лека тръпка.

Имаше намерение да остане по-дълго тук, да поработи на спокойствие, а изведнъж реши да се прибере в столицата.

Къщата, която преди няколко дни го срещна неприятеливо със студените си стаи, сега беше затоплена и потрепването на пламъците в камината беше разбудило не само ленивите мухи, които пълзяха по прозорците, но и уханието на сухия липов цвят и на чубрицата в кухнята, неусетено от него при първото влизане в студената къща.

Накани се да излезе на двора и да насече дърва. Ще отърси от буковите вършини навалелия сняг и брадвата ще размята над главата му тънки, свистящи трески, ще се заслуша в ехото, което събаря снежец от висулките на леските и от оголелите върхари на ясените (човек може да проследи целия път на ехото по тоя димящ пращец), после ще нареди дървата до камината, ще стъкне загасващия огън и ще усети в плахите пламъчета, които обхващат цепениците, и в дима над тях уханието на мократа гора, винаги свързано в него с усещане за тишина, мекота и радост. Ще примъкне фотьойла до камината,

ще се отпусне на облегалката и ще отвори някоя от книгите, които обича да чете именно в такива минути – книги, чиято атмосфера е мека като снега на двора, в които човек се вгълбява, за да се докосне до сложните и тайнствени движения на чуждата и на своята душа...

Можеше да насече дърва – това щеше да го ободри след лошия сън, можеше да се разходи край реката, да подиша резливия планински въздух, който гъделичка ноздрите с невидимите иглици на снежинките, да усеща как дърветата, преплели ниски арки, поръсват врата му с димящи облачета и той, развеселен от хладината им, подскача на един крак като момче. Можеше да нахвърли и някоя страница от книгата, над която работеше...

Той обичаше да размишлява край огъня и къщата, с която не беше свикнал по-рано (мислите му капризно страняха от белия лист, сякаш ги смущаваше непривичната обстановка), сега го настройваше за работа... Толкова бе приятно в стаята с потрепващите по стените сенки от огъня, с бавния сняг, чиято тишина изпълваше празните стъклени вази и караше меко да сияят изпъкналите им ръбове... А можеше просто да пропилее деня в най-обикновени занимания: да зазими чешмата на двора, да изреже сухите цветя до оградата, да изхвърли ореховата шума, натрупана от вятъра под балкона... След голямата нервна преумора през последните години той чувстваше нужда от такова разтоварване – да не мисли за нищо, което е свързано с неговата работа, да се отдаде на някое разсейващо го занимание, както правят картоиграчите или прирастените към лова или футбола.

Можеше да остави настрана, за месец или два, всичките си ангажменти, но това никога досега не беше се случвало. Той винаги имаше да довършва нещо и мисълта за него потискаше душата му. Това можеше да бъде уговорен срок с някоя редакция, започнат превод, който го смущаваше със сложността си, отлагано не веднъж и два пъти пътуване поради вечна заетост... По характер той приличаше на ония селяни, които не жаят труда си, когато копаят своята градина и чистят

плевелите. Работата го увеличаше, радваше го мисълта за онова, което трябва да бъде оплодено и да узрее, но той не владееше умението на продавачите по пазарите, които шумно и велеречиво хвалеха сред навалищата своята стока. Вярваше, че плодът, ако е зрял и сочен, сам ще говори за себе си, но се лъжеше, защото виждаше, че опитните търговци имаха край себе си цяла свита, която славословеше плода на техните градини, не рядко дребен и прояден от червеите, и ония, които се лутаха между сергиите, се спираха именно там, защото сладкодумните господари на пазара умееха да ги убедят, че дори червеят в сърцевината на плода е попаднал там не случайно – той е примамен от сладостта и от аромата му...

Можеше да послуша и музика – да сложи на грамофона някоя от симфониите на Бетовен, Чайковски или Сибелиус и да съзерцава снега, който пада зад прозореца и отрупва гергините, да наблюдава движението на нежните небесни кристалчета, което става подвластно на музиката – адажиото ги кара да забавят своя полет, сякаш им напомня, че долу ги чака пръстта, която ще им отнеме завинаги пространствата на небето, alegrото ги завъртява като внезапно долетял вятър, скупчва ги в димяща галактика и Мартин разбира драмата им, защото тяхното сияние ще се задържи само за миг пред очите му и ще изчезне между влажните стебла на трънките и ръждивата, сякаш изрязана от ламарина папрат.

Музиката караше снега да пада направо в душата му и той усещаше не неговата студенина, а мекото му докосване: в него имаше сякаш топлинка, останала от летните облаци, и усещане за необозрими пространства, които успокояват и възвисяват човека. Пречистен от музиката, снегът покриваше грижите и огорченията, завиваше ги с рехавата си пелена така, както завиваше сега къртичините на двора и каменните леговища на влечугите. Макар да познаваше краткостта и измамността на тоя сън, в подобни мигове Мартин Калинов се отдаваше на

усещането, че е настъпило времето на безметежния покой, очаквано от него толкова години...

Мокрите дърва в камината догаряха, но той не се наведе да стъкне огъня, нито посегна към грамофона. Опипа джобовете си, за да открие ключовете на колата, и когато усети хладинката на техния хлъзгав метал, тръгна към двора.

След минута се чу боботенето на мотора.

Колата скърцаше със своите ламарини, затрупана от дебела пряспа, опушваше снега с ауспуха си и през нейното предно прозорче старата жена, излязла да помете стъпалата пред входа, видя своя син. Той седеше до кормилото – едно сиво петно, размазано от проблясващите скрежни кристалчета, мъчеше се да надникне през стъклото на дясната врата и когато то със скриптене започна да слиза надолу, викна на майка си:

– Остави метлата и стягай багажа! Трябва да тръгваме...

– В тоя сняг? – погледна го изненадана тя. – Пътищата не са разчистени. Проходът сигурно е затрупан от преспи.

– Трябва да тръгваме – повтори той. – Имам неотложна работа.

Старата жена не знаеше каква е тая работа – той досега не беше споменавал за нея, – но тъй като добре познаваше характера на своя син, не се опита да му противоречи: решил ли е, значи трябва да се тръгва. “А може би е по-добре да тръгнем сега, докато снегът е още мек и тънък, помисли си тя. Ще успеем да прекосим прохода, преди поледицата да е сковала завоите и да ги е превърнала в пързалка над пропастите...”

Всяко тръгване към столицата беше свързано с подреждане на буркани по задната седалка, които през целия път тракаха и дразнеха Мартин. В багажника майка му слагаше щайги с домати, отгледани от нея в градината пред къщата; връзки праз, чиито стебла бяха хлъзгави, сякаш по тях са лазили плужеци; нагризани от зайци зелки и кални моркови. До тия прозаични дарове на лятото, които можеха да бъдат купени

за дребна сума от всеки магазин за зеленчуци, пръстите на майка му се докосваха като до скъпоценности. Тя се възхищаваше на твърдите, скриптящи зелки, на бурканите с компот, в които плуваха напукани череши, радваха я гладките, като че ли полирани домати, торени и поливани от нея, възхищаваше я особенният им вкус, който Мартин, колкото и да се стараеше, не можеше да отличи от вкуса на обикновените пазарски домати.

И сега, когато затопленият мотор на колата приглуши бръмченето си и снегът на предния капак потъмня и се свлече, започна оная суетня, която винаги го е дразнила: майка му се захвана да носи от мазето чувалчета с картофи, папрат, с която после да покрие праза, найлонови пликове, издути от грудки на гергини и гладиоли, шишета с доматино пюре, потракващи при всяка нейна крачка буркани с туршии...

Всяко тръгване оттук към столицата беше като преселение. Майка му носеше своя багаж дотогава, докато в колата не останеше празно място. Мартин се нервираше от старанието на старата жена да трупа зимнина, към половината от която едва ли щеше да посегне, но не избухваше, не ѝ се скарваше, защото знаеше, че майка му още на часа след завръщането им в столицата ще тръгне да звъни на съседите и всекиму ще даде по нещо от това, което са отгледали ръцете ѝ. Децата ще я дърпат: “Бабо, дай ни бонбони!”, а тя ще се смее: “Свършихме ги, но това е по-сладко...” и ще сипва в шепите им брани от нея дренки, сухи и набръчкани като дланта ѝ, които децата ще дъвчат дълго, ще премятат на езика си тия жилави като гума късчета и ще се мръщят от тръпчивостта на сиромашкия планински плод...

РЕШИ ДА ТРЪГНЕ, ЗАЩОТО НЕОЧАКВАНО СИ СПОМНИ, че на другия ден се навършва година от смъртта на един много близък негов приятел – гръцки емигрант, с когото беше дружил цели две десетилетия. Искаше непременно да

присъства на помена, за който го бяха поканили близките на покойника, но увлечен в работата си, беше забравил датата...

Мартин обичаше тоя необщителен, блед, изсъхнал сякаш от зла болест човек, който отбягваше шумните компании и имаше навик, когато дойдеше в Мартиновия дом, мълчаливо да се рови из библиотеката му, оставил да изстива недокоснатото кафето в чашата, или да седи сам, на една и съща маса, в кафенето на интелектуалците до прозореца, където го докосваше с листата си стар, пращен фикус... Името на тоя човек беше Арис Димитриадис, но всички, които го познаваха или бяха чели нещо от него (той пишеше стихове), го наричаха за по-кратко Гърка. Арис се появи по софийските улици в същата година, когато партизанската армия на Маркос беше разгромена при Грамос и оцелелите ѝ бойци търсеха спасение отвъд границите на своята родина. Показаха го един ден на Мартин. Гърка вървеше по улицата сам, с широка, кроена за по-едър човек винтяга, с голф, чийто издут между коленете кафяв шаяк беше протрит, с тънки като на момче крака, които с мъка повдигаха тежки, подковани обувки, каквито навярно е носила гръцката партизанска армия. Непознатият беше слаб и блед, сякаш наскоро се е привдигнал след дълго боледуване. Под очите му имаше тъмни сенки, носът му беше остър, с изпъкнал хрущял, по който кожата сребрееше като цигарена книжка... Ако не беше видял очите му, Мартин щеше да си помисли, че това е отчаян човек, потиснат от своята драма, който е намерил тук залък хляб и покрив, но не е намерил спокойствие за душата си. Щеше да си помисли така, но когато срещна погледа на изгнаника и усети пронизващия блясък на неговите тъмни като маслини ириса, на очните му ябълки с цвят на току-що преломен стоманен къс, Мартин разбра, че насреща му върви твърд, непоколебим човек.

Гърка беше облечен със същите дрехи, когато след няколко месеца се запозна с Мартин. Навярно нямаше друг костюм, с който да смени винтягата и голфа. Мек есенен ден

шумолеше в клоните на дърветата и по масите на ресторантчето, където двамата мъже бяха седнали да си поговорят, падаха жълти листа с онова пронизано от светлина позвъняване, което човек долавя в изпълнените с нея часове на циганското лято не толкова със слуха, колкото с душата си.

Мартин, който през студентските години беше изучавал езика на старите гърци и беше прекарвал по цели нощи над страниците на Есхил и Софокъл, слушаше свистящите думи на своя събеседник и имаше усещането, че долавя шум от стъпки по суха, трошлива шума, който след миг се избистряше и тогава на Мартин му се струваше, че чува ехо на вълни, които се разбиват в далечни, скрити сред мъгла заливи. Гърка разказваше за своя роден край. Имаше нещо радостно в неговите думи, нещо осезаемо, до което се докосваше не само облакътеният на масата и вгледан в далечината изгнаник, но и Мартин, който се провираше през неговите мисли като през маслинова гора, чиито твърди листа го докосваха по лицето...

Родината още не беше се превърнала в болка. Тя беше въздух с дъх на водорасли и на кипарисова смола, който караше тънките ноздри на Арис блажено да потрепват, беше очертание на хълмове, които още не бяха се размили в спомена, а се припичаха на южното слънце и лениво шаваха със своите гущери; беше мелодия на реки, която още не беше преминала през неговите сънища, за да се превърне в застрашително ехо, а леко плуваше в далечината и Мартин виждаше тръпките ѝ да преминават по бледото, озарено от таен вътрешен огън лице на изгнаника...

След години, като си припомнеше този разговор и като наблюдаваше все повече затварящия се в себе си човек (той беше износил винтягата и шаячния голф и се обличаше в отпуснати тъмни костюми, сякаш се боеше, че скроената по мярка дреха ще потиска не само тялото, но и душата му), Мартин усещаше как времето е отдръпнало от очите на Гърка онова, за което той си спомняше преди години с ликуващи нотки в гласа, как го е обгърнало не само с мъглата на

изчезналото време, но е разляло контурите му така, както ръждата бе разяла ламаринената кутия пред дома на изгнаника, където рядко идваха писма.

Родината се отдалечаваше от него като ония кораби, които беше гледал през детството си от скалите на залива край Солун – това скъпо видение се смаляваше, омарата на лятото го раздробяваше на искрящи лъскавки, които подскачаха във въздуха, и той знаеше, че тия игриви светлинки едва ли ще се слеят повторно в зрим образ. Изгнаникът губеше реалните очертания на онова, с което беше живял, но все по-властно го обсебваха звуците и уханията на изгубеното. Той например не можеше да си спомни вече дали имаше шишарки по върха на стария кипарис, който растеше пред неговата родна къща, но късно нощем чуваше в съня си как тъмнокехлибарени шишарки падат, разлюлели по-долните клони, и в подсъзнанието му съвсем отчетливо посветваха смолистите им наниз, прилични на конски гъгравчета. Не можеше да си спомни колко бяха стъпалата на стълбата в родния му дом и не знаеше дали дървото им не е прогнило вече, но ги чуваше да се обаждат в полунощ – тихо, с различни гласове, сякаш неопитен музикант докосваше клавишите на раздрънкан инструмент, и в паузите се долавяше остро скриптене на дървояд.

Няколко лета Мартин прекара с Гърка своята отпуска край морето.

Беше време, когато избиваха делфините и в августовските вечери пристигаха рибарски кораби, натоварени с гладки, сякаш излети от чугун окървавени тела. Делфините лежаха по палубите, изтърбушени от харпуни. Ламариненият комин на фабриката, където опушваха делфиновото филе, преди да го разпратят по ресторантите на крайбрежието, димеше по цели дни и над градчето се носеше тежка миризма на изгорена делфинова мас, а от небето се сипеха мазни сажди, които покриваха с тънка корица тихите места на заливите.

Мартин и неговият приятел рядко отиваха на градския плаж, където имаше цветни чадъри, водни колела и лодки. Тоя плаж привличаше повечето от летовниците, защото дошлите да прекарат безгрижно лятото можеха не само да се припичат на златистия пясък и да се къпят, но и да правят дълги разходки навътре в морето. Мартин и неговият приятел предпочитаха дюните от другата страна на залива и като заплащаха по няколко монети на лодкаря, поемаха нататък, люлени от вълните, чиито светлини и сенки се диплеха по дъното на плиткия залив. Лягаха сред дюните. По телата им се разливаше меката топлинка на утрото и те се оставяха да ги унася плясъкът на вълните или играеха шах, за да мине по-бързо времето. Гърка лежеше по корем до шахматната дъска. Редом с него тъмнееха на пясъка тежките, подковани обувки, които Мартин беше запомнил от деня на запознаването си с изгнаника и които той носеше през всички сезони – едни и същи, изподраскани, ожулени по фортовете и бомбетата, сякаш тия обувки имаха особена, фатална роля в неговия живот. Гърка играеше ту поривисто, като събаряше фигурите с придвижваната пешка, ту се замисляше и конят дълго оставаше в ръката му, приготвен за скок.

Докато излегнатият между дюните грък обмисляше своя следващ ход, Мартин гледеше как нервно потрепват мускулите на гърба му, с надиплена по изпъкналите ребра кожа, все още не придобила загар от слънцето. Между ребрата, под дясната плешка, имаше голям бледорозов ръб от някогашна рана. Мартин не можеше да разбере каква е била тая рана – от куршум, от снарядно парче или от удар на нож, но вдлъбнатият белег му подсказваше, че човекът, който сега напрегнато се взираше към шахматните фигури, дълги дни и нощи е бил на ръба между живота и смъртта.

И кой знае защо мисълта му отново се връщаше към делфините.

Преди две години беше се появила статия за вредата от делфините. Един известен учен доказваше с цифри и факти, че тия на пръв поглед невинни обитатели на морските глъбини унищожават огромни количества риба, с която спокойно би могло да се изхрани половината население на страната.

По това време уловът на риба беше твърде беден. Корабите се връщаха в пристанищата само с по няколко коша хилава цаца и тоя факт решително подкрепи тезата на учения. Бе взето решение за избиване на делфините. Авторът на изследването получи научна степен и рибарските кораби, взели на бордовете си стрелци, чието око рядко се лъже, поеха навътре в морето.

И сега, когато Мартин и неговият приятел играеха шах сред дюните, борбата с делфините продължаваше.

Изстрелите почти не се чуваха, защото плясъкът на вълните ги заглушаваше, но като гледаше силуетите на корабите в далечината, Мартин си представяше как улучените делфини правят своите предсмъртни скокове – навярно също така елегантни, както утринните им подскоци, които той беше съзерцавал не веднъж и дважд в залива. Гладките им тела тогава прокъсваха тънкото сияние на утрото върху водата, задържаха се за миг в небето красиви, ликуващи, после изчезваха в глъбината, за да се появят отново: два прилепени делфина, които скачат едновременно и дръпнатата от телата им пенлива струя се задържа за миг в небето като пиедестал на античен паметник. Това навярно беше любовна игра на делфините.

Мартин беше чел най-различни истории за тия обитатели на морските глъбини: как помагали на изпаднали в беда плувци да стигнат до брега, как се привързват към хората, как можели да помнят, дори да говорят на свой език. Беше виждал техни изображения по старинни гръцки вази. Беше чел за тях в древните митове...

Всичко това звучеше убедително за човека на перото, но то беше резултат не на проучване и анализ, а на спонтанен отклик. Ученият беше оставил настрана гореспоменатите занимателни истории, които могат да бъдат съблазнителни

само за непосветените в науката, и като беше правил разрези на своята теза за ползата и вредата от делфините, за да сложи върху едното и другото блюдо на везните нейните късове, беше съзрял през вгълбено посветващите стъкла на очилата си как едното блюдо, върху което лежи вредата, се накланя, ще опрече чак земята, а другото, в което е сложена ползата, излетява във въздуха, сякаш в него е сложена перушинка.

В такива минути ученият беше изрекъл цялата истина за делфините и корабите, взели на бордовете си най-опитните стрелци, бяха поели навътре в морето, за да върнат на населението оная риба, която му се е полагала и е била унищожена от нахалните морски пришълци.

Ехото на изстрелите едва достигаше до самотния плаж, където двамата мъже играеха шах. Мартин трудно можеше да го отличи от пляска на вълните, но Гърка изглежда имаше по-остър слух, защото всеки изстрел го караше да трепва, да отмества очи от шахматната дъска и като обглеждаше мигновено далечината, той правеше съвсем необмислен ход.

Привечер, когато идваше лодкарят и двамата приятели отново прекосяваха залива, за да се приберат в градчето, виждаха, че рибарските кораби се задаваха в далечината и като оставяха след себе си широка дъга от пяна, поемаха със своя лов към сградата на консервната фабрика. А нейният комин продължаваше да бълва гъст черен дим над тоя кът на лятното безгрижие, чиито къщи и прашни дървета бяха пропити от тежкия дъх на изгорялата делфинова мас

– Не мога да гледам тия кораби с мъртвите делфини – каза му една вечер Гърка, когато слизаха на пристанището. Напомнят ми за каруците, с които караха избитите момчета, за да ги показват из селата край Солун.

А дните течаха – лениви и безгрижни. Морето менеше цветовете си, мокрите скали искряха от слънцето, водни колела разпенваха залива и над перките им трептяха тънки дъги, но

нещо от празничността на лятото беше изчезнало... Нямаше ги делфините, които сутрин танцуваха грациозно, надиплили гладката вода, нямаше я любовната им игра, от която се раждаха пенести фонтани с кристален звън.

Стрелците бяха приключили своето дело.

Идваше времето на големия риболов. Корабите поемаха навътре в морето, отрупани с мрежи. Вечер ги очакваха да се върнат, препълнени със сафрид или скумрия, а корабите докарваха по някой и друг кош постала цаца, към която не поглеждат дори котките, или по палубите тъмнееха купчини тъмнокафяви, пъпчести калкани...

След време изчезна и цацата. Мрежите издърпваха из морските глъбини само водорасли, които се размазваха и воняха. Дъските по сергиите на рибния пазар изсъхнаха, изкорубиха се, и само скритият в пукнатините им дъх на рибешки люспи напомняше за времето на големите улови.

Тогава се появи изследването на друг учен, който с примери и факти доказваше, че ако не са били избити делфините, сега цялото население е щяло да има разкошна трапеза от рибни ястия. „Гръцките богове са се разхождали по вълните, яхнали делфини, пишеше той, и не един корабокрушенец е изричал мълчалива благодарност на тия разумни същества, които са му помогнали да стигне до спасителния бряг.“ След това лирическо отстъпление, твърде нехарактерно за един сериозен учен, той доказваше, че делфините са верни помощници на морските труженици, че те не унищожават рибата, а напротив – гонят рибните пасажки към мрежите на риболовните кораби. „Заслужава най-сурово наказание оня, който вдигне ръка на делфин!“, патетично завършваше своето изследване ученият.

Избиването на делфините беше строго забранено. Ученият получи научна степен, а ламариненият комин на консервната фабрика престана да бълва своя катраненочерен дим, ръждяса, изкриви се, прояден от дъждовете, и сивата сграда заприлича на

запусната барака от малък, предаден на плесента и на ръждата Освиенцим.

На следващото лято, когато Мартин и Гърка отново дойдоха в крайморското градче, видяха в залива двойка делфини. Плавните им подскоци наподобяваха играта на блеснали от пяна плувци, които си подхвърляха топка и се мъчеха да я уловят.

Двата делфина придаваха необикновено спокойствие на залива, безлюден в ранния час, и като гледаха къщите по брега, обгърнати от дъх на зрели смокини, и сивата сграда на консервната фабрика, чиято мазилка беше започнала да се лющи от влагата, Мартин и неговият приятел имаха усещането, че никога не са виждали в пристанището кораби с избити делфини, а всичко е било само един тежък сън.

Навярно през някоя от тия нощи, когато морето утихваше, унесено в дълбока дрямка, и единствено откъм скалите долиташе плясък на вълна или се чуваше цамбурване на отронил се в глъбината камък, Арис беше написал стихотворението за делфините, което Мартин намери след смъртта му между ръкописите в чекмеджето на писмената маса. Тия ситно изписани думи – зачертавани, изваждани върху бялото поле на страницата, отново зачертавани – правеха неговия ръкопис подобен на път, по който дълго се е лутал човек: ето тук следите му са нанизани отчетливо една до друга, по-нататък са размазани – той е падал, опитвал се е да стане и отново се е подхлъзвал. На някого подобен ръкопис можеше да не направи никакво впечатление, но тия страници вълнуваха Мартин, защото отблизо познаваше и обичаше човека, който беше търсил думите така, както пътникът търси кладенче, за да утоли жаждата си. В нечетливо изписаните редове Мартин чуваше гласа на Гърка: глуховат, сякаш звуците се раждаха от винаги простудено гърло, и свистящ, сякаш тия звуци се провираха в зевове на метални зъби. Трептенето им напомняше

позвънване на тънкоръба ламаринка и познатата мелодия на гласа, в която се вмесваше хрипливият смях на Гърка, подобен на кашлица, излепваше със своите ехтящи частици лицето на изгнаника – удължено, както беше го запомнил Мартин, бледо, с размит в пространството контур, сякаш е рисувано върху мокър лист хартия, но със съвсем точно изписани маслиненочерни, трескави очи, които гледат изпитателно застаналия пред него Мартин, но не го забелязват, защото са взрени – през него – към нещо друго, което се опитват да разгадаят и не могат да стигнат до сърцевината му:

Бе друга нашата съдба. И не талази сини,
а хребети планински ни люлееха
в далечното и баладично плаване.
Зад стари и проядени маслини се провиждаше Итака
и между тях с око стоманено се вираше
ловецът на делфини.

А нас ни пианеше приливът зелен на планините,
вълните ни люлееха над бездните на волността
и със венци от водорасли нереидите
венчаваха челата ни,
където после щеше да засъхва черна кръв.
Защото между стари и проядени маслини се
провиждаше Итака
и посред тях с око стоманено се вираше
ловецът на делфини.

Той щеше да ни натовари в черните си кораби.
За палубите щеше да ни запои кръвта.
Егейски вятър щеше да плющи в платната
и като чайки щяха да крещят над тях
душите ни – прогонени от ада и от рая...
Но аз останах само с рана под сърцето.
Не ме оплете мрежата, вълната ме държеше на ръце
в мига между живота и смъртта.
Вълната ме положи в колесницата на Фаетон
и чух в небето да ехтят копитата на златните коне...
А долу – между стари и проядени маслини се
провиждаше Итака

и посред тях с око стоманено се взираше
ловецът на делфини.

Той ме следеше неотстъпно и куршумът триеше очите си,
за да ме види по-добре.

Ах, аз ще падна от небето и конете ще отминат
с небесната си колесница.

Ще падна като въглен над Итака
и никой няма да ме забележи,
защото хората откриват много късно
в развалините
това забравено съкровище –
сълзата на убитите делфини...

Мартин не знаеше, че в чекмеджето на Гърка лежи това
трагично стихотворение, когато в една мъглива есенна вечер
телефонът извънтя и той чу гласа на своя приятел:

– Утре те кани на розден ден един непризнат класик, за
кого сте се карат няколко града и няколко дързави.

– Градовете и държавите ще се карат по-късно – отговори
му Мартин, – непременно ще се карат, а ние мирно и тихо ще
седнем да изпием по чаша вино за класика...

Гърка се изсмя – ситно, хрипливо, – и продължи да говори
нещо, но гласът му застърга в слушалката, изсвистя и изчезна.
Мартин избра телефонния му номер. Оттатък никой не вдигна
слушалката. Сигурно приятелят му беше позвънил от уличен
телефон.

На другата вечер Мартин тръгна към дома на Арис.
Първият сняг искреше под уличните лампи на тънки рояци. В
полета му имаше нещо празнично, което изведнъж изчезваше,
щом лампите останеха зад гърба на пътника. Тогава по-
отчетливо се чуваше шляпането на обувките в локвите на
улицата и по-неприветлив ставаше кварталът с еднообразните
си панелни здания, към чиито сиви балкони, целите в пране,
вдигаха клони оголели стари дървета. Снегът не се задържаше
нито по тротоарите, нито по клоните на градинските кестени –
само неговата лепкава влага изпълваше въздуха. Целофанът,
през който прозираха купените преди малко цветя, омекна и

Мартин усещаше с пръстите си неприятното му пихтиесто докосване.

Видя пред себе си на партерния етаж прозорец с перде, на което личаха избелели цветя, подобни на гергини (там живееше Гърка), видя сенки да се мяркат по пердето и си помисли, че е закъснял. Когато позвъня и Арис го посрещна на вратата, от закачалката го лъхна мирис на мокри палта. Да, другите гости наистина бяха пристигнали вече.

Арис за пръв път канеше Мартин у дома си. Той отбягваше да приема приятели в своята тясна квартира – само с малък хол, спалня и кухня. Къде да сложи маса за гостите, къде да нареди столове, къде да изнесе дивана, на който спяха двете му момиченца?...

През своята многогодишна дружба с Арис Мартин неведнъж беше сядал да изпие чаша вино за здравето на своя приятел и да го поздрави за неговия рожден ден. Това обикновено ставаше в една кръчма до гарата, където се събираха железничари и работници от товарните влакове. Преди да се чукне с Мартин и да докосне чашата до устните си, Гърка отливаше няколко капки под масата, споменаваше името на майка си, очите му се изпълваха със здрачна тишина и през нея мълком се отдалечаваше, невидима за другите, сянката на една непрежалима покойница.

Пиеха, без да говорят. Гърка черпеше непознатите хора по съседните маси и като се вглеждаше в тъмното като кръв вино, казваше: “Да прием за Гърция ...” Железничарите се чукаха с него, разливаха виното по отдавна непраните покривки и пиеха, без да знаят защо за Гърция, но по-старите от тях си спомняха избелелите стени на казарми в Ксанти или Гюмюрджина (там бяха служили някога), мяркаха се пред очите им гъркини, готови на всичко за един самун войнишки хляб, леките им фигури плуваха във воднистото вино и когато свитите в своите шинели железничари отпиваха едри глътки, те не усещаха виното да киселее на езика им, а в неговия дъх долавяха

ветреца на далечни и чужди равнини, под чиято трева беше затъпкана младостта им.

Пиеха – чашите се губеха в черните им шепи, вмирисани на траверси и на пътища, питаха го: „Ти грък ли си? Наш човек значи...“, потупваха го приятелски по рамото, а той им се усмихваше тихо и тъжно, с ония пълни от здрачно мълчание очи, в които все още плуваше образът на мъртвата майка...

Мартин сложи палтото си на закачалката и когато стопанинът му отвори холната врата, чието зърнесто стъкло блестеше, сякаш беше поръсено с капки от палтата на събличалите се преди малко гости, Мартин видя по средата на хола маса, заела половината пространство, и край нея неколцина мъже, които не познаваше. Здрависа се първо с жената на своя приятел – висока, с гладко причесана, прибрана в кок коса, от което лицето ѝ изглеждаше дребно, с опъната кожа, сякаш гребенът е изпъвал не само косата, но в кожата по челото и скулите. Подаде ѝ цветята. Тя се наведе над тях, вдъхна аромата им и Мартин видя как сивите ѝ очи засияха, сякаш в ирисите им попи светлината на кремавите хризантеми. Домакинята представи госта на застаналите до масата четирима мъже, които се здрависаха с него: единият с енергично ръкостискане, от което ставите на китката му изпукаха, другите внимателно, сякаш застаналият до тях непознат човек скоро е свалил гипса от счупената си ръка и най-лекото докосване може да му причини болка. Непознатите мъже произнасяха имената си със същите свистящи звуци, които Мартин беше свикнал да слуша в говора на своя приятел, и това му подсказа, че пред него стоят гърци, навярно стари приятели на Арис – много видели и много препатили хора, ако се съди по бръчките на техните лица, по големите им длани и очуканите нокти на пръстите. Изглежда тях хора трудно изкарваха хляба си, но в очите им Мартин виждаше не умора, а оня особен блясък, който беше откривал и в погледа на Арис, когато изгнаникът си спомняше за своята родина. Това беше особена светлина, родена може би от клонка на цъфнал нар или от мярнало се над

кипарисова горичка щъркелово крило. Така, чрез поетичен образ, Мартин се опитваше да си обясни особеното душевно състояние на гостите и на домакините, и тоя образ беше правдоподобен, защото всеки празник връща човека към преживяното, разнежва го, извиква весели или тъжни мигове в съзнанието му, разпалва една искрица, която върви през здрачните пространства на спомените – като фенер на пътник и тая светлинка казва на човека: „Пътят още не е извървян и надеждата още не те е изоставила...“

Имаше нещо друго, което Мартин отначало не свързва с доброто настроение на гостите в дома на Арис, но което после му обясни и веселите нотки в техния говор, и мелодиите, които те подемаха и ги прекъсваха изведнъж, защото някой започваше да се смее и другите даваха воля на своя продължителен, гърлен смях, който замрежваше очите с радостни сълзи и в тях се размазваше и плуваше масата, отрупана с огненочервени нарове, с риба в широки подноси, с маслини, едри като орехи, с бяло грозде, което светеше, сякаш в сърцевината на всяко зърно имаше въгленче, с високи бутилки, чиято форма напомняше кипарисите край гръцките заливи

Гостите се смееха и масата потрепваше, докосвана от коленете им. Чашите се обаждаха тихо, с кристално звънтене и ехото се задържаше под тавана, сякаш в другия край на града биеше празнична камбана и звънът ѝ достигаше през рехавия снеговалеж до скромното жилище на Гърка, където петима мъже, като петима апостоли, се бяха събрали на своята Тайна вечеря, за да почетат празника на приятеля, на поета, на изгнаника, когото всеки от тях можеше да нарече Учителя.

Имаше нещо тайнствено в тая вечеря. Мартин не можеше да обясни на какво се дължи то, но го усещаше в говора на Арис и на неговите гости, в трепета, с който докоснаха наровете и ги галеха, в съсредоточеността им, когато се взираха в откъснатите зърна на гроздето, сякаш очакваха да зърнат през бистротата им нещо особено скъпо и красиво – и погледите им

го търсеха с оная мила наивност, с която децата търсят чудесата на света през парче от бирена бутилка

Мартин разбра, по-късно, когато виното вече беше налято в чашите и лампата очертаваше под всяка от тях златисто петно, че поводът да се съберат в дома на Арис беше не само рожденият му ден. От Гърция беше се върнал един професор по литература, прекарал няколко месеца в манастирите на Атон, за да проучва стари ръкописи, и беше донесъл оттам плодовете, които сега лежах на празничната маса. Братът на Арис беше изпратил нарове, брани от старите дървета в техния двор, маслини, гроздове, късани от лозницата до прозореца, през който Арис обичаше сутрин да гледа към морето, и риба от залива, където двамата братя се къпеха през детските си години толкова дълго, че устните им посиняваха от студената вода. Беше изпратил и вино от оная бъчва, чиято канела капеше и под нея винаги имаше паница, облепена с винарки.

На такъв подарък би се зарадвал всеки, но едва ли би изпитал особено вълнение, защото подобна стока може да се купи и от нашенските магазини. Е, наровете и маслините навярно няма да са толкова едри, и рибата може да е по-дребна, и цветът на виното може да не е така златист, но кой от нас е толкова тънък познавач, че да може да долови всички нюанси в аромата на един плод или една глътка вино и да им се възхити?

Но плодът е обикновен, може би, само за човека, който посяга да го купи от щайгата в магазина. А какво изпитва оня, за когото смъртна присъда затваря всички пътища към родината, за когото същият плод е олицетворение на нещо, което не може да бъде изразено с думи? Какви мисли вълнуват изгнаника, който под лъскавата корица на зърното грозде съзира пътища, отдавна обрасли с трева, който в аромата на тия толкова обикновени и толкова странни нарове долавя далечния горчив дъх на изгубените пристанища, накарал сърцето му да замира в сладък унес?

Чашите звънтяха. Рибите в подносите се размърдваха, сякаш искаха да се изплъзнат от остриетата на вилиците. Гласовете ставаха все по-весели. Димът на цигарите плуваше на тънки ивици под лампата и оплиташе с паяжината си насядалите край масата хора, но блясъкът на очите им я късаше и нейните нишки се люлееха под тавана, както Мартин беше виждал да се люлеят над поречията паяжините на циганското лято.

Гърците белеха нарове. Като гледаше как пръстите им опипваха кората, Мартин имаше усещането, че тия стари бойци от разбитите отряди при Грамос държат бомби-лимонки и търсят шнурчето, за да възпламенят капсула. Струваше му се, че ще чуе гръм, а до слуха му достигаше мекото хрущене на разчупените нарове, които разсипваха по покривката червените си като мъниста зърна.

Изведнъж четиримата гърци запяха. Запяха, без да се подканят – просто се спогледаха и започнаха. Мелодията прозвуча вяло, нестройно, после се извиси, застърга, сякаш червей дълбаеше сухо дърво. Гласовете се догонваха, започваха да се задъхват, като че ли изкачваха нагорнище, изоставаха, пак се настигаха, и когато смогваха да се успоредят, песента изведнъж зазвучаваше плътно, с онова фалцетно потрепване на неопитните гласове, чиято искреност вълнува повече, отколкото изисканото пеене на школувания професионалист.

Това беше ритмична, накъсана от паузи песен – мелодия само от няколко тона, които наподобяваха скърцане на стълби в стара дървена къща или шум на пясък, по който рибари влачат издърпана на брега мрежа. Имаше ек от удар на вълни в тая мелодия, крясък на чайка можеше да се чуе в някоя фалцетна извивка на гласовете, но от единия до другия край на песента се носеше гласът на пясъка – един монотонен, отсечен, повтарящ се мотив. Мартин имаше усещането, че по тоя пясък танцуват рибари със загорели от южното слънце нозе. Босите, разгърдени мъже отскачат от пясъка, сякаш дюните пламтят под тях като лава, и стъпалата им отново отмерват все по-енергично вечния ритъм на морето, понесен като тръпка във

въздуха, в пляска на веслата, в тържествения размах на гларусовите криле над островите.

Унесен в тая мелодия, Мартин не забеляза как Арис сне тежките си обувки, как ги запрати в ъгъла на хола и налчетата им звъннаха. Видя го да се изстъпва на малкото свободно пространство между масата и отворената врата на съседната стая... Босите му нозе надипляха избелелия килим и в потрепването на жълтеникавите стъпала, което се предаваше на цялото тяло, Мартин долови задъханите синкопи на песента.

Първите движения на Арис бяха бавни, плахи, сякаш той опипваше със стъпалата си пода, за да се увери в здравината му. Лицето на Гърка избледняваше, изопваше се. Носът ставаше остър като перките на рибите върху масата, стиснатите устни очертаваха линия, оставена сякаш от резец на нож. Блуждаещото тъмно пламъче на очите му изчезна зад спуснатите клепачи и той заприлича на слепец, който е обърнал поглед към душата си и се лута в нея опипом, както би се лутал между столовете и би ги събарял, ако тръгнеше сега, в тоя унес, през хола. Навярно в такова състояние изпадат ясновидците или ония, които са обсебени от магията на вдъхновението. Мелодията притихна за миг, защото тръпка стегна гърлата на четиримата гърци, после се извиси отново, насечена от хриптенето на нестройните гласове, остроръбите ѝ късове започнаха да се гонят под лампата, да се удрят и отскачат. В паузите им се чуваше ту тихото шумолене на снега по прозореца, ту проскриптяваше пясъкът, който се сриваше в главоломна бездна, подкопан от удари на тежка вода. Арис се оставяше тия звуци да го докосват нежно (тогава плаха светлинка пробягваше по съсредоточеното му лице) или да го тласкат, да го пронизват (тогава устните му се изтягаха болезнено и Мартин мислеше, че Арис ще изкрещи). Тялото на Гърка трептеше, като че ли обхванато от треска и ръцете опипом се протягаха във въздуха, сякаш търсеха опора.

Но оня, който чувствуваше с всички фибри на тялото си ритъма на старата рибарска песен, едва ли протягаше ръце, за да се задържи за нещо, което му се изплъзва. Той по-скоро разгръщаше пространството и времето, както залутал се в гъста гора човек разгръща клоните, за да види мержелеещо се петно в далечината, разгръщаше спомени, гласове на хора, шумолене на реки, скърцане на стъпала, до които са се докосвали нозете му, и пристъпяше сред тия видения като дете, което сега прохожда и открива чудесата на света.

През гъсто преплетените звуци, раздипляни от ръцете му и усещани от нервно потрепващите пръсти като нещо съвсем реално – с ръбове, пукнатини и извивки, – той виждаше родината.

Из гола равнина ли вървеше сега и кипарисите бягаха, подгонени от вятъра, та протягаше ръце, да се улови за тях? Или птици кръжаха над заливите и той, забравил, че никога няма да се домогне до техния простор, маха ръце, увлечен от ритъма на крилете им, и не вярва, че животът ще задържи завинаги нозете му тук, долу, на земята, и няма да се смили да даде на тялото и на душата му – за миг поне! – небето и безкрайността...

Нозете на Гърка диплеха стария килим, отсечените му удари по пода караха чашите да звънтят и да разливат по покривката своето златно сияние, но душата му, изтръгната сякаш от това немошно тяло, обладана от някаква изпепеляваща сила, сега се носеше над сивите панелни обиталища, над снега, чиято девствена белота мигом изчезваше в уличната кал, носеше се над недостъпните за него гранични хълмове, с рехави дървета, сред които се провиждаше граничната ивица, тиха и лъкатушна като пътека на дървари, носеше се над гробища с параклиси и високи кипариси до оградите, и в далечината се мержелеха сребърни, разиграни от утринния вятър заливите на Халкидики, чиито вълни подскачаха, сякаш това бяха озарени от слънцето риби.

Четиримата гърци продължаваха глухо, хриптящо да пеят. Те белеха наровите, разчупваха ги с остро хрущене и на Мартин все му се струваше, че всеки от тях търси опипом шнура на бомба-лимонка, за да я възпламени. Виждаше как тая бомба се търкаля и подскача по каменистия склон на Грамос, как се задържа за някой корен, преди да избухне, как съвсем близо до нея минава Арис, увлечен в своя танц – минава бос, без да я вижда, дори едва ли би я чул, ако избухне, – минава с изопнато лице, отдаден на един сън, който не би искал никога да свърши: блажен и трагичен сън, в чиято глъбина се виждат графитно черни кипариси и сред тях просветват заливите на Халкидики – безкрайно далечни, недостижими, въпреки че ръцете му загрибат въздуха, че неговият порив го тласка натам, натам, че изпреварва птиците и ятата им изчезват в облаците зад него...

Заливите се отдалечават и той разбира, че ще стигне по-лесно до тях, ако се остави да го носи вятърът. Усеща, че става лек като перо. Небесната струя го подхваща, люлее го между земята и небето. Ето облака, който се виждаше в далечината. Колко бързо стигна до него! Облакът мирише на рибарски мрежи – наблизко е морето. Ето кипариса пред стъпалата на родната му къща. Защо са затворени прозорците и е заключена вратата? Никого ли няма у дома?... Вятърът се спуска над кипариса, огъва неговия връх, върхът отскача, сякаш е изкован от тънка стомана, и Арис, имал до тоя миг усещането, че е лек като перце, чувствава как тежко пада, как го пробожда кипарисовият връх.

Уж се удари в кипариса, а чува как падат чашите, как бутилките се сричат от масата и целият дом се изпълва със звън на счупени стъкла...

И Мартин видя Гърка да лежи на пода по гръб, с разтворени ръце, неуспял да се задържи за ръба на масата. Знаеше, че ръбът се е изплъзнал под пръстите, но в съзнанието му за цял живот щеше да остане усещането, че Гърка е

протегнал ръце да задържи нещо друго – скъпо, възделено, – което се е отдалечавало от него и го е оставяло сам сред толкова близки хора, сам сред сивите грамади от бетон и пушек.

Жената на Гърка се върна от кухнята, стоя една минута вцепенена, като го видя да лежи на пода, и пронизително изпищя. По всички етажи започнаха да скърцат врати. Чуваха се стъпки, гласове се лутаха по стълбището. Щяха да полюбопитстват минута-две, за да разберат какъв е тоя вик на партерния етаж, после отново щяха да превъртят ключовете на своите врати, да разлистят вестниците или да потърсят на транзистора някоя станция, която предава приятна музика.

А Гърка лежеше на стария килим. Очите му бяха широко отворени, сякаш се мъчеха да съзрат нещо чезнещо в далечината. За това, че зениците му вече са мъртви, говореше единствено отблясъкът на лампата, който придаваше на изпъкналите очни ябълки студен, стъклен блясък ...

ЗАПЪТЕН КЪМ ШЕСТОТО ДЕСЕТИЛЕНИЕ на своя живот, Мартин Калинов беше твърде уморен от много житейски дела и усещаше, че в тоя зимен ден не може да се радва на плавно кръжащите снежинки и на разкошните в своята сребърна премяна крайпътни дървета така възторжено, както се е радвал в годините на детството – с оная особена лекота в душата, с оная прозрачност на мислите, на гласа, на желанията, позната само на щастливите хора. По-редно беше, както се случва при възрастните, подобен сняг да го разтревожи. Ето, започва зимата, може да се случи дълга и мразовита, а той никак не се е подготвил за нея. Нито дърва за камината е набавил, нито се е поинтересувал дали най-после ще ремонтират парното: ламаринените радиатори вече са проядени от ръждата. Трябваше да отиде за седмица-две и до онова тракийско градче, чиито минерални извори облекчаваха неговите парещи болки в кръста. Смяташе, че есента ще бъде

дълга и топла и той ще успее да си отпочине, разхождайки се по засипаните от тополова шума алеи на тихото южно градче. Подранилият сняг му отне тая илюзия. Трябваше да се разтревожи и от това, че ранната зима ще го затвори у дома до електрическата печка, чиито реотани противно позвънват, сякаш някой пили зад стената към желязо, ще го затвори между грамадите от книги, превзели вече целия му дом, до купищата бели листа, от чието мълчание винаги се е боял, преди да вземе перото. Ще го налегнат простуди, които едва ли са го пощадявали някоя зима, и електрическата възглавница под кръста отново ще стане спътница на неговите дълги, безсънни нощи...

Трябваше да се разтревожи от всичко, което си припомни сега, а усещаше, че душата му започва да просветлява от лекия полет на снежинките. Имаше някаква магия в тия първи часове на зимата, от чиято власт Мартин Калинов не бе успял да се изтръгне и навярно щеше да остане неин пленник през целия си живот. Тая кръжаща перлена мъглявина му връщаше усещането за тайна. Той отпъждаше потискащите го мисли, както чистачките избърсваха лекия налеп на снега по стъклото на колата, и се оставяше във властта на обзелото го ведро настроение.

Някога, в ранните години на Мартиновото детство, под снега изчезна една бакелитова железничарска свирка, подарена от баща му. Това беше нищо и никаква свирка – черна, с подскачащо в кухнята ѝ топче, на която възрастен човек едва ли би обърнал особено внимание, но тя изпълни с тайнственост и с вълшебство Мартиновия дом. Момчето я надуваше, докато му се завиеше свят, котката бягаше като полудяла от това остро свистене, димът на комина сепнато се кълбеше зад прозореца и изчезваше, а на Мартин му се струваше, че зад заскреженото стъкло се нижат влакове – преминават съвсем близо: дълги, със затрупани от виелицата вагони, изчезват в далечината и пак се връщат, примамени от звуците на бакелитовата железничарска свирка... Един ден тая най-скъпа за него играчка изчезна под снега на двора. Търси я чак до вечерта. Мокрите му нозе

замръзнаха в шушоните, но той продължаваше да рови преспите, сепнат, отчаян от своята първа загуба в живота. Простудата го повали още щом се прибра вкъщи и момчето дълго не стана от леглото. Нощем зъбите му тракаха от треската. Влаковете отново идваха в съня му, но не се хлъзгаха плавно и весело досами прозореца, а налитаха да влязат в стаята скриптящи, облепени със сажди и Мартин очакваше всеки миг стъклото да изтрещи и да се пръсне от техния удар... В началото на април, когато духна топлият вятър и снегът изчезна само за една нощ, без да остави никаква следа (а Мартин си мислеше, че зимата няма да свърши никога), вече оздравялото момче излезе на двора, където локвите сияеха от слънцето, и откри своята изгубена свирка само на няколко крачки от къщните стъпала. Тя лежеше в калта и до нея поклащаше стъбълце едно жълтурче, прилично на изтървана паричка.

Мартин беше заплатил с дълго боледуване и с отчаяни сънища своя двубой със снега и сега, застанал сред мокрия, гол и неприветен двор, се чувстваше като победител над изчезналото снежно безмълвие, защото беше успял най-после да разкрие неговата тайна.

Свирна пак, като си пое дъх така, че гърлото му изсвистя, но влаковете не се зададоха, само в съседния двор излая куче и сепнато изкукурига петел. Магията беше изчезнала...

Друга тайна снегът разкри пред него по-късно, когато Мартин вече ходеше на училище. Една сутрин чу гласа на баща си:

– На разсъмване намерили убит човек, затрупан от виелицата пред портата на оная вдовица, нали я знаеш, дето живее до железопътния прелез.

– Кой го е убил? Хванат ли е? – обади се от другата стая Мартиновата майка.

– Още нищо не се знае. Минах рано сутринта и гледам струпан народ. Властта се разпорежда – мерят нещо, оглеждат.

– Може някой друг любовник на вдовицата да му е светил

маслото?

– Дявол знае... Където търсиш мед, можеш да намериш и жилило... – каза замислено баща му и започна да навива джобния си часовник: зън, зън, зън! – сякаш в стаята кръжеше пчела, същата, която дава и мед, и жилило на човека.

Любопитството изведе Мартин на улицата. Той мина край книжарницата, от която трябваше да си купи тетрадка, но не влезе вътре, а продължи към железопътния прелез. Видя струпан народ – широко черно валмо сред ослепителната белота. Приблужи до навалищата и през пролуките между лактите и омотаните в шалове вратове зърна убийтия. Той лежеше по гръб, пряко на улицата, целият затрупан от снега. Виждаше се само лицето му, жълто като восък. Косата беше замръзнала край ушите на мъртвия, веждите и клепачите му също бяха замръзнали и той приличаше на слепец с изцъклени очи, вгледан в сивото зимно небе. Един служител в синя униформа започна да отмита тялото така, както Мартиновата майка сутрин отмитахше къщните стъпала. Показаха се ръцете на лежащия в снега, синджирчето на джобния му часовник, закачено за един илик на вкоравената като мукава жилетка, очертаха се издутите на коленете крачоли, също замръзнали и звънтящи под метлата на униформения човек. Мартин очакваше, че ще види кръв. За него убийствата, описвани в най-различни романи, винаги бяха свързани с кръв, а тук нямаше никаква следа от насилие. Мъртвият лежеше спокойно, сякаш се е търкулнал, за да отпечата в снега тялото си, както правят децата, или пък се е подхлъзнал, паднал е в мекото навеище и преди да се изправи, се е вгледал в небето, за да се порадва на танцуващите снежинки.

А снегът продължаваше да вали – тихо, празнично – и отново закриваше от очите на насъбралите се оня, чиято драма си оставаше тайна за всички – бяла, хрущяща под обувките, мразовита като януарското утро тайна...

През пролетта в градчето се заговори, че убийците са разкрити. Оказа се, че това са двете дъщери на покойния и

мъжът на по-възрастната от тях. У Мартинови идваха съседи и разказваха как дъщерите го удушили една нощ (Мартин си представяше как дълго са се борили в тъмната къща, как са събаряли столове и маси, преди да повалят на пода тоя едър, як мъж и да вкопчат пръсти в шията му), после – в полунощ – мъжът на по-възрастната дъщеря го взел на гръб и скриван от тъмнината и гъстия снеговалеж, тръгнал из пустите улици. Хвърлил го пред къщата на вдовицата, от която се плашели, че ще завладее техния дом, измил се, пийнал чаша вино да се стопли, защото зъбите му тракали – не толкова от студа, колкото от страха, че снегът може да не е скрил следите му – и си легнал...

Тогава Мартин беше малък и не можеше да си представи бездната, над която се навежда човекът, поведен от тая проста и магична дума л ю б о в, но още през ония години, когато чуеше някой да я произнесе, долавяше в звученето ѝ нещо предупредително и трагично.

След години, през един такъв зимен ден, отдавна напусналият родното си място Мартин Калинов се върна за няколко дни в тихото провинциално градче. Историята с убития човек отдавна беше забравена. Двете му дъщери, излежали своята присъда, работеха в бюфета на гарата, а мъжът на по-възрастната от тях, изучил в затвора берберството, сега работеше в една бръснарница до старата поща. Мартин вървеше из познатите улици, сподирян от снежинките, и се радваше на ония забравени мигове, които отново изплуваха в душата му, разбудени от докосването на сребърните небесни рояци. Чу глас на пѣдпѣдѣк. Помисли, че така му се е сторило и щеше да отмине, без да обърне внимание на тоя призивен вик, дошъл от дълбината на някой негов летен спомен, но песента на пѣдпѣдѣка се повтори съвсем ясна, звънка, с кратки паузи, през които небето сееше своя бавен сняг. Тръгна, поведен от необичайния за зимата глас, и стигна до една бръснарска барака. Влезе вътре и видя над огледалото кафеза на

пъдпъдка. За изненада на Мартин до прозореца седеше в бяла престилка оня, който бе носил преди години удушения човек по снежните улици на градчето. Бръснарят позна Мартин и като помисли, че гостенинът се е отбил, за да бъде обръснат, започна съсредоточено да точи своя синкав, звънтящ под пръстите бръснач. Мартин се канеше да му каже, че тук случайно го е довела песента на пъдпъдка, че се е бръснал сутринта и засега няма нужда от неговите услуги, но не продума нищо, за да не го огорчи. Седна пред огледалото, гъделичкан от обилната пяна на четката и все поглеждаше към масичката, където лежеше отвореният бръснач. Знаеше, че наведеният над него човек, решил да покаже как виртуозно владее занаята си, ще хлъзга острието по бузите и по шията му така нежно, сякаш го гали с перце, но Мартин изпитваше необясним страх от тия ръце и му се струваше, че бръсначът ще затрепере в тънките, нервни пръсти на довчерашия затворник и с рязък тласък ще се забие в гърлото му.

Пъдпъдъкът шумолеше в кафеза и на равни промеждутъци редеше своята песен звънко, сякаш на пода падаше и се разбиваше докосната от лакътя на бръснаря чашка. Снегът бавно кръжеше над песента – тая лятна тайна, която градчето не се мъчеше да разгадае – и пяната, бяла като снега, се диплеше по острието на бръснача, стискан от чугуненосивите пръсти на довчерашия затворник, чиято съвест вече беше очистена от угризения....

Това се случи преди десет години.

Сега, затрупал голата равнина от двете страни на пътя, снегът отново валеше. Чистачките на автомобила се мъчеха да изтрият тънкия му налеп върху стъклото, но снежинките отново сплитаха по него своята гъста паяжина. Погледът на Мартин опипваше пътя, очертан от гърбиците на канавките – единствения признак, който можеше да го ориентира в мъгливия следобед, гледаше голите дървета, размазвани от чистачките по мокрото стъкло, или запуснатите бостански

колиби и белите купчини из полето, прилични на огромни гугли, и си мислеше колко тайни са скрити сега под бялото мълчание на снега.

Това поле изглежда тихо и дружелюбно, но тръгнеш ли през него, ще разбереш, че то е скрило под преспи и навеища всички следи и пътеки. Трябва сам да си проправяш път през снежната целина, да попадаш в клопките на ровове и изкопи, да изпълзваш из позвънващи като ръждива тел къпинови повлекла и изправил се, да видиш, че вятърът е заличил следата ти. Под бялата зимна покривка лежат ластуните на лятошните бостани, и пепелта на пастирските огньове е там, но как да ги откриеш? Под преспите са пластовете на ланшната шума, които през пролетта ще бъдат прогаряни от свещички на минзухари, но как да усетиш сега сиянието на спящите пламъчета? Някъде в това голо поле, под грамади от камъни, са скрити змийските леговища, но къде са, за да ги заобиколиш?... Снежните навеща мълчат.

Човекът може да насели бялата равнина със свои тайни: да ги зарови под снега и да мисли, че ги е скрил от чуждите очи. Може да гледа вагонетките, които се спускат по въжената линия над пътя, и да мисли, че са натоварени не с натрошен варовик, а с девствен сняг, от който децата ще правят снежни човеци за някакъв шумен свой празник. Може да мисли, че това снежно възвишение край шосето е тракийска могила, и да си представи как археолозите изваждат из глъбината древни съкровища. Въображението може да изгражда в това голо поле невиджани дворци от скреж, с високи до небето алабастрови колони. Но те ще съществуват само до часа на южния вятър. Тогава отрезвените очи ще видят, че вагонетките над пътя возят не сняг за детския празник, а най-обикновен натрошен варовик, от чийто прах лете сивеят овошките и покривите на селата край циментовия завод, че змийските леговища не са били в далечни долища, а в купищата чакъл до пътя, че тракийската могила под снега, която е обещавала съкровищата си на твоето

въображение, е просто една черна грамада от неприбрани през есента щайги...

“Снегът прилича на кучето, с което обичах да си играя през детските години, усмихваше се Мартин, като гледаше как носените от вятъра бели валма тичат пред автомобила. То се галеше в краката ми, съпровождаше ме до училището, но не знаех кога очите му ще светнат заканително и в зъбите му ще остане парче от скъсания ми крачол...”

ОТ ДОСТА ВРЕМЕ НЕ БЕШЕ ВИЖДАЛ ЕСЕИСТА.

Допусна, че старият литератор е заминал за чужбина: той никога не отказваше да пътува, дори когато здравословното му състояние го принуждаваше да не напуска стаята – слагаше в куфара хапчета и прахове, наместваше между дрехите електрическа възглавница и поемаше към летището или към гарата. Знаеше, че постъпката му е неразумна – на неговата възраст бронхопневмонията може да дойде неочаквано и изходът да бъде фатален, но старият литератор поемаше риска, защото кой друг, ако не той можеше да представи по-достойно съвременната ни есеистика пред света – тия брадясали мамини синчета ли, чиито писания са неизбродна мътилка, или по-старите от тях, отдавна минали на попрището жизнено средата, които се чоплят все в душата на човека, разнищват кирливите му ризи, а пропускат главното, водещото, защото малко познават живота...

Жужаха едва чуто камери из чуждестранните салони. Есеиста се усмихваше пред тях с уголемени от очилата уморени очи. Преводачката-придружителка нежно държеше под ръка стария човек, крепеше го да не се спъне, когато търсеше път между столовете на президиума, и излязъл във фойето, той продължително целуваше ръката на придружаващото го момиче.

Обикновено по време на своите пътувания в чужбина Есеиста изпращаше на Мартин Калинов цветни картички с кратък текст, в който споделяше с него впечатленията си от посетените градове или от знаменитостите, с които се е

срещнал. През едно от поредните си пътувания, както разказваха злите езици, Есеиста се опитал да целуне придружаващата го преводачка (стар навик от лудите млади години). Момичето се дръпнало, когато усетило докосването на сладострастните старчески устни. Изкуствената челюст на Есеиста паднала и се разбила на парчета. После гостът трябвало да даде цялата си налична валута за нова челюст, тъй като предстояло да се изкаже на симпозиума. Постъпката на преводачката го огорчила, разбира се, но той, през цялото време на своето пребиваване, не давал израз на обидата си, а дълбоко съжалявал това неделикатно момиче, защото е знайно от историята на литературата, че преклонната възраст на редица видни хора не е бич за тях, а златно време на жадната за удоволствия плът, и неразумните жени, които отхвърлят поривите на тая плът, фактически застават срещу себе си, защото чрез едно интимно преживяване някоя никому неизвестна преводачка може да остане завинаги в съзнанието на благодарното човечество...

Тая история беше разказвана от хора, които не обичаха Есеиста. Споделяйки я, с повод и без повод, те се надяваха, че ще разклатят неговите устои, но успяваха дотолкова, доколкото дъждовете и зимните мразове успяваха да разкъртят мазилката на неговия старинен дом с позеленяла бакърена обковка на горния етаж и с островърха кула, като наблюдателница на звездоброец. Получаваха се едва видими пукнатини по неговия непоклатим авторитет, и леко извитите в коленете крака на Есеиста, вече твърде уморени от тежестта на годините и на славата, продължаваха все така вярно да служат на неукротимия му дух да го извисяват до все още незаетото от никого негово място в президиумите или да го отвеждат до широката като конски гръб маса в неговия кабинет, където той, усетил прохлада, каквато усеща поелият към морското дъно водолаз, се спускаше към глъбините на човешката душа, толкова десетилетия изследвана от него.

Оказа се, че Есеиста не само не беше пътувал в чужбина, но от дълго време не беше излизал от своя дом, прикован на легло от бронхопневмония. В обичайния час, точно по обяд, не го виждаха вече да влиза в кафенето на интелектуалците, поклащайки своя чадър, който от десетилетия беше неотделима негова част, както черният костюм и черната вратовръзка с лъснат от докосването на брадата му възел. Ония, които бяха по-млади и по-неопитни в професията, не слушаха вече неговите напътствия, нито някой, който знае откога неподстригван служител на музите, в чийто джоб лежеше ръкопис на многократно връщана от невежи редактори стихосбирка, не дразнеше ушите му със стихове от рода на:

И аз, копнеж на нива кукурузна,
ще прелетя през съвестта ви гузна
и ще я пробода като кама!

Или:

О, празници на тлъстите свине и на виното,
вдигнете ме с крилете си, защото
аз трябва, сложил мозъка си във чиния,
да ви отмъстя...

Мястото му оставаше празно в това свърталище на музите, изпълнено с пушек, с позвънване на чаши и със споделени мисли за тоя или за оня мъченик на перото – злъчни мисли, които се вплитаха в ивиците на тютюневия дим и кръжаха край оплютата от мухи лампа, гъсти като облак, който се кани да излее над несправедливия свят своя очистителен дъжд... Есеиста лежеше вкъщи, сам между грамадите от книги, които нощем, под бледата светлина на лампата, му се струваха като подмити брегове, готови всеки миг да се сринат над него. Мислеше си за деня, когато ще оздравее и точно в 12 часа по обяд, неговото обичайно време, ще мине край фонтана до театъра, ще завие по улицата и сянката му, мярнала се върху стъклото на неговото любимо кафене, ще накара всички да

станат и да го посрещнат с вълнение на прага. Това ще му подсказе колко дълго са очаквали неговото завръщане.

Искаше му се да бъде така, защото приносът му като есеист заслужаваше подобна почит, но през дългите дни и нощи на боледуването го обземаше съмнение в тия мисли, които го крепяха и му помагаша да понася с висок дух пристъпите на болестта. Навярно неговият стол в кафенето, на който по-рано никой не сядаше, сега е зает от друг служител на словото и той, старият писател, дори да беше здрав и да тръгнеше към това сбирнище на интелектуалците, едва ли щеше да намери място да седне: ще го оставят прав до стената, като наказан ученик, защото младите много често забравят неписаните правила на учтивостта.

“Природата не търпи празно пространство”, казваше си с горчивина Есеиста, смутен и от това, че малцина негови приятели намираха време да го посетят или поне да се обадят по телефона през седмиците на боледуването му. “Сам е човекът като ехо на отминал вятър, като следа на падаща звезда”, припомняше си той прочетен нейде стих. Отдавна, когато за пръв път се докосна до тия слова, беше готов да възрази на автора, да го обвини в черногледство, но сега, когато в устата му беше останал горчивият дъх на лекарствата, разбираше колко е прав поетът, чието име не си спомняше. Сега, може би за пръв път в своя живот, той усети хладния полъх на забравата, който отначало му се стори като промъкнал се през цепнатините на черчеветата вятър, но после разбра, че усеща с душата си предупредителното докосване на вечния мраз. Струваше му се, че неговата душа започваше да прилича на стара къща, от която изнасяха мебелите. Тя оставаше празна и от това изглеждаше по-широка, кънтяща от нечий стъпки, и стените ѝ – целите се покриваха със скреж. Но после се обръщаше към бюрото, на което лежеше пишещата машина с недовършена страница, и белият лист, очертан върху полутъмната отсрещна стена, му напомняше крило, което започваше да расте, да изпълва стаята. То вдигаше леглото му, бюрото, библиотеката, понасяше ги към облаците, и отгоре той,

пламнал от треската, дочуваше равно потракване, сякаш кон вървеше по пътеката към неговия дом и каменната настилка отбелязваше всяко докосване на копитата. Есеиста се мъчеше да разбере какъв е тоя кон, който тъпче двора му, и като наместваше очилата си, виждаше съвсем ясно през клоните на черешите, че това не е обикновена каруцарска кранта, а бронзов кон – от ония, които стоят по пиедесталите с единствената цел да напомнят на поколенията за непомръкващото величие на някой герой... Върви, значи, конят из градината край къщата, чеше бронзовите си хълбоци о стеблата на черешите и поглежда към прозорците на Есеиста, като че ли търси стопанина на старинния дом. А в някой парк или на пуст среднощен площад стои празен пиедестал. Стои той и чака някоя достойна личност да се изкачи на него...

Тая мисъл за паметника не за пръв път навестяваше стария писател. Понякога се мярваше в съзнанието му, когато работеше над своите книги, но той я пъдеше като досадна муха, закръжила над оголялото му теме. “Подобна мисъл е вълча яма за твореца”, казваше си той. Падаш в нея и докато се мъчиш да изпълизиш, докато оглеждаш натъртените си лакти, другите, които си смятал за дребна риба, те изпреварили... Дългогодишният опит беше го научил да се държи в обществото така, че винаги да бъде забелязван. Той не пропускаше случай да изкаже своето мнение по най-различни въпроси: за метафороманията у младите поети, за ползата от туризма, за замърсяването на реките, за вредата от хербицидите. В едно списание беше започната дискусия за храненето на бебетата, която също не мина без участието на Есеиста. Той застъпи гледището, че никакви изкуствени кашички не могат да заместят майчината кърма, че тя е нужна за новороденото така, както вдъхновението за твореца, че чрез тая кърма детето поема всичко най-ценно от народните традиции. Размишлението на стария литератор фактически стана гвоздей на дискусията и редакторът беше похвален, че е успял да осигури такъв ценен материал. Ако някой репортер

попита Есеиста какво е неговото кредо, той навярно щеше да отговори: “Скромността краси човека!”, въпреки че истинският му девиз, който той никога не изричаше, поради вродена деликатност, беше: “Прави така, че винаги да бъдеш забелязан!”

И той го правеше.

Докато беше здрав, отиваше всеки ден – в дъжд и мраз, както войникът отива на своя пост – в опушеното кафене на интелектуалците. Седеше там, кашляше от лютивия дим и старите му гърди свистяха, но дълго не си отиваше, защото знаеше, че след години някой ще седне да пише мемоари за това кафене. А за стария литератор не беше без значение колко страници от тия мемоари ще бъдат отделени на него.

С цел да бъде забелязан, той закъсняваше, когато трябваше да заеме мястото си в някой президиум. Ораторът вече наместваше върху катедрата страниците на доклада и слагаше очилата си, когато в настъпилата тишина остро изскърцваше вратата и събраните на тържеството виждаха да прекосява салона дребен човек в чер костюм, с черна вратовръзка и лъснало от високите полилеи теме. Закъснелият без никакво смущение извървяваше пътя от вратата до сцената – в походката му дори имаше нещо тържествено, ръкуваше се с колегите си, насядали до покритата с тъмно зелено сукно маса, и докато се наместваше на стола, ония в залата, които не го познаваха, шушукаха: “Кой е тоя?” Техните съседи им отговаряха: “Нима не го познавате? Есеиста!” “А-а, Есеиста! Разбира се, че това е Есеиста!”, кимваха утвърдително ония, които се опитваха да скрият зад думите своето невежество. Ако човек се заслушаше, можеше да чуе как целият салон шепнешком произнасяше името на стария литератор, и тоя шепот затихваше едва тогава, когато ораторът започваше да чете с тържествен глас доклада си...

Есеиста искаше да отпъди досадната муха на славата, а виждаше, че тя продължава да кръжи над челото му. Като проследяваше полета ѝ, той разбираше, че това не е муха, а

пчела, чиито крилца звънтят като далечна камбанки и възславят неговото литературно дело... Как допускаше понякога да сравнява славата с муха? Това се случваше обикновено в минути на прекалена скромност. Иначе Есеиста беше напълно убеден, че славата може да бъде възвестявана само от пчела. Светът на пчелата е цъфтенето, полетът към бъдещия плод. А накъде може да те отведе мухата?

Усетил позвънването на една весела пчела над главата си, той, преди да го повали болестта, сутрин излизаше да се разходи из близкия до неговата къща парк. Вървеше бавно, слушаше как се обаждат птичетата в клоните на дърветата и по стар навик подреждаше в съзнанието си мислите и случайно хрумналите му образи, които после, след разходката, щеше да повери на белия лист.

В тоя час на утрото паркът обикновено биваше безлюден. Край Есеиста притичваше само някое закъсняло за училище дете, на чийто гръб подскачаше и тракаше чанта, или бавно минаваше стара жена, повела на разходка своето куче... Докато къдравият, черен като въглен пудел вдигаше краче и опънал каишката в ръката на своята стопанка, пускаше тънка струйка по стеблото на отсрещния бор, жената, малко смутено от неразумната постъпка на кучето, учтиво поздравяваше тръгналия на разходка човек (познала го е – веднъж ли е виждала снимката му по вестниците!) и отминаваше, дърпана от пощурялото за простор куче. Есеиста се стараеше да отклони погледа си от пъстротата на околния свят, да го отправи навътре, в душата, към раждащите се мисли и образи. Но тоя поглед, непокорен като отминаващия пудел, се дърпаше, и доколкото можеше да бъде пъргав погледът на един възрастен човек, се затичваше ту към единия, ту към другия край на алеята, където се извисяваха паметници, скрити сред шумата на дърветата.

Есеиста оглеждаше тия паметници – отначало разсеяно, защото не веднъж и дважд беше минавал край тях и добре ги познаваше, – после започваше внимателно да се взира в тях,

сякаш ги проучваше, за да ги опише в някое свое есе.

Паметниците бяха разположени на различни места в парка – и край алеите, и сред поляните, и до езерото, в което цъфтяха водни лилии. Имаше бронзови паметници, имаше и издялани от мрамор.

От своите каменни пиедестали съсредоточено гледаха, с потъмнели от времето очи, видни книжовници, държавни мъже, командири на погребани по бойните полета полкове.

Дъждовете и зимните мразове бяха се мъчили да проядат бронза и мрамора, и макар че не бяха успели, следите на безпощадното време личаха по лицата на тия, които стояха, за да напомнят на поколенията за изчезналите в небитието години на слава и подвизи. Ръждата правеше по-дълбоки бръчките по бронзовите чела и из тях паяци плетяха своите едва видими мрежи. Бронзът зеленееше по скулите на някои от бронзовите мъже и те изглеждаха гневни, макар че нямаха никакво основание да се ядосват в такава чудесна утрин. А върху мустаците на един пълководец Есеиста видя синигер да пригладва с човка перата си. Старият писател махна с ръка да го прогони – тук ли е намерил да прави утринния си тоалет? – но синигерът го погледна, без да трепне, и продължи да гъделичка с крилцата си бузите на пълководеца.

Останал съвсем сам в парка (жената с пудела отдавна се скри зад тополите при моста), Есеиста си мислеше кой материал е по-пригоден за паметник – бронзът или мраморът и даваше предпочитание на бронза... “Мраморът остава мъртъв, дори ако го вае длетото на най-изкусен майстор, говореше си той. Сивота и студенина... Изваят те, да кажем, и те оставят край някоя алея. Заваят дъждовете. Дойде зимата и започнат да те посипват саждите. Първо потъмняват темето и раменете ти, после чернилката започва да прониква през порите на камъка и да го обсебва, докато го превърне в тъмна купчина. И тъй като паметникът е не толкова външно подобие на човека, колкото олицетворение на неговия душевен мир, хората гледат тая невзрачна каменна личност и се питат: “Не сме ли се

лъгали, че тоя любим наш автор е служил само на красотата? Ами чернилката, която го просмуква, откъде е дошла? Да не би това да са тъмните страни от живота му, за които не сме знаели досега?...” Иди обяснявай на такива хора, че всичко се дължи на саждите. Те искат паметникът завинаги да остане чист, неопетнен – като човека, на когото са повярвали с цялото си сърце. А може ли тоя човек сам да се брани от саждите, от пушеците, от лепкавите повлекла на мъглата? Може ли мраморът да устои на такава беда? Едва ли... А с бронза е друго, продължаваше размислите си Есеиста, поспрял да си почине и да погледа лилиите в езерото. Ако е излят от опитна ръка, бронзът може да остане цели столетия, непокътнат от времето. Е, ще потъмнее малко, разбира се, ще поизгуби златистия си блясък, но така е по-добре, защото лицето на изваяния от него човек, и дрехите му ще изглеждат по-истински... Едно е лицето ти да блести от слънцето (това го прави самоуверено и лекомислено), друго е да си остане по човешки просто и естествено, с цвета на земята, която ни е родила, защото без връзката със земята творецът си остава една кръгла нула...”

Есеиста малко познаваше бронзолеярството (не беше се случвало да го описва в някоя от своите книги, та да проникне в тънкостите на тоя занаят), но като наблюдаваше паметниците и размишляваше върху избилите зеленикави петна по тях, разбираше, че леярите не са си свършили добре работата. “Много мед са слагали, казваше си Есеиста. А медта е неустойчива на влагата. И се случва така, че човекът, който е сложен тук да му се възхищаваме, започва да прилича на хамелеон... Ако и на мен някога се сетят да направят паметник (“Ама че самонадеяност!, мълчешком се упрекваше Есеиста. Кой ли ще се занимава след години с моята скромна личност?”), бих отишъл при леярите и бих им казал: “Не жалете метала, драги приятели, и направете бронза такъв, какъвто са го правили древните майстори. Виждали ли сте статуята на Посейдон в Атинския музей?” “Не”, ще ми отговорят те.

“Трябва да я видите... Две хилядолетия лежал тоя Посейдон на морското дъно и когато го извадили, не само не бил разяден от ръжда или зеленясал, ами приличал на загорял от слънцето младеж, който безгрижно е прекарвал времето си по плажовете...” Ще им поднесе свои книги с автограф и за почерпка ще им даде по някоя банкнота, стига да направят бронза такъв, какъвто го е виждал по големите световни музеи. Нека не спестяват калая, той ще даде на отливката повече светлина. И сребро да сложат така, както правят майсторите на камбаните. Тогава металът ще оживее при всяко докосване ще се ражда звук. Есеиста си представяше как някога дъждът ще вали по неговите бронзови рамене (малко неприятно му ставаше само като си помислеше, че тоя дъжд ще мокри голото му теме и ще се стича по приплеснатите му уши), представяше си как металът се обажда със сребърен звук, как в бронзовата отливка се събужда ритъмът на неговото слово – разлат, на тласъци, каквито древният поет е долавял при докосването на вълните до пясъка и е редял своите хекзаметри... Представяше си как преминаващите хора се спират, за да послушат музиката на дъжда и да отнесат със себе си тоя ритъм, който им напомня за най-хубавите страници от прозата на Есеиста...

Старият литератор не обичаше паметниците, които показваха хората в цял ръст. Струваше му се, че има нещо позъорско в тяхната стойка. Те или се вглеждаха в далечината, сякаш се мъчеха да открият онова, което са пропуснали приживе, или издигаха заканително ръце, или носеха на лакът палтото си, сякаш не са поставени тук за назидание на поколенията, а са излезли да се разхождат на свеж въздух и да изпуснат по някоя цигара... Есеиста се дразнеше от ваятелите. Каква липса на въображение!

Като пътуваше из градовете, той отглеждаше паметниците и те, всички до един, му се струваха еднакви. Стоят невъзмутимо с дълги балтони, с вдигнати яки еднакво облечени, сякаш са купували дрехите си един и същ магазин за конфекция. В студено време можеш да простиш на скулптора

дрехата – все ще послужи на човека, макар и бронзов или каменен. Но как да гледаш без съжаление този човек лете, когато слънцето пече безмилостно? Какво е виновен той, че скулпторът няма въображение и го е оставил да стои в адската жегата с дълъг до петите балтон и с вдигната яка?

Есеиста не беше съвсем прав, разбира се, когато размишляваше за балтоните, защото, ако дойдеше време да правят и нему паметник, по-добре щеше да бъде дребната му фигура да е с балтон. Това първо ще я поиздължи и второ – ще закрие извитите му в коленете крака, които правят неговата походка по патешки разклатена и винаги го връщат към неприятни спомени от годините, когато служеше в един провинциален конен полк. “Добре, балтонът ще закрие този телесен недостатък, мислеше си Есеиста, но нима това е чак толкова важно за една скулптура? Характерът на човека, неговият дух – това трябва да се извае, другото е празна работа... Да кажем, че аз съм дребен на ръст и вие, какво, ще ме смачкате на някой пиедестал?, говореше той, сякаш до него вървеше скулпторът, който щеше да извайва бронзовата му фигура. Стои там, значи, някакъв дребосък, джудже невзрачно – да ти е жал да го погледнеш?... Не, уважаеми! Човекът може да е дребен на ръст, но ако неговото дело има доказана висота, ваятелят трябва да коригира природата! Имал бил някой кавалерийски крака. Това ли да запомнят поколенията? Не, дайте на походката му широк разкрач, защото по такъв начин ще подчертаете дързостта на човешкия дух... И друго искам да ви кажа: ненавиждам балтоните, защото някога трябваше да продам балтона си, за да издам своята първа книга (а тогава и балтон няхах)... После – и това увлечение по паметниците в цял ръст не ми се нрави. Скромността краси човека, драги приятелю! Защо да се хаби толкова метал – да се моделират дрехи, обувки и прочее, когато у човека най-важно е това, което е под шапката. Там трябва да бъдат хвърлени усилията на ваятеля! Един майсторски изработен бюст винаги е за предпочитане! Пък и нещо друго ме кара да съм резервиран

към големите паметници. Преди десетилетия, когато кръвта ми беше по-буйна, а желанията не знаеха граници, отидох в Будапеща да участвам в разговор по проблемите на есеистиката. Дадох ми хубава преводачка (в това отношение винаги ми е вървяло) и вечер, след заседанията, тръгнах с моята придружителка да опознавам града. Юли месец. Пълна луна над Дунава. Мирис на липи из парковете. Дори да си от камък, не можеш да издържиш, когато до тебе върви такова прекрасно създание. Обмислях как да прекараме нощта с момичето, опипвах го през кръста (дърпаше се, но аз познавах тия женски маниери) и решавах, че ще е най-добре първо да поседнем на някоя пейка в градината, а после ще видим какво да правим. Сядахме. Откъм Дунава лъхаше ветрец и аз намятах момичето с шлифера си. Когато се канех да го прегърна и да му кажа най-нежни думи (това беше първата вечер), видях, че в тревата зад гърба ми стои човек. Едра, тъмна фигура. Стои и ни гледа. Неговото присъствие ми беше неприятно. Изкашлях се, за да го пропъдя, но той продължи да стои невъзмутим. Преводачката отначало не разбра смущението ми, но после, когато ме видя да паля клечка кибрит, каза: “Ах, от тоя човек ли се смутихте? Та това е статуята на един от най-нежните ни поети...” и изчурулика някаква негова строфа. Не знаех колко е нежен поетът, за когото стана дума, и името му дори не запомних, но си рекох: “Виж му ума на тоя скулптор! Поставил фигурата направо върху тревата. Разбирам го: близост до земята и прочее, но се оказа фактически, че поетът е застанал тук не да настройва със своята нежна лирика влюбените, а просто да ги плаши... Виждате какво разминаване между доброто намерение и реализацията...”

Есеиста се обърна, помислил, че ще види до себе си скулптора, на когото така подробно разказа горната история, а съзря отново бабичката, която се връщаше откъм моста и черният пудел се търкаляше пред нея като кълбо мъхната прежда, чиято нишка тя държеше в ръката си. Струваше му се, че кълбото се размотава върху пясъка на алеята и след миг от

кучето няма да остане нищо. “Започнах да говоря сам със себе си, тихо рече Есеиста. Добре, че нямаше хора в парка да ме чуят и да ми се надсмеят...”

Жената с пудела го наближи. Кучето подуши крачолите на стария литератор, погледна го с изпъкналите си като стъклени топчета очи, кихна и продължи да дърла своята стопанка. Стигна до бора, където Есеиста го видя за пръв път тая сутрин, вдигна задното си краче и по стеблото отново потече лъкатушна струйка.

– Кучешка работа! – отпрати го с недружелюбен поглед старият литератор и продължи все така замислен своята утринна разходка...

Когато го повали бронхопневмонията, той не се измъчваше толкова от болестта, колкото от безделието. Не беше свикнал да се застоява дълго на едно място. Вече прекосяваше седемдесет и шестата си година, а не помнеше да се е залежавал, ако се изключат някогашните детски настинки и коклюшът, когато му даваха да пие противно на вкус магарешко мляко, носено у дома им от един циганин. Млякото миришеше на катун и на непрани цигански гащи и на момчето му се повръщаше, когато докоснеше устни до чашата...

Старият литератор се опитваше да чете легнал, но очите му бързо се изморяваха. Пускаше радиото, ала след минута посягаше към копчето да го изключи. Естрадните певци, по които младежта лудееше, го дразнеха с кресливите си гласове и той предпочиташе да слуша позвънването на дъжда по прозореца или тиктакането на стенния часовник, вместо тия варварски ритми, както беше ги нарекъл в едно свое есе.

Една сутрин, след като дълго не беше посягал към бръснача, застана до огледалото да се обръсне и видя колко се е променил през тия седмици на боледуването. Отсреща го гледаше сякаш друг човек: лицето му беше станало още по-дребно, със суха като тютюнев лист кожа, опъната и изтъняла на скулите, очилата бяха изсмукали светлината на погледа му и той виждаше в ирисите си не златист цвят на есенна трева, а

мълчание на обхванати от мъгла пространства; устните бяха стиснати бледоморави, болезнено потрепващи; отдавна недокосваната от бръснача брада, белезникава като скален лишей, се мъчеше да закрие ръбовете на долната челюст и отпуснатата кожа по шията. Само голото му теме блестеше тържествено под лампата леко изострено, с цвят на алабастр и ушите му, по които висяха редки сиви кичури, се цибрееха (болестта беше ги направила прозрачни) и очертаваха в тъмнината на огледалото своите грациозни линии такива, каквито човек може да открие само в заслушаните уши на чистокръвните коне или в елегантно извитите дръжки на глинените съдове, работени от древногръцките майстори...

Есеиста беше слушал не от един и двама, че ушите му са най-изящната украса на неговото лице, и когато заставахе пред огледалото и изследваше чертите си (той беше от ония автори, които чрез самонаблюдение прозират в душата на другите), се убеждаваше, че природата наистина го бе ощастливила с великолепни уши. Деликатността на линиите и леката заостреност на ушите в горния им край напомняха за вслушан кон, готов всеки миг да полети. Не беше ли такава и душата на Есеиста, вслушана в тайните на битието или взряна в изменчивото движение на вятъра, по което старият литератор винаги нагласяваше перото си (както злословеха неговите завистници)?..

Сапунената пяна се диглеше върху бръснача. Острието се мъчеше да остърже жълтопепелявня налеп на болестта по бузите, но той си оставаше. Единствено ушите величествено очертаваха в огледалото своите златисти раковини и подсказваха на стария литератор, че оптимизмът, който го бе крепял цял живот, си оставаше – малко сепнат от болестта, разбира се – като свито в ъгъла коте, на което предупредително са тропнали с крак, но което е уверено, че заплахата ще премине и то ще продължи и занапред да прави това, на което го е учил животът...

ВЛЯВО ОТ ШОСЕТО БЕШЕ БЕНЗИНОСТАНЦИЯТА.

Мартин реши да се отбие – до столицата оставаше доста път, а не беше сигурен дали има достатъчно гориво в резервоара. Замръзналият кален сняг изхрущя под гумите, колата зави и Мартин видя, че пред него стои дълга върволица от автомобили. Бензиностанцията не светеше. Колонките бяха затрупани със сняг. Маркучите им приличаха на дебели снежни въжета, усукани от виелицата. Като гледаше зиморничаво сгушените в купетата хора и шофьорите, които потропваха край своите камиони, за да се стоплят, Мартин разбра, че токът е спрял и това е станало отдавна, щом чакащите коли са толкова много. По-нетърпеливите от пътниците поглеждаха часовниците си, мърмореха срещу вечните неуредици по пътищата (“Една шепа сняг е нужна, за да се обърка всичко!”) и като припалваха колите, чиито мотори с глухо стържение се мъчеха да раздвижат заледените железни поеми, поемаха към тъмното вече дефиле, където ги чакаше дълъг и труден път до дома. Крепеше ги надеждата, че бензинът ще им стигне, и сигурно се заричаха никога вече да не тръгват на път без пълна туба в багажника.

А другите чакаха и се надяваха, че токът ще дойде скоро.

Мартин Калинов също реши да не бърза. Пътуването през снежната равнина твърде го измори. Снегът, замръзнал по чистачките, оставяше ледени ивици върху стъклото и Мартин трябваше често да спира, за да ги чисти или, приведен над кормилото, да търси незаледено място и да се взира през тая пролука като през амбразура на танк...

Приятно му беше сега да поседи тук, на бензиностанцията да гледа нанизаните червени светлини на колите пред него и да си мисли за снощните часове край огъня в планинския дом и за утрото, когато таванът светеше ослепително от бликналото през щорите сияние на снега. Приятна му беше тая кратка почивка, но като си помислеше, че в тъмнината го чака дълъг път с много завой, че по стръмнините навярно вече има поледица, тревога свиваше сърцето му. Но това смущение не го владееше дълго. Той и друг път зиме беше пътувал през тоя

пролом, знаеше, че тук климатът е по-мек дори имаше зими, когато сняг се задържаше само по каменистите зъбери над реката, и предсещаше, че пътуването ще бъде уморително, но приятно: ще кара бавно, белотата на снега ще го успокоява и от завоите ще съзерцава затрупаните селца край шосето и заскрежените дървета, които стоят като замръзнали фонтани до канавките.

Излезе да се поразтъпче край колата.

Откъм дефилето идеше мразовит повей. Огънчетата на автомобилите, чиято заснежена върволица продължаваше да расте, като че ли се разпалваха от него. Мартин вдигна яката си, защото снежинките студенееха по врата му. В мига, когато се канеше да тръгне край колите (можеше да открие някой познат между чакащите), до него профуча бяла лимузина и едва не го удари. Дръпна се, учуден, че на това място, където всички търпеливо чакаха своя ред, един нахалник форсира припряно и без никакво смущение застава най-отпред. Помисли си, че изнервените от дългото чакане хора ще наскочат, ще се развикат – и не се излъга. Чу да се блъскат врати и видя как неколцина обградиха оня, който най-спокойно чистеше предното стъкло на лимузината. Приблужи се до тях и във фигурата на предизвикалия гнева им човек откри нещо познато.

Дребният, облечен в бежово кожено сако собственик на лимузината с небрежен жест ги отпъждаше, като им обясняваше, че няма никакво намерение да ги прережда – просто е спрял до колонката да разбере кога ще дойде токът, защото бърза, тая вечер има запис в телевизията и времето му е разчетено до последната минута. Струпаните край него мъже навярно не знаеха какво значи да имаш запис в телевизията, защото най-безцеремонно му казваха да се дръпне назад и да си чака реда, тъй като може да му се случи нещо неприятно. “Хайде да не се заплашваме!, отрязва ги оня, който бързаше да застане пред камерите на телевизията. Не мислете, че имате заек пред себе си!”

Въпреки че имаше добро самочувствие, заекът беше попаднал в клопката на тия изнервени мъже и неприятният

разговор кой знае как щеше да завърши, ако собственикът на бялата лимузина не беше зърнал на няколко крачки от себе си Мартин Калинов. Усмихна му се, с дребни зъби под рехави кестеняви мустаци, и Мартин разбра, че случаят го е срещнал в това глухо дефиле с внука на Есеиста, чиято пиеса “Папагал в лозето” беше отличена преди няколко години с награда на един конкурс и сега, както беше дочул, се подготвяше нейната телевизионна постановка. Драматургът се зарадва, че вижда познат човек сред тия наежени селяндури, набъхтили багажниците си с туршии, зеле и праз, каза на оня, който най-много се ежеше, да бъде спокоен – ей сега ще дръпне колата си, – и като седна до кормилото, бавно запълзя към края на опашката. Мартин тръгна след него, настигна го, защото колата се движеше съвсем бавно, и след минута двамината стояха един до друг под резливия ветреца, който идеше откъм реката, и под мекото шумолене на вечерния сняг.

Внукът на Есеиста, който подписваше произведенията си с псевдонима Траян Баларев, за да не го свързват с дядо му (последен мохикан от кохортата на вехтозаветните литератори, както обичаше да се изразява той), възвръщаше пред очите на Мартин доброто си настроение. Това се долавяше в енергичните движения на дългите му, плуващи във въздуха ръце, и в дълбокия баритонов глас, който прилепваше думите една за друга и Мартин имаше усещането, че те се носят в зимното небе като леки книжни панделки.

Освен коженото сако, Траян Баларев носеше брич и плътно обхванали прасците му ботуши, които скърцаха при всяко помръдване на извитите в коленете крака (времето се стараеше да предава от поколение на поколение кавалерийската походка на Есеиста), а на зеленикавото му бомбе имаше перце от сойка.

– В събота и неделя рядко се свъртам в столицата – каза Баларев, като потърси кибрит в джоба, за да запали току-що извадената цигара, но съобрази, че край бензиностанцията е забранено да се пуши, и хвърли цигарата в снега. – “Назад към природата” е казал Русо и прав е бил! Тия пушеци не само

замърсяват градовете, но и душата човешка цялата почернява от сажди... Та дойде ли събота, яхвам Росинанта – потупа той белия, ехтящ хълбок на своята лимузина – и запрашвам из провинцията. Патрондаша – на пояса, на задната седалка две пушки – белгийската е като снайперска, фазан трудно може да се отърве от нея, а с тулската бия диви прасета и сърни. Едно бренеке – и глиганът се забива като гюле в някое свлечище.

– Баща ми беше ловец, но аз никога не съм посягал към пушка – прекъсна го Мартин. – Приятно ми е да гледам как фазанът излита из тревата, да съзерцавам подскоците на сърните. Бих станал ловец само заради скитането сред природата. Вървиш, а душата ти се пълни с цветовете на хълмовете и ливадите през всеки сезон различни, примамващи. Да не говорим за хората, които човек среща по време на своите странствания. Такива истории разказват, че само записвай и включвай чутото в страниците на своите книги! Животът работи за белетристите, драги мой. И за вас, драматурзите... – обърна се той към внука на Есеиста и видя как остро светят гилзите в увисналия на корема му патрондаш. – А ние, преводачите, се мъчим да възкресяваме природата в строфите на класиците...

– Класиците са направили своето – усмихна се авторът на “Папагал в лозето”. – Борили са се за своите паметници и са ги получили. Сега има на какво да кацат гаргите – представи си една гарга върху такава мъдра бронзова глава! – има къде да оставят автографи с воднисти курешки... Човек, според мене, трябва да има по-проста философия: живеј така, че да не изпуснеш нищо от удоволствията на живота, защото изпуснатата радост е като неулучения заек – той хитро помръдва уши между храстите (другиму ще бъде късмет), а ти газиш на вятъра мочурищата...

Някои шофьори, на които им беше омръзнало да чакат на бензиностанцията, тръгваха. Замръзналият сняг се обаждаше под гумите, светлините на фаровете се плъзваха по канавките и след миг се размиваха в сивата мъгла, обгърнала пустия път.

– Аз често отивам на лов из поречието на Бързия и Огоста – продължи внукът на Есеиста. – Имам доста познати в този край. Особено се сприятелих с един лесничей. Пада си по пишещите братя! И банкетец урежда, когато дойда, и бележка за лов на сърни и глигани ми дава още с пристигането...

Мъжът с патрондаша тръгна към багажника на колата. Чу се изскриптяването на ключа и капакът се вдигна. Когато Мартин приближи, помислил, че ловецът ще му покаже някоя от своите пушки, с които обичаше да се хвали, не видя там калъф на оръжие, а прозрачна найлонова покривка, обгърнала нещо тъмно, чиито форми не можа да долови в началото, но после, като се вгледа по-внимателно през гъстия снеговалеж, разбра, че това е убитата сърна.

Тя лежеше с неудобно подгънати крака, с приплеснат корем. Под гладката козина се очертаваха ръбове на прешлени, по които лепнеше бавният вечерен сняг.

Главата ѝ беше набутана до резервната гума, от което едната ноздра розовееше широко отворена. Проснатото животно като че ли се мъчеше да си поеме дъх. Това мъчително усилие се долавяше и в окото на сърната в неговата студена белота, в стъклената му изпъкналост. Гъстите рояци на снежинките полепваха по хълбока, където личаха засъхнали петна кръв, но щом се докоснеха до окото, мигновено изчезваха в него, сякаш се спускаха в бездънна пропаст. Мълчание и пронизващ хлад се излъчваха от дълбините на това празно, изцъклено око.

– Убих две сърни. Едната дадох на лесничея и на неговите хора – каза внукът на Есеиста и се опита да завие сърната, но под найлоновата покривка остана само хълбокът на убитото животно: окото продължи да блести със студена светлина. – На тия селяндури им дай да бият зайци или яребици. За тях ли е тая аристократична работа – ловът на сърни?... Аз не бързам да стрелям, когато се появи кошутата. Приятно ми е да наблюдавам страхливите ѝ подскоци, опитите да се измъкне, безпомощната молба на очите ѝ, когато се обръща към мене. Особено красив е предсмъртният бяг на елените. Гората пращи,

докато тичат през нея, а когато излязат на открито, държат рогата си така грациозно, сякаш се боят да не падне нещо, закрепено на тях. Тогава се прицелвам. Изстрелът подсича краката на обреченото животно. То пада, бърхти се, прави опит отново да затича. Мислиш, че ще вдигна пушката за втори изстрел? Не – защо да правя кожата на решето? Догонвам жертвата и с един удар на ножа в гърлото всичко приключва... По-чувствителните се разстройват, като гледат, че ранената сърна плаче. Това е истина и аз съм виждал как от очите ѝ текат сълзи, но никога не съм се разнежвал, защото сантименталният ловец е едно посмешище! За какво е дивечът, ако не за избиване? То ние не се замисляме кой знае колко за човека, та хайде да захвърлим пушките и патрондашите, че сърните плачели, когато умират... Навярно и ние ще плачем в предсмъртния си час, но едва ли някой ще се смили да изтрие сълзите ни...

Окото на сърната се наливаше с мрак. Снегът падаше и изчезваше в глъбината му – глуха и студена като настъпващата зимна нощ.

Внукът на Есеиста навярно щеше дълго да говори на Мартин – беше отворил дума за ловните си похождения и в такива минути ставаше особено словоохотлив, но погледна часовника си, мигновено отвори вратата на бялата лимузина и се намести до кормилото.

– Трябва да тръгвам! – каза той и започна да слага бежови, с цвета на самото му ръкавици, които бяха толкова меки и тънки, че през тях се усещаха всички гънки и издатини на пръстите. Записът в телевизията е само след един час. Дано успея да стигна....

Моторът заработи тихо, с едва доловимо потрепване, още при първото врътване на ключа. Рояк снежинки затанцува в светлината на запалените фарове. Колата се дръпна назад, после пое през покритите от снега алеи край бензиностанцията (тревата пукаше под гумите), мина с клатушкане ръба на

канавката и се отправи към дефилето, като увеличаваше скоростта си и на Мартин му се стори, че лимузината прилепна към пътя и се издължи като сребрист къс мъгла, дръпнат от насрещния вятър.

“След час, когато в компанията на тия премръзнали пътници аз още ще чакам да дойде токът и снегът ще затрупва бензиностанцията, моят приятел вече ще се разхожда из коридорите на телевизията, обкръжен от плуващи в тютюнев дим актриси, усмихна се Мартин, загледан към изчезващата в далечината лимузина. И папагалът в лозето, заслепен от светлината на прожекторите, ще се мъчи да разгадае тайните битието.“

Не за първи път тоя папагал, роден от въображението на Траян Баларев, блъскаше главата си над неразрешимите житейски проблеми. Най-напред той беше главен герой на разказ, напечатан в един от столичните вестници. Публикацията мина незабелязано, ако се изключи подмятането на един критик, че папагалът едва ли ще открие нещо друго в лозето освен безпомощността на своя автор. После тоя критик, разбрал, че под псевдонима Траян Баларев се крие внукът на неговия приятел Есеиста, писа в една обзорна статия, че “Папагал в лозето” е многопластова алегория, която тепърва ще прозвучава с истинската си сила, защото всяко новаторско произведение отначало смущава духовете с необичайността и дръзновението си.

Тая оценка даде кураж на Баларев и за кратко време той направи от разказа сценарий за киноновела,

Надяваше се, че режисьорът ще ахне, като прочете неговия сценарий, ще започне да сипе похвали: “Ах, какви асоциативни връзки, каква игра на въображението, как плавно се разлива потокът на съзнанието!”, дори си представяше как ще го поканят за интервю по телевизията и прехвърляше наум въпросите, които биха могли да му зададат, а вечер оглеждаше гардероба и избираше най-подходящия костюм за явяването пред камерата.

Но както нерядко става в живота, случи се нещо, което дълбоко го смути и разочарова. Режисьорът – висок, плешив мъж с издължено лице, което напомни на Траян Баларев за конска морда (той мигновено отпъди от съзнанието си тоя образ, защото беше чувал много ласкави думи за известния кинематографист), дори не седна при Баларев, както би направил един възпитан човек, а вървеше от единия до другия ъгъл на стаята, чоплеше с кибритена клечка едрите си зъби и подхвърляше по някое откъслечно изречение, от което внукът на Есеиста усещаше, че тоя човек с лека ръка подкопава устоите на неговата творба и всичко се срива в бездната.

– Пейзажите са нарисувани прилично. Ще пуснем камерата да хване малко панорама. Добре. Но това е само външната страна на въпроса – някак лениво говореше режисьорът и кибритената клечка, която се чупеше в зъбите му, ставаше все по-малка. – А папагалът? Стои значи сред лозето и говори... Това е добре, може би, за една театрална сцена, но за кино? Камерата иска действие... Тук разказвате как лозята от всички баири се вдигат и тръгват срещу папагала. На пръв поглед човек би казал: силен идеен момент. Примката се затяга! Ха да видим какво ще стане по-нататък? ... А то не става нищо! Папагалът стои в лозето и продължава да философства... Така е най-лесно... То и в “Макбет” гората тръгва, ама там работата е малко по-друга...

Траян Баларев седеше до прозореца и слушаше как думите на тоя самонадеян човек с лице, прилично на конска морда, се удрят в стъклото като досадни мухи. Режисьорът продължаваше да върви от стена до стена, като контешки поскърцваше с островърхите си жълти обувки. Злополучният сценарист сегиз-тогиз поглежда неговия кафяв костюм на карета, безвкусно съчетан със синя риза и зеленикава вратовръзка, също на карета, и усещането за конска морда, което Траян Баларев преди малко се стараеше да отпъди от съзнанието си, все повече и повече му се натрапваше. По едно време дори чу не човешка реч, а дълго, накъсано конско пръхтене.

– Сценарият беше четен и от моя дядо... Той е на друго мнение...– поокопити се сценаристът и се вкопчи в тая мисъл така, както му се струваше, че ще се вкопчи след миг в перваза на прозореца, защото подът под него се продънваше.

– То си е ваша семейна работа! – с небрежно помахване на ръката отговор режисьорът. – Дядовците винаги са много мили със своите внуци...

– Но моят дядо едва ли е направил това от старческо добродушие – прекъсна го Баларев. – Един известен литератор като Есеиста (надявам се, че познавате творчеството му) знае кога да изрече и похвалата, и укора си...

– Ах, Есеиста! – оживи се режисьорът. – Как да не го познавам?...”Златните нозе на Терпсихора, съчетани с безкрайното пътуване на Одисей – не е ли това вечната жажда на човека да открива новото?..” – издекламира той на един дъх познатата фраза от стария писател и Траян Баларев се учуди как може такава мисъл да се задържи зад маймуноподобното чело на стоящия до него човек, закрито от гладко подрязан бретон. – Чел съм го, разбира се, как да не съм го чел? И “Еманация” познавам, и “Дългът – това е всичко” съм прелиствал. Не споделям, откровено казано, редица негови тези, но това е въпрос на личен вкус... А колкото до сценария, да ме прости уважаваният ви дядо, но той е на хиляди светлинни години от проблемите на киното...

Каза това, докосна бравата на вратата, което значеше, че разговорът е приключен, и тръгна по коридора, без да се сбогува с автора на злополучния сценарий.

Траян Баларев постоя още минута като ударен от гръмотевица. Скриптящите обувки на отдалечаващия се режисьор ехтяха в ушите му и той имаше усещането, че чува тропот на конски копита. Стана, залута се из коридора, като вървеше край стената, защото се боеше, че ще падне, намери стълбището и мълчешком се запуска към улицата.

След няколко години, когато историята с папагала беше разработена от автора в многоактна пиеса, за която споменахме, че е била отличена с награда на литературен конкурс, когато птичето на славата кацна на неговото рамо и започна да го гъделичка с перцата си по бузата, Траян Баларев разбра, че унизителната среща с режисьора, за която той дълго си спомняше с неприязън, дори с озлобление, е била крайно необходима, за да му отвори очите за една много проста житейска истина: не тръгвай сам с копието на Дон Кихот срещу вятърните мелници, защото после дълго ще си ближеш раните.

Тъй като тогава беше още млад и неопитен в житейските дела, внукът на Есеиста смяташе, че неговият първи публикуван разказ ще раздвижи, както прави това хвърленият камък, застоялата вода на съвременната проза. Беше самоуверен, защото чувстваше, че перото му препуска като необязден кон по белите листа (по-късно, след срещата с режисьора, намрази конете и всяка мисъл за тях му беше противна), тогава дори псевдоним си измисли, за да не каже някой, че търси проправени пътеки и се крие зад гърба на дядо си. Беше му приятно да мисли как ще върви с открити гърди срещу вятъра, докато го осени часът на признанието. Всичко, което му се случваше да прочете из литературните вестници и списания, му изглеждаше старомодно, доморасло: все едни занимателни истории, все повествования за цигани или за кучета, все едно безкрило пълзене по фактите с лъкатушна и слузеста фабула... В своето засега още скромно по обем творчество Траян Баларев странеше от занимателните сюжети. Повече го интересуваха символите и алегориите, които съсредоточеният читател може да открие зад думите. Затова на по-зряла възраст започнаха да го дразнят и страниците на неговия дядо, които някога, в гимназиалните години, четеше с увлечение. Всичко, написано от Есеиста, му се струваше познато, еднопластово. Е, личеше опитна ръка, фразите бяха къси и енергични, понякога се прокрадваше интересна мисъл, но нима това беше достатъчно да задържи вниманието на интелигентния читател, разгърнал неговите книги?... Внукът на

Есеиста се стараеше да заглуши тоя недостоеен глас, струваше му се, че кошунства, защото старият човек, който живееше съвсем сам в огромния дом единствено със своите книги и със събираната през целия му живот колекция от пеперуди, се гордееше със своя внук и обгръщаше с цялата си обич тая последна издънка на своя род. Но едно е само да уважаваеш човека, друго е да тръгнеш по изминатия от него път и да преценяваш, строго, но справедливо, делото му.

След време Траян Баларев се усмихваше снизходително на тия свои мисли, на наивността, с която бе раздавал присъдите си, защото животът го научи, че не е толкова важно да изречеш една истина – по-важно е пред кого я изричаш, в какъв момент, с каква цел.

Той разбра това по-късно, когато вече беше написал своята пиеса, донесла му слава и признание, и в няколко театри привършваха декорите, сред които щеше да изрича своите монолози за човешкото битие папагалът, попаднал в лозето. А сега никому неизвестният автор вървеше по пустата алея на парка, потиснат от разговора с режисьора, и едничкото му желание беше да се изкачи по стълбището на дядовата къща, да седне до бюрото на стария литератор и неудържимо, като обидено дете, да заплаче.

Докосна звънеца и чу как вътре, зад масивната дъбова врата, се понесе неговото жужене. Постоя минута-две, но не долови познатото скриптене на стълбището, по което можеше безпогрешно да разпознае не само кой слиза – дали е дядо му или някой негов гост, – но и да отгатне какво е неговото настроение, изразявано от мелодията на поскърцващото старо дърво. Вече се канеше да поеме обратно по улицата, когато стълбището заскърца някак особено весело и до открехнатата врата застана Есеиста с опасан от ширити халат, с блеснало от слънцето теме и с радостна светлинка в зениците. Той се зарадва, като видя своя внук, широка усмивка разкри неговите ослепително бели изкуствени зъби, хвана под ръка своя нечакан гост и започна енергично да се изкачва към кабинета

си, през чиято отворена врата се виждаше огромното, като дънер на вековен дъб бюро и на него пишещата машина с токущо започната страница.

Не забеляза, че внукът му е разстроен, защото беше зает с нещо свое: приключваше новата си книга, писана твърде мъчително цели две години. Сега, на края, темата ѝ изведнъж просветна пред очите му, зазвучаха вариации като в симфония, изпълнявана от голям, кълтящ с всичките си инструменти оркестър. Есеиста чуваше в душата си тая кой знае откъде избликнала музика, хаосът от мелодии го смущаваше и той приличаше на диригент, неспособен да укроти своя оркестър.

Това, навярно, беше трудно обяснимото от теоретиците душевно състояние, наричано вдъхновение.

Тъй като в подобен момент човек прилича на паун, запленил от багрите на своята опашка, Есеиста, макар че беше наблюдателен човек и умееше да разчита сложни психически състояния, не смогна изпърво да усети душевната драма на своя внук. Но само след няколко минути, когато сядаше в тапицирания с червено кадифе стол зад своето бюро (тук той се чувстваше сигурен и властен), откри, че с внука му се е случило нещо неприятно.

Изслуша го.

Траян нервно вървеше между бюрото и библиотеката с майсторска резба по вратите, разказваше за срещата си с кинорежисьора и думите му се късаха, сякаш бяха нанизани на тънка нишка, която с мъка ги издърпваше из спазматично потрепващото гърло.

Есеиста знаеше от собствен опит колко тежко се понася един неуспех в началото на пътя, знаеше, че това може да бъде фатално за неукрепналия талант, но той вярваше в една друга истина: желязото трябва да мине през изпитанието на огъня, за да се закали. И тъй като познаваше добре качествата на своя род, сред които особено ценеше упоритостта и умението да се преодоляват трудностите с твърда ръка или с необходимите отстъпки, за да се заеме по-изгодна позиция, Есеиста вярваше, че внукът му непременно ще преодолее душевната си криза и

когато след време се докосва до ръба на своята зараснала рана, ще го чувства като компас, който показва вярната посока към успеха...

Старият литератор гледаше как внукът му крачи от единия до другия край на стаята с неспокойно потрепващи крака на ловджийско куче, което нервничи, защото е изгубило дирята на преследвания от него дивеч. Присвитите зад очилата старчески очи наблюдаваха как ноздрите на внука опипваха съсредоточено въздуха и си мислеше, че на тая млада, все още неопитна хрътка щастието тепърва ще се усмихва.

Старият литератор се връщаше към разказаната му от внука история с кинорежисьора, който с лека ръка беше отхвърлил сценария, и разбираше тактическата грешка на момчето: като още не дресирано ловджийско куче (кой знае защо това сравнение непрекъснато му се натрапваше) то беше застанало срещу опитния кинематографски вълк и бе усетило изхрущяването на неговите безпощадни зъби.

– С вълка едва ли може да се справи самичко дори най-опитното куче... – каза бавно Есеиста, облегнат на огромното бюро.

За Траян Баларев тия думи прозвучаха странно, защото той говореше за съвсем други неща, а дядо му изведнъж отвори дума за вълк. Помисли си, че старият не го е слушал внимателно и сега просто изрича фраза от някое ненаписано още есе, но като съобрази, че старият литератор никога не обичаше да назовава нещата направо, а търсеше помощта на притчата и алегорията, разбра, че става дума не за друго, а за злополучната среща с режисьора.

– С вълка едва ли може да се справи самичко дори най-опитното куче... - повтори все така бавно Есеиста, като разчленяваше думите, сякаш ги изсичаше с длето върху камък.
– Вълкът се плаши от хайката. Пред нея е безпомощен...

Траян Баларев разбра истинската стойност на тия думи само след година, когато вече беше написал своята многоактна пиеса “Папагал в лозето” и се готвеше да я предаде за конкурса.

Есеиста отначало беше решил да отнесе сам творбата на своя внук в канцеларията на театъра и уж между другото да спомене на някой от присъстващите там (може да се окаже бъдещ член на журито), че случайно му се обадил непознат автор и му оставил свой ръкопис, към който твърде заетият литератор едва ли щял да посегне скоро, но една вечер решил ей-така да прочете няколко страници. Пиесата го увлякла и просто не усетил как стигнал до последното действие. Опитал се да заспи, но идва ли сънят, когато в душата се блъска толкова човешки драми, великолепно описани от неизвестния автор!...

Щеше да сподели така, мимоходом, своето впечатление и да си отиде, уверен, че думите му няма да останат като семена в суха земя.

Не виждаше нищо лошо в подобна постъпка: просто един стар литератор подава ръка на млад, неизвестен талант. Това дори му се струваше благородно. Но после, когато оглеждаше въпроса от всичките му страни, реши, че един такъв жест може да се изтълкува като наивно скроено ходатайство (“Защо авторът сам не си донесе произведението, а гледа да се промъкне край един известен литератор? За глупаци ли ни смята?”) и току-виж, че всичко пропаднало...

Есеиста отхвърли тоя вариант и реши, че по-тактично ще бъде да се направи друго: внукът му сам да отнесе своя ръкопис за конкурса, а дядото, при посещенията си в кафенето на интелектуалците и при срещи и разговори със свои колеги, да споделя (между другото, разбира се!) възхищението си от една творба, която му попаднала случайно и която, ако вярват на неговия вкус, ще бъде нова дума в драматургията... “Скромнен младеж, ще им каже той. Видях го да стои пред вратата на моя дом. С такова вълнение беше стиснал ръкописа си, че когато ми го подаде, видях как страниците са надиплени от пот...”

Е, след време ще открият, че зад псевдонима Траян Баларев се е криел неговият внук, но Есеиста ще съумее да преодолее и това неудобство. “Пошегувах се, ще каже с весело пламъче в очите той, за да чуя искреното ви мнение. Ако знаехте, че авторът е моя издънка, навярно пак щях да слушам похвали за него, но това нямаше да ме радва, защото щях да зная, че го правите заради мене...”

И внукът сам отнесе ръкописа. Остави го скромно, дори малко смутено, на едно русо момиче с огненочервен маникюр, което седеше зад отрупано с папки бюро и разглеждаше някакво списание. Момичето прелисти няколко страници от ръкописа, прочете заглавието и се усмихна на непознатия автор. Траян Баларев погледна дребните му зъби, оцветени от гъстото червило на устните, и разбра, че това е снизходителна усмивка, че седналата отсреща русокоса красавица има самочувствието на човек, чиито ръце първи са докосвали дълго неслизали от сцената произведения на литературни знаменитости.

Момичето продължаваше да прелиства ръкописа и да се усмихва. Навярно го учудваше дързостта на застаналия до него около тридесетгодишен мъж, среден на ръст, с леко извити в коленете крака (русокосата красавица не знаеше, че това е отличителен белег на известна интелектуална фамилия), с редки рижи мустаци над изпитателно присвити устни и с проредяла на темето коса, която беше необичайно гъста над челото, и тоя кичур приличаше на парче от перука, неумело залепено върху розовеещата кожа.

– Навярно знаете – каза момичето с напевен глас, сякаш се любуваше на думите си, – че в тоя конкурс участват твърде известни автори... Боя се вашият папагал да не попадне в небрано лозе.

– Дори и да се случи така, няма да се огорча, защото той първо попадна във вашите ръце – отвърна внукът на Есеиста и усети как у него се събужда желанието да докосне това стройно

тяло, чиито форми предизвикателно се очертаваха под пъстрата рокля. Кръвта на Есеиста, укротена от годините, се обаждаше неразумна в жилите на младия потомък. – Аз съм се занимавал с хиромантия и като гледам вашите ръце, си мисля, че сте родена да раздавате нежност и щастие...

– Навярно това е реплика от вашата драма? – погледна го момичето и в зеленото проблясване на очите му се мярна искрица, родена от неговия комплимент.

– Моите герои се вълнуват от други проблеми – отвърна Траян Баларев. – Но ако някой от тях имаше възможност да застане тук, на моето място, сигурно с огромно удоволствие щеше да повтори моите думи.

Тръгна си.

Пред погледа му, докато прекосяваше площада при театъра и си проправяше път сред навалищата, се мяркаха тънките весели пръсти на момичето, чието докосване щеше да усеща след време и цялото му тяло щеше да ликува; мяркаха се устните на усмихващата се служителка в театъра, пухкави като на дете, с капризни линии, чиято ласка щеше да усеща нощем “като докосване на довян през прозореца пух от глухарчетата или като ветрец, разбудил шумата на тополите под прозореца”, както обичаше да се изразява в някои от своите по-ранни есета дядо му. Това щеше да стане след няколко месеца, когато папагалът нямаше да стои в небрано лозе, както се пошегува русокосото момиче, а щеше да бъде господар в златната клетка на признанието и славата...

Траян Баларев направи това, което му подсказа дядото.

С останалото се зае Есеиста.

Той проучи кои са членовете на журито. Всички се оказаха негови приятели. Наскоро беше пусната в ново издание книгата му “Еманация” и това беше добър повод да я поднесе с автограф на старите си приятели, да поговори с тях – тактично, разбира се! – за пиесата на своя внук.

Старият литератор знаеше, че мнозина от неговите колеги рядко разлистват книгите на своите събратя по перо – или поради липса на време, или поради предварително отношение към даден автор. (“Защо да го четем? Ясно е какво може да роди една тиквена семка...”) Те обикновено даваха ухо на това, което се говори за новоизлязла книга или за новопоявил се автор и от мненията на другите определяха своето отношение към тоя или оня служител на словото.

Тъй като Есеиста цели пет десетилетия се подвизаваше в тия среди, можеше да си спомни много весели и тъжни случки с нашумели на времето си автори. Например в годините, когато беше още млад и незабелязан от никого, въпреки че беше излязло първото издание на “Еманация” – един стожер в неговото творчество, се появи томче разкази на малко познат прозаик, което сигурно щеше да мине незабелязано, ако един автор на афоризми – с рядка козя брадичка и с ожулена на лактите кожена полушуба не беше тръгнал от кафене на кафене, от редакция на редакция да разхвалява книгата на малко познатия разказвач. Тоя автор на афоризми написа статия в един вестник, където се казваше, че от мъглявината на литературния небосклон се е родила нова звезда от първа величина, че в малобройните, но разтърсващи читателя страници на скромно издадената книжка се съчетават съзерцанията на Пруст със сатанинските пориви на Достоевски и с тихата, прозрачна, както се изразяваше той, чеховска печал... Тъй като авторът на афоризми беше неуморим човек и използваше всичко за възхвала на своя любимец, за новопоявилия се разказвач тръгна мътва. Търсеха го фоторепортери, но той играеше на скромен и не се появяваше никъде, което още повече разпалваше любопитството на читателите.

“И какво стана по-късно?, припомняше си Есеиста, когато му идваше наум тая история. Авторът на нашумелите разкази издаде още една книга след десетина години, когато шумът около него отдавна беше заглъхнал. Новото десетилетие търсеше своите нови идоли и за тая книга никой не пророни

дума. Може би нейната съдба щеше да бъде по-друга, ако отново можеше да тръгне по кафенетата и редакциите неуморимият автор на афоризми, но той отдавна беше починал.

Тия мисли опечаляваха Есеиста, защото му напомняха за кратките и лъжовни мигове на славата, но в същото време потвърждаваха увереността му, че губи сражението оня, който няма сила и умение след първоначалния тласък неотклонно да продължи по избрания от него път.

Внукът му имаше друг характер. На него беше нужен само първоначален тласък. И старият литератор съумя да му го даде...

ОТ ЛЯВАТА СТРАНА НА МАРТИН КАЛИНОВ беше пропастта. По ръба ѝ се изправяха черни дървета с редки клони, които навярно излъхваха топлинка от сърцевината си, защото кръжащият пред фаровете сняг не можеше да се задържи по тях. Пропастта чезнеше в дрезгав здрач, чиято неподвижност поглъщаше всички звуци. Имаше нещо сепващо в това мълчание, в дърпащата като магнит глухота – надолу, по стръмния скат, надолу, към оловно проблясващите завои на реката...

Мартин неведнъж беше мислил за бездната, по чийто ръб се случва да върви човекът, неведнъж в живота си беше усещал пронизващия ѝ хлад. Мислите за бездната го караха по-реално да степенува ценностите на живота, с по-голямо усърдие да се отдава на онова, което осмисля съществуването му. Това бяха потискащи го душевни състояния, негови постоянни спътници през дългите зимни боледувания. Той се лекуваше от тях, като слушаше музика. Брамс, Вивалди, Сибелиус, Хайдн. Плочата се поклащаше върху грамофона, отразила светлината на лампата в ъгъла и стоята се изпълваше със звуци, които кръжаха под тавана с тая плавност, с която сега нощният сняг кръжеше над бездната. В полета на звуците тогава имаше нещо празнично, възвисяващо, имаше ликуване и печал, които се докосваха,

както се докосват денят и нощта, имаше дим на огньове из безкрайни равнини и кос полет на звезди... Тия мелодии запълваха бавно бездната, над която стоеше боледуващият Мартин, запояваха единия за другия ѝ бряг с подскачащите светлинки на своите звуци и затвореният в стаята си човек, отпуснат на възглавницата, имаше усещането, че сънят му спокойно ще премине от единия до другия край на пропастта съвсем спокойно, сякаш върви по равно, покрито с трева поле.

Тая пропаст беше създадена от въображението му. Нейните очертания се размиваха в пространството и той я усещаше по-осезаема или по-нереална в зависимост от душевното си състояние. Това беше предчувствие за вечния мраз, който идеше от глъбините на земята, от глъбините на времето, и неговата кълбяща се ледена пара, облепила със скреж всичко по пътя си, му приличаше на пленен от зимата дъх на хора, за които никой не си спомня на тоя свят.

Другата бездна, до ръба на която беше спрял сега Мартин Калинов, имаше съвсем реални очертания. Оплетеният ѝ от корени ръб сегиз-тогиз отронваше по някой камък и неговото подскачане разклащаше дребния храсталак по стръмнината, прорязан от заснежени скални гърбици. Откъм глъбината на пропастта идваше мразовит повей, който проникваше зад стъклата на спрелите поради задръстването автомобили, но в него не се усещаха ония космически приливи, които оставяха в отдадената на размисъл Мартинова душа ледени късове от безнадеждност или от примирение. Той виждаше сега реален сняг, поледица, която можеше изведнъж да издърпа света изпод колелетата, мъгла, чиято вата лепнеше по ноздрите, мраз, тънко засвистял в бронхите му. Разбираше, че е попаднал в клопка, от която с мъка можеше да се измъкне, но не губеше самообладание, защото чувстваше реалния свят край себе си: той можеше да го докосне, да му се усмихне или да го прокълне и това усещане за реалност го правеше търпелив, бодър, дори с лека приповдигнатост на духа, което, мислеше си той, навярно идва от нервната възбуда и от преумората.

(Утре щеше да разгърне вестника и да прочете, че още със заваляването на първия сняг всички машини за почистването на пътищата са били на бойна нога, че по стръмнините и по залежените места на планинските проходи е бил нахвърлян пясък, че пътуването в първия зимен ден е било спокойно и приятно. Това щеше да научи утре. А сега картината пред него беше друга. По хлъзгавата стръмнина примигваше с червените си светлилки безкрайна колона от коли, чието начало се губеше в мъглата. Колите стояха като запоени за залежения път, времето течеше мъчително бавно и никой не можеше да каже защо чакат – дали някъде напред катастрофирали автомобили са задръстили прохода или се е случило нещо друго... А колоната на ония, които прииждаха отдолу, откъм равното, продължаваше да напират и да замира в нетърпеливо очакване.

Мартин щеше да научи утре от очевидци, че първият сняг е направил непроходими всички планински проходи, че тръгналите към Витиня и Бързия са се връщали, за да намерят път през Искърското дефиле, където е станало трагично стълпотворение... Това щяха да му разкажат утре до чаша чай, в топлата стая. А сега Мартин Калинов беше един уморен, зиморничаво свит пътник, стиснат между заснежените автомобили, който се опитваше да разбере какво се е случило горе, зад завоите, и като не намираше отговор, гледаше как снежинките гонят своите рехави рояци пред фаровете на автомобилите и се губят над бездната.)

Имаше нещо в откриващия се пред очите му пейзаж, което го караше да не губи надежда. Отначало не можеше да си обясни точно какво е това, но после, когато проследи с мисълта си обхождащия бездната поглед, разбра, че това е реката, чието мътно проблясване едва се долавяше по дъното на пропастта. Тая река, която той само усещаше през мълчаливото кръжение на снега, оживяваше мъртвия пейзаж, даваше ритъм на неговите застинали форми, носеше светлилки в нощната вода и Мартин не можеше да отгатне дали това са отразени селца или по дъното на бездната се нижат вагоните на влак. В тая нощ,

когато тъмната автомобилна колона стоеше на стръмния планински път, когато всеки опит за потегляне караше гумите да свистят и колите да се заребрят като шейни на неопитни малчугани, когато и най-лекото докосване на спирачката можеше да запрати в пропастта неподчиняващата се на нищо ламаринена купчина, реката единствена се опитваше с бавното движение на своите тежки от студа води и с мътното си проблясване да припомни на зъзнещите по седалките хора, че всичко тече, подвластно на вечните закони, че измеренията на мига са лъжовни.

Някои от Мартиновите спътници се разтъпкваха край колите си. Едни палеха цигари. Други ядяха, завили във вестник черни като въглени късове месо. Трети се мъчеха да припалят моторите, но се чуваше само глухо щракване – акумулаторите нямаха сила да раздвижат замръзналите зъбни колела. Под светлината на фаровете някоя жена се отбиваше в канавката. Тя криеше лице от издайническия блясък, но той извайваше върху ската гладките форми на нейните бедра. Друг път при подобна картина застаналите на пътя мъже сигурно щяха да си смигнат с лукаво пламъче в очите. Сега мълчаливо пушеха своите цигари или дъвчеха жилавото месо, без да поглеждат нататък. Жената оправяше полата си, сресваше се, навела лице към огледалото на най-близкия автомобил, бавно започваше да размазва червило по устните си, което изглеждаше като катран, а Мартин продължаваше да се взира към едва различимата през дърветата река.

Тя му спомняше за далечни години от неговия живот, изчезнали така, както изчезват бързеите в гърлата на подмолите, и във всички негови спомени, свързани с една или с друга река, имаше радостен блясък, подобен на онова искрене, което обгръща талазите на плитките бродове.

Реката – това беше гълчава на деца, които скачаха във вировете от обрасли с равнец брегове и над тях се вдигаха фонтани от пяна; това беше подвикване на мокри до пояса

жени, които перяха гръсти – бродовете ехтяха от техните удари и всеки сноп изтягаше в небето дълги водни опашки; това бяха скрити сред лещак вирове, в които се къпеха момичета с едва набъбнали гърди, по които водата се стичаше на златни капки и Мартин, тогава с юношески мъх по бузите и със замъглен поглед, съзерцаваше иззад някой храст техните плавни движения.

Кой знае защо реката, към която гледаше сега през чугунената чернота на дърветата, му напомняше Днепър.

Той беше стоял неведнъж на неговия бряг – стръмен, обрасъл с кестени, кленове и повет и беше съзерцавал бавното, тържествено, вгълбено течение на старата славянска река. Тя идваше от глъбината на мълчаливите пространства (на него му се струваше, че идва от глъбините на самото време) и изчезваше към южните степи, към омарата на едно непознато небе, между скитски могили и издялани от камък жени, които търсеха с проядените си от дъждовете очи следите на изчезналото време. Тая река му приличаше на стар, мъдър човек. Вярваше, че дори в часове на буря тя си остава съсредоточена, замислена – само вятърът надипля вълните ѝ по-нагъсто и те заприличват на бръчки върху челото на много видял и много препатил мъдрец... Ако тая река се разгневеше, това нямаше да бъде гняв на лекомислен, отдаден на обзелата го ярост човек, който срива всичко край себе си, уверен в правотата на обзелото го чувство – това щеше да бъде гняв на беловлас старец, премислил всичко, преди да даде пълна власт на гнева си. Тогава в неговия издигнат юмрук от пяна и ехтене на сепнати подмоли можеше да се долови наказващият и очистителен гняв на разбудено в някоя легенда божество.

Мартин Калинов не познаваше гнева на тая река, Той помнеше листопадите по нейните брегове – оня полет на мократа, кръжаща в небето шума, в чийто плясък долавяше обаждане на птици, помнеше дъха на вечерните степи, които потъваха в безкрая, нарисувани сякаш от ръката на Куинджи;

помнеше сиянието на разливите под пълната луна и горчивия мирис на запалената шума по Владимирското възвишение, просветването на димните повлекла между дърветата и очертанията на мостовете през тях – леки, плуващи в небето рисунки с размит туш, в които ноздрите му също долавяха влажния дъх на есента...

Мартин Калинов обичаше да върви по тия мостове, да съзерцава преминаващите под тях лодки и да гледа как се поклаща тялото на оня, чиито длани са впити във веслата и изваяното му от мрак и мълчание лице в най-дълбокия час на нощта напомня за Харон, запътен към отвъдния бряг.

Днепър учеше застаналия на неговия бряг Мартин да се вглежда по-съсредоточено в себе си и да отпъжда със снизходителна усмивка много примамки, които можеха да му донесат удоволствия и облаги, но не да извисят душата му. Като гледаше плавното, изпълнено с мъдрост и достойнство течение на старата река, той си спомняше за забързаните пролетно време горски рекички, през които спокойно можеше да препълзи дори охлювът; спомняше си за тяхното блъскане в камъните, за момчешките им подвиквания: “Не ни ли забелязвате? Ние ще подкопаем планината! Ние ще залеем всичко по пътя си!”; и за знойните часове на лятото си спомняше, когато само тук-там сред камъните оставаше по някоя раздвижвана от жаба или гущер локва, на чието дъно лежеше все още неизчезналото ехо от бърборенето на забързаната, самоуверена и изчезнала от света рекичка...

МАЙКА МУ СЕДЕШЕ ДО НЕГО, неудобно присвита, защото беше сложила в нозете си голям вързоп, седеше с притворени очи, отпуснала ръце на коленете, и като слушаше дишането ѝ, Мартин не можеше да разбере дали тя спи или само е притворила очи, понеже я дразни белотата на снега, и прехвърля наум свои грижи, които не обича да споделя с никого.

Роклята ѝ беше вехта, с избелели сиви цветчета, и върху плата се очертаваха като изрязани с длетото на резбар нейните

длани – широки, с отпусната кафява кожа, надиплена от сухожилия, и с подути от артрит стави, които наподобяваха корените на дърветата по планинските свлечища.

Той познаваше тия ръце още от най-ранните години на своя живот. Помнеше как вечер се вдигаха над очите му като бели птици, преди да потъне в бездната на сънищата. Помнеше как нежно го докосваха по рамото в летния здрач, когато в градската градина свиреше музиката на ломския конен полк. Помнеше как по тях капеше восък от запалени свещи в минути на погребения и помени и те не потрепваха, сякаш бяха превърнати от страданието в мраморни изваяния... Тия ръце умееха да бъдат и нежни, и гневни, умееха да кърпят излинелите от лятното слънце негови ризи, да месят – целите в тесто, като ръце на ваятел, – да садят картофи, да докосват нежно в още мразовитите предпролетни дни цветчето на кокичето, сякаш се боят, че ще счупят неговата кристална камбанка, да тъкат сияещи с цветовете си китеници, да воюват с къртиците в градината, вдигнали закана̀телно над шаващите им купчини острието на мотиката...

Едно само не умееха тия ръце – да почиват.

Мартин за пръв път се вглеждаше така внимателно в тях – тук, до ръба на бездната, в зимната нощ, която сякаш нямаше да има край.

Те бяха дали на живота всичко, което могат, а какво бяха получили в замяна? Майка му никога, дори в най-хубавите години на своя живот, не беше смогнала да отпусне душата си – нито на празници, нито на веселия, защото от малка ѝ бяха казвали, че прекалената радост не носи добро. Винаги се мъчеше да спестява. Отбягваше да купува онова, което много ѝ харесваше, защото я смущаваше цената му. Най-хубавите си дрехи обличаше само в празник и те ставаха старомодни, проядени от молците, преди да е успяла да им се нарадва. Макар че живееше повече от четвърт век при своя син в столицата, не беше придобила навиците на тукашните жени. Обичаше да си стои въщи, да се занимава с домакинска работа, да мие мозайките в коридора или да бърше стъклата на

прозорците, докато ѝ отмалеят ръцете. Понякога се оплакваше от еднообразието на своя живот, но когато Мартин ѝ предложи да отиде на театър или на кино с някоя от съседките, майка му почти винаги отклоняваше неговата молба, като казваше, че представленията завършват късно, а тя не вижда добре и ще ѝ бъде трудно да се блъска в тъмното по трамваите. Не обичаше също така да седи в градинката пред жилището, където привечер се събираха нейните съседки да плетат пуловери на внучетата си или просто да си побъбрят. Смяташе тия часове за изгубено време и особено неприятно ѝ беше да одумва тоя или оня, което често се случваше, когато се съберяха повече жени. Ако Мартин предложи на майка си да наеме жена, която веднъж седмично да почиства дома, тя решително възразяваше: как ще оставим къщата в ръцете на чужд човек – дума да не става! Старата жена знаеше постоянното място на всички вещи в стаите и дори най-малкото им разместване ѝ говореше, че в къщата настъпва хаос. През дългите зимни вечери тя предеше купена от самоковските каракачани вълна, предеше, заслушана в звънтенето на нишката, като ритмично поклащаше вретеното и едно коте се мяташе да улови сянката му. Щом пукнеше пролетта, заминаваше при своята сестра на село, повлякла вързопи с прежда. Тъчеше там одеяла и китеници, които после разкарваха по валявиците в Искърския пролом или чак в Банско отиваха. Когато през есента се прибереше у дома, докарваше своите тъкани, които стояха по няколко дни върху леглата, за да ги видят съседките. Надошлите жени опипваха пухкавите одеяла и китеници, които светлееха като пяна в ръцете им, и се възхищаваха на нейното майсторство. Тя не даваше израз на вълнението си, но ако човек се взреше по-внимателно в лицето ѝ, можеше да открие под набръчканата му, отпусната кожа озарението на доволство и увереност. Решеше ли някоя съседка да даде съвет на Мартиновата майка, че одеялото е можело да стане по-хубаво, ако наводката е правена през два зъбеца на бърдото или че за китеника е по-подходяща острата вълна, тя

изслушваше мълчаливо нейните думи, казваше сухо: “Да, да...” и никога вече не я поканваше в къщата си.

Това беше черта от нейния характер, която отминаващите години правеха все по-дълбока като пукнатина в суха земя. Старата жена бранеше създаденото от нея не затова, че беше уверена в неговата красота или трайност – тя се мъчеше да защити от небрежната човешка дума, от полета на молеца, от изчезващото време преживените мигове на вълнение, на умора и безсъние, чрез които се осъществяваше в едно дело, което може би нямаше особена стойност за другите, но за нея беше важно, съдбовно. По тоя начин тя съществуваше и търсеше път към ония, които ще дойдат след нея, към спомените им, към добрата дума, която ще изрекат, когато се докосват до сътвореното от нея...

Мартин гледаше лицето ѝ, очертано върху заснежения скат. Мрачината го правеше бледо, прилично на изваяние от потъмнял варовик, по който дълги години са текли дъждове и са заличавали нежните извивки на веждите, овала на долната челюст, издатините на скулите, бадемовидните очи, засенчени от дълги ресници. Това лице сега сивееше, обгърнато от мълчание и тайна. Мартин цял живот беше се вглеждал в него – в минути на нежност, на размисъл и на огорчение, – беше търсил опора в тоя поглед и или я беше намирал, или в глъбината на зениците беше откривал студенина, която го караше да се затваря в себе си и дълбоко да страда.

Майка му обичаше да казва: “Всичко на тоя свят може да се замени, да се забрави: жената, приятелят, а майката е единствена...” Това правило беше донесло много страдания и на нея, и на хората, с които премина животът ѝ, но тя, въпреки горчивия опит от преживяното, продължаваше строго и неотстъпно да го спазва.

Тя не обичаше хората, към които Мартин трайно се привързваше. Привидно беше учтива с тях, гощаваше ги, когато идваха при нейния син, но в държанието ѝ се долавяше

студенина и тя не успяваше да я скрие нито зад усмивката, надиплила бръчките край слепоочията ѝ, нито зад оскъдните любезни думи, разменяни с гостите.

Това огорчаваше Мартин. След като изпратеше гостите до трамвая, той се затваряше в стаята, не мигваше до сутринта, а после по цели дни не разменяше дума с майка си. Когато отиваше в кухнята, заварваше я мълчаливо да плаче и да споменава имената на покойници, с които беше се разделила преди много години. Мартин я гледаше – дребна, самотна, безпомощна – и го обземаше жал за нея. Питаше я дали не е болна, има ли нужда от нещо, и тя му се оплакваше от безсъницата си. Цяла нощ се въртяла в леглото и чак на разсъмване я унесла дрямка. Сънувала майка си (вчера била тридесетгодишнината от смъртта ѝ). Покойницата вървяла, облечена в бяло, през голо поле – нито дърво, нито камък край пътя, само изгоряла от слънцето земя – и пред нея летяла една лястовица. Майка ѝ гледала втренчено в небето, както правят слепците, и по шума на лястовичите криле намирала пътя...

– На сутринта отворих прозореца и гледам: в стаята влезе лястовица – продължаваше своя разказ Мартиновата майка и той виждаше в очите ѝ сянка на печал и размисъл. – Лястовицата прелетя под тавана и се удари в пердето. Когато помислих, че ще излети навън, кацна върху облегалката на стола. Очите ѝ черни, замислени – като на човек. Гледа ме, помръдва с опашка, като че ли иска да ми каже нещо. Махнах с ръка да я пропъдя, а тя си стои на стола... Откъде дойде тая лястовица? Същата ли, която сънувах? Или това беше вест, че трябва да се стягам вече за път?...

Мартин не знаеше дали лястовицата наистина бе влязла в стаята или майка му доразказваше своя сън, сепната от неочакваното предзнаменование, но виждаше, че мисълта за последния час я състарява: торбичките под очите ѝ посивяват, сякаш са посипани с пепел, а движенията ѝ стават бавни, тромави, като че ли подгазените пантофи залепват за пода. Когато старата жена се спуснеше по стълбището, запътена към бакалницата или към магазина за зеленчуци, Мартин имаше

усещането, че тя си отива завинаги от тоя дом, от уличката край трамвайното депо, от света. Къщата изведнъж ставаше глуха и пуста. Чиниите по масата сивееха прашни, сякаш от години не ги е докосвала човешка ръка. Подът скърцаше под нозете му и стаята се изпълваше с непоносимо рязко ехо... След час тя се връщаше. Гърдите ѝ свистяха от изкачването на стълбището. Дълго се мъчеше да отключи вратата и когато влезеше в коридора, къщата изведнъж се преобразяваше... Шумовете и звуците ставаха по-весели, но от душата на Мартин не можеше да изчезне усещането за неумолимите стъпки на последния час, на безвъзвратното отпътуване...

Фарове на автомобили, които се задаваха откъм завоя и пълзяха по заледения път, осветяваха за миг лицето на майка му, потънало в сън или в дълбок размисъл, но не оживяваха застиналите му черти, а го правеха още по-загадъчно. Издърпваха го за миг из мрака, който се мъчеше да го обсеби, и отново го връщаха на глухата тъмнина. Като лека тресчица, подхваната от водовъртежа на бездънен вир, това уморено лице чакаше светлината на насрещен фар, за да изплува и да се задържи на повърхността...

Мъглата на зимната нощ проникваше в купето на автомобила, изпълваше го, и Мартин виждаше как майка му безмълвно се отдалечаваше от него, как студено мълчание обсебваше пространството между тях, което ставаше все по-голямо и по-голямо. Искаше му се да извика, за да я сепне, да я накара да се обърне към него, но се боеше, че тя няма да го чуе, а ще продължи пътя си към безкрайността.

Беше ли успял през дългите години на своя живот да опознае тая жена, с която пътуваше в снежната нощ и която наричаше с най-нежната и благоговейна дума “мамо”, или винаги между тях беше лежала мъглата, изпълнила сега глухото дефиле? Беше ли успял да проникне в тая душа, където всеотдайността и себичността, нежността и омразата бяха преплетени като корени, които даваха соковете си на едно и

също стебло? Беше ли успял да оцени обичта ѝ, в чиито най-нежни трепети винаги имаше нещо обсебващо? Беше ли успял да надникне в тъмните ъгли на тая сложна, страдаща в заплетените лабиринти на битието душа, частица от която беше и той самият и чиято драма носеше във всяка своя клетка?

На Мартин му се струваше, че ако се обърне, няма да съзре майка си, защото мъгливата далечина вече я е погълнала безвъзвратно, но фаровете на задал се автомобил изтръгваха из мътилката на среднощния час нейното тихо, тъмно тяло и Мартин я виждаше да седи съвсем близо до него с тежко отпуснати на коленете ръце и с лице без поглед, взряно в далечината. В позата на нейното уморено от живота тяло имаше нещо застинало, каменно, и мъглата на зимното дефиле, която го обгръщаше след мигновено изчезване на автомобила, то приличаше на изсечен от сив пясъчник сфинкс, край който пълзяха не снежните змийчета на заледения път, а пясъците на една неизбродна пустиня...

Край спрелите коли изсъска с шиповете на гумите си дълга бяла лимузина, съвсем прилична на оная, в чийто багажник лежеше убитата от внука на Есеиста сърна. Лимузината се изкачваше пъргаво по нанагорнището, сякаш пред нея беше не заледен път, а гладък асфалт, махаше с чистачките си да обере полепналия по стъклото сняг, а на Мартин му се струваше, че тя насмешливо кима за довиждане на гъсто наблъсканите, заснежени коли, преди да изчезне по пътя.

Мартин Калинов не можа да види човека, който седеше зад кормилото на бялата лимузина, но допусна, че това е внукът на Есеиста – същата марка на колата, същото енергично и самоуверено каране, което той познаваше от по-рано. Защо ли се е забавил толкова много? Вече е полунощ, а той тръгна от бензиностанцията още когато се свечеряваше. Дали не му се е случило нещо неприятно по завоите на дефилето?

Въпросите му оставаха без отговор. Забързалата по нагорнището кола рязко отби, за да се вмести в чакащата колона. Насреща ѝ идеше товарен камион, който така трещеше с каросерията си, сякаш след миг щеше да се разпадне. Шофьорът на лимузината го изчака да отмине и отново изпълзя в лявото платно на пътя.

“Не, това не може да бъде внукът на Есеиста!, отхвърли предположението си Мартин Калинов. Дори ако е трябвало да мине през иглено ухо, за да стигне до столицата, той вече го е направил, и сега седи до чашка коняк с някоя актриса, за която е въпрос на чест да участва в такава пиеса като “Папагал в лозето”, започнала своя нов триумф на малкия екран...”

Стори му се, че лампите на телевизионното студио остро блестят пред него. Заслони с длани очите си и когато отново погледна към пътя, съзря през заскреженото стъкло лицето на Траян Баларев. То беше прилепнало между чистачките, издължено като в криво огледало, и ту се виждаше съвсем ясно, сякаш дъхът на отсрещния човек разтопяваше скрежа, ту се обвиваше в мъгла и като че ли се отделяше от тялото, стегнато в изискано ушит черен костюм, до чиито ревери се докосваше бяла папионка...

Мартин разбра, че е достигнал крайния предел на умората, че дрямката вече го оборва. Тръсна глава, за да прогони това съновидение, после отвори вратата на автомобила и като усети с цялото си тяло пълзящия откъм бездната студ, гребна кривачка сняг и започна да трие лицето си. Ледените кристалчета дращеха кожата, но тяхното докосване му беше приятно, защото те възвръщаха предишната му бодрост: клепачите олекваха, дълбоко поетият мразовит въздух издуваше гърдите му и ги очистваше от мътилката на тая безкрайна нощ...

Затвори вратата, седна до кормилото и учуден видя, че внукът на Есеиста продължава да стои до стъклото в своя черен

костюм и да помръдва с редките си, поръсени от снежинките мустаци.

„Ах, това е неговият сватбен костюм! Значи го е ушил вече? И бялата папионка му стои добре...“, усмихна се Мартин Калинов и очакваше, че отсрещният ще му кимне с приятелска усмивка, но не видя никого зад стъклото, освен заснежените гърбове на автомобилите и дребните храсти по ръба на пропастта.

Образът на драматурга изчезна в зимната нощ, сякаш беше изваян от мъгла и мрак, но Мартин Калинов продължи да го усеща пред себе си. Ту в един, ту в друг, мярнал се в съзнанието му спомен, помръдваха редките мустаци на неговия приятел и се взираха дребните му, с цвят на оловна сачма очи, които имаха навик да опипват хората и предметите така, както мушката опипва пространството, преди пръстът да е докоснал спусъка.

От няколко месеца се говореше за сватбата на Траян Баларев. Отначало разказваха, че щял да се ожени за дъщерята на един диригент от филхармонията. Всичко било уговорено, дори поканите за сватбата били поръчани, но женихът изведнъж променил решението си и поискал ръката на друго момиче, чийто баща дълги години работил в чужбина и сегашното му местопребиваване било в Холандия. Ония, които познаваха това момиче, говореха, че то било мило и възпитано, но имало леко изкривяване на гръбначния стълб поради боледуване в годините на детството и въобще не можело да се сравнява с дъщерята на диригента, която била стройна и хубава. Но красотата е едно, а чувствата на човека, изборът му – друго... И блюдото на везната беше се наклонило към страната на момичето, чиито очи са съзерцавали холандските лалета и вятърните мелници сред влажните северни равнини.

Някои говореха, че до тоя брак се е стигнало след продължителна подготовка, че той е резултат не на чувствен порив, а на внимателно пресметнати стъпки. Дори имаше

такива, които убеждаваха насядалите в кафенето на интелектуалците, че са виждали тефтерчето на Траян Баларев, в което той бил набелязал имената на дъщери от известни семейства, за да ги има предвид в своите интимни сметки. Когато някоя от тия дъщери се омъжвала, той ѝ теглел чертата – понякога с небрежно драсване на перото, което значело, че загубата не е кой знае колко голяма, друг път с потрепващ като острие на сеизмограф писец, което показвало, че сърцето му страда, но какво да се прави – всичко е приключило.

Мартин понякога даваше ухо на тия разговори, оплетени с тютюнев дим и язвителни подмятания, но отбягваше да им се доверява, защото долавяше в тях или нотки на сплетничество, или скрита зад шеговити намеци завист към преуспяващия служител на музите. И ставаше от масата, за да не слуша повече тия пийнали посетители на кафенето, които продължаваха да си правят шеги с тефтерчето на Траян Баларев.

Случваше се да срещне на вратата внука на Есеиста, който почтително се дръпваше да му стори път и отделяше няколко минути, за да каже на Мартин с какво удоволствие е чел неговите нови преводи на Овидий. Младият драматург изваждаше от чантата си списанието, където бяха публикувани тия откъси, и настоятелно молеше Преводача за автограф. “Защо тук, на вратата?, поглеждаше го Мартин. – По-добре елате въкъщи. Ще седнем, ще си поговорим...” “За мен това ще бъде удоволствие, отвърщаше с любезна усмивка внукът на Есеиста, но днес изпитвам особена нужда да препрочета вашите преводи и да се похваля пред гостите у дома, че лично се познавам с вас, уважавания от всички майстор.”

Мартин се дразнеше, когато слушаше подобни ласкателства. Той и сега усети неприятно да го гъделичкат кръжащите край него думи, но не отклони молбата на застаналия до вратата Траян Баларев, а намери писалката си и като подпираше с коляно подаденото му списание, написа дълго, сърдечно посвещение.

Внукът на Есеиста влезе в кафенето. Няколко души станаха да го поздравят (между тях бяха и ония, които преди малко злословеха за неговото тефтерче), а Мартин продължи пътя си към дома.

Преводачът не обичаше ласкателствата и странеше от хората, които го ограждаха с любезности, защото зад тях много често откриваше корист. И сега, след срещата си с внука на Есеиста, се питаше дали през дългия си житейски път винаги е съумявал да отличава театралния жест от искрено изречената дума или доверчивостта му го е подмамвала. Не беше ли се оставял в плен на онова всекиму познато чувство на доволство, на самоувереност, след като чуеше хубава дума за себе си? Не беше ли долавял понякога в тая приятна за ухото дума скрито притворство, което пропускаше да мине край него, а се оставяше в плен на онова, което го ласкаеше – и защо да крие? – възвръщаше самочувствието му, потискано от съмнения и неувереност?

Една вечер внукът на Есеиста дойде при него. Носеше му билети за премиерата на “Папагал в лозето”. Мартин разчисти отрупаната с книги масичка (той обичаше да работи не на бюрото, а на тая ниска, поскърцваща с буковите си крачета масичка) и отиде в кухнята да потърси нещо за почерпка. Траян Баларев се зае да разглежда библиотеката му, като каза, че бърза и ще пийне само една чашка, за да не обиди домакина, но подхванатият разговор му хареса, той се разгорещи, метна сакото си на стола и остана при Преводача чак до полунощ. Мартин Калинов рядко занимаваше със своята работа дори най-близките си приятели, но тая вечер се увлече и изневери на това правило. Отпуснат на стола, загледан в тънкия дим на цигарата, той разказваше за Елегиите на Овидий, за Понтийските му писма, над които работеше сега, цитираше варианти на отделни стихове, накъсани от ритъма на неговия глух, равен глас.

В такива мигове Преводача ставаше необикновено оживен, очите му засияваха като от треска, той се отдаваше на скритата в думите магия и беше нужно нещо съвсем малко от страна на събеседника (немногословна похвала или изразено с непринуден жест възхищение), за да бъде спечелено изцяло благоразположението на тоя винаги затворен, меланхоличен човек.

Без да познава споменатата негова слабост, Траян Баларев по същия начин изразяваше вълнението си и Преводача със странен унес продължаваше да декламира родените през дългото изгнание строфи на Овидий.

Когато беше по-млад и по-неразумен в своята самонадеяност, внукът на Есеиста обичаше да бъде в центъра на всички разговори. Не изслушваше другите прекъсваше ги, за да наложи на всяка цена своето мнение. Приятелите започнаха да го отбягват, да злословят зад гърба му.

Животът научи Траян Баларев, че пак може да бъде в центъра на събитията, но по друг, по-деликатен начин: да си дава вид, че оставя своята личност на втори план, а го интересува единствено позицията на събеседника му, да показва заинтересованост към онова, което тревожи доверилия му се приятел, да не скъпи комплиментите си, когато трябва да оцени някоя изява на събрат по перо.

Опита – и се убеди, че резултатите са много по-добри, отколкото очакваше.

Най-напред започна с приятелите на своя дядо. Тръгна да ги обхожда един по един, като носеше техни книги, за да получи автографи от тия вехтозаветни литератори, за които връстниците на младия драматург говореха с пренебрежение, сякаш ставаше дума не за многолетни труженици на литературната нива, а за открити между въглищни пластове птеродактили. Позвъняваше и на вратата се показваше някой служител на музите със съвсем олисяла глава или с пригладена край ушите рядка косица. Стоеше той,

подпрян с бастунче, или тръгваше към него с енергична крачка висок, мумифициран, сякаш е бил командир на полк през Първата световна война, и най-радушно канеше у дома си внука на своя стар приятел и съратник Есеиста, дошъл толкова любезно да поиска автограф.

Гостът сядаше до отрупаното с ръкописи бюро и докато старикът пипнешком търсеше очилата си в чекмеджето, а после правеше кръгови движения с ръка, сякаш се готвеше да подпише важен държавен документ, любителят на автографи започваше да разказва с какво вълнение е чел и препрочитал книгите на стария писател и колко полезни са били за него уроците му за опознаването на тая необятна вселена, наречена човешка душа.

“Какво ли щяхме да правим ние, вашите млади последователи, ако не бяхте проправили дълбока бразда в народната душа?, бавно, замислено изричаше той и патетично завършваше: Ще минат години и бъдещето ще ви благодари за здравото семе, което е хвърлила десницата ви в нивата на нашата словесност...”

Тръгваше си, като се извиняваше, че е отнел толкова ценно време на домакина, а старият писател го изпровождаше чак до улицата, щастлив, че делото на неговия живот остава в сигурни ръце...

Траян Баларев вървеше край трамвайната линия и усещаше под мишницата си книгата с автограф, която едва ли щеше да разлисти втори път, защото от нейните страници лъхаше скука и дъх на непроветрявана стая. Той се обръщаше по някой път и виждаше, че старикът вече се е върнал и сянката му се мести по пердето на партерния етаж.

“Навярно продължава да оре каменистата литературна нива, усмихваше се внукът на Есеиста. Каква драма: цял живот да сееш, а да пониква само плевелът на скуката... Но такива ги избират в журита и само с едно драсване на перото могат да решат съдбата ти... Колко ти струва да погъделичкаш самочувствието им, за да ги спечелиш на своя страна?”

Тия мисли, накъсвани от потракването на късен трамвай, кръжаха над пустата улица. А там, където светеше прозорецът на стария писател, под лампата се носеше друг глас и ако внукът на Есеиста долепеше ухо до ключалката, можеше да чуе какво си говори сподвижникът на неговия дядо:

– Един творец може да бъде щастлив, ако други поемат по неговия път. Тая вечер аз се убедих, че моят живот не е минал напразно.

И след миг щеше да се чуе ситното тракане на пишещата машина...

Така обикаляше той приятелите на Есеиста – един по един – и като изразяваше възхищението си от творчеството им, поемаше по улицата, уверен, че винаги ще може да разчита на тяхната подкрепа.

Времето не опроверга увереността му. Но споровете около награждаването на пиесата “Папагал в лозето” убедиха младия автор, че не е достатъчно на негова страна да бъдат само съмишлениците на дядо му, чието влияние сред обществото в никакъв случай не можеше да бъде пренебрегнато, но те, както се изразяваше един шегобиец, са като артилерия от черешови топчета: чува се трясък при изстрела, но гюлето пада само на няколко крачки от топчията... Трябваше да бъде спечелено благоволенieto и на ония, които считаха творчеството на Есеиста за обхваната от плесен отживелица и гледаха на неговия неизменен чер костюм, чиито лакти бяха лъснали от облегалките на столовете в президиумите, като на одежда, достойна за бостанско плашило..

Колкото и деликатни да биваха при анализите на сложни душевни състояния, тия мъже, които имаха самочувствието, че са дошли на света да кажат своята нова дума, че смисълът на живота им е в борбата с всяка рутина, не подбираха ругатните, когато трябваше даzakлеймят своите естетически противници. Стремeжът на всяка цена да бъдат различни от другите личеше не само в причудливите метафори и алегии на техните съчинения, а и във всекидневното им облекло. Те носеха дълги,

измачкани сака от кадифе, жълти или виолетови ризи и невероятно пъстри вратовръзки, или пък кръстосваха столичните улици с кожени якета, с грубо оплетени фланели и с барети като на някогашните импресионисти, приплеснали кой знае от кога неподстригвана коса. Това беше самоуверена, сговорна група, която имаше немалко поддръжници, и тия законодатели на словото не толкова чрез печата, колкото чрез разговори на маса, чрез подшушвания и ловко изплетени интриги съумяваха да възвеличат някого или да сложат динена кора другиму.

Тъй като групата на авангардистите (когато беше в добро настроение, Есеиста обичаше да се шегува с тях: “Варда, аз съм от авангарда!”) не само не ценеше делото на стария писател, но и по всякакъв начин се глумеше над желанието му винаги да бъде на челно място, Траян Баларев разбираше, че тая ненавист не може да не бъде насочена и срещу него, младия драматург, и търсеше пролука, през която да промъкне в крепостта троянския кон.

А тая крепост само от пръв поглед изглеждаше непревземаема. И тя, както всяко човешко дело, имаше своите пролуки, имаше песъчливи места, където можеше да бъде подкопавана, пък и направо през портата ѝ можеше да влезе оня, който бе надарен с хитростта находчивостта на ахейците.

Всичко започна със случайни срещи, с почерпки (“Дадоха малко аванс срещу пиесата, надявам се, че няма да откажете, ако предложи да пийнем по чашка”), започна с разговори за новопоявили се книги. Внукът на Есеиста не бързаше да споделя своето мнение. Той слушаше внимателно твърде резките понякога оценки на своите събеседници, рошеше с пръсти редките си мустаци и сегиз-тогиз деликатно се вмесваше, като намекваше, че отдавна е дошло време да се изметат тия гъдулки и кавали от днешните книги, че мелодиите на съвременността са сложни, нерядко дисхармонични и тия мелодии могат да бъдат изпълнявани не от друг инструмент, а

от орган, за да прозвучат с цялата си сложност и многообразие като Бахови фуги.

Мисълта за органа допаднаше на ония, които ратуваха за многопластови измерения на словото, и макар че недружелюбието им към Траян Баларев, тая издънка на Есеиста – барда на закостенелия романтизъм, си оставаше, седналите до недопитите чаши мъже чувстваха, че подозрителността им към младия драматург е пресилена, че от другата страна на масата ги гледа с уважение един съвременен мислещ човек, за когото законите на кръвта едва ли могат да бъдат бариера, когато трябва да се избира пътят към истинското изкуство. В това ги убеждаваха и думите на Траян Баларев, които той изричаше тихо и смутено, сякаш се изповядваше:

– Надявам се, че разбирате болката, с която съм късал пъпната си връв, за да поема по своя път – така, както би направил всеки, за когото творчеството е съдба... Аз израснах под сянката на своя дядо, която отначало ми се струваше приятна, защото мислех, че ме закриля, а сега разбирам, че под такава сянка трудно може да израсне един клас и да даде плод. Мисълта на моя дядо за златните нозе на Терпсихора, съчетани с безкрайното пътуване на Одисей, което олицетворява вечната жажда на човека да открива новото, навярно щеше да стане девиз в моя живот, ако отново не бях прочел на зряла възраст есетата му и не бях се осмелил да му кажа, че не поддържам неговата теза за Одисей и за завръщането му в котловината: “Защо да затваряме човешкия дух само сред хребетите на няколко хълма?, изправих се за пръв път срещу него аз. Дом на духа трябва да бъде светът с безкрайните си пространства...” Дядо ми се усмихна снизходително, защото беше уверен, че мислите ми са рожба на разум, все още лишен от житейски опит, и уж весело, а аз долових огорчение в гласа му, каза: “Не очаквах, че и ти, който израсна под моята закрила, както пилето израства под топло крило, ще се откажеш от мен, както е направил това апостол Петър, преди да пропее петелът...” “Нима е нужен петел, за да разберем пътя към истината?”,

канех се да му отговоря аз, но си замълчавах, защото това щеше да прозвучи твърде неучтиво...

Насядалите край масата се усмихваха одобрително. Още един човек на тяхна страна значеа тия усмивки. Крепостта на Есеиста започваше да се руши отвътре. И весело се чукаха с уверения в тяхната бъдеща подкрепа Траян Баларев.

ВЯТЪРЪТ СЕ ЗАСИЛИ и снежните змийчета гъсто запълзяха по заледения път. Мартин включи чистачките, за да оберат натрупания по стъклото сняг. Те се размърдаха едва-едва, сякаш ги беше оборила дрямка в тоя полунощен час. През двата тъмни полукръга, очертани върху заснеженото стъкло, Мартин очакваше да види колоната на автомобилите, които припалваха моторите и се канеа да тръгнат, а отново съзря, почти долепено до стъклото, лицето на Траян Баларев. Тъмният костюм беше поръсен със сняг, бялата папионка, щръкнала под адамовата ябълка, потрепваше от нощния вятър.

– Защо си тръгнал само по костюм? В тая виелица? – канеше се да го попита Мартин и оня, който стоеше на пътя, отгатнал сякаш неговия въпрос, отговори:

– Нима забрави, че утре е моята сватба? Още миналата седмица ти изпратих покана...

– Не съм я видял, понеже дълго отсъствах от столицата. Но защо не ми каза снощи, когато се срещнахме на бензиностанцията?

– Каква бензиностанция? Аха! Но това беше миналата година, когато заваля първият сняг... Тогава се връщах от лов. Бях убил една сърна.

– Как миналата година? Нали се видяхме снощи, когато се връщах за панихидата на моя приятел Гръка?

– Странно тече времето за тебе, мили приятелю... Можеш да вместиш цяла година в часовете на една зимна нощ! – погледна го учуден внукът на Есеиста и отърси снега от папионката, сякаш след малко щеше да влезе в празнично осветената зала, където чакаха гостите на неговото сватбено тържество.

– Съжалявам, но едва ли ще мога да дойда, сигурно ще се задържа на панихидата...

– Помените не траят дълго. Надявам се, че ще приключите до обяд. А сватбата ще продължи чак до следващата сутрин...

– Дори и така да е, аз ще се върна тъжен от гробището. Как ще седя после на сватбената трапеза?

– Това е хубавото на човека, че бързо сменя настроенятия си. Нужно е само малко време, за да влезе отново в тон... Ти си се заглеждал в небето, което е много по-мъдро от нас. Колко пъти на ден сменя настроенятия си? Сутрин завали дъжд, на обяд така припече, че едва търпиш ризата на гърба си, а привечер излезе вятър и изпокърти дърветата...

Вятърът наистина излезе. Рядката коса по темето на Траян Баларев, слепена от снега, се размърда, той вдигна яката на черния си костюм и като мушна в джобовете на панталона премръзналите си ръце, мълчаливо пое по нагорнището, където навярно го чакаше бялата лимузина...

Ето, бялата лимузина тръгва, но тя не се изкачва по заледените завои на планинското дефиле, а върви между високи здания със спуснати дантелени пердета, край които бавно кръжи снегът. До кормилото седи непознат човек с бели ръкавици. Движенията му са отмерени и плавни. Той сякаш не докосва тъмния кръг на волана, а опипва клавиши на роял и под пръстите му се раждат тихи и тържествени звуци. Колата е окичена с необикновено едри холандски лалета. Те са получени от Амстердам специално за сватбата. Наскоро са докарани със самолет и са съвсем свежи, без нито една гънка, сякаш току-що са откъснати от оранжерията. Лалетата украсяват предния капак на лимузината. Сред тях седи голяма кукла, чиито къдрици потрепват от вятъра и бялата ѝ рокля се издува, макар че шофьорът кара съвсем бавно. Снежинките се мъчат да покрият холандските лалета, но пламтящите северни цветя мигом ги стопяват.

В тая кола седи, потънала в дантелите на своята сватбена рокля, избраницата на Траян Баларев. Тънък воал закрива бузите ѝ, но през него ясно личи дребното, бледо от вълнение лице и се очертават оцветените в розово устни, кафявите очи, засенчени от изкуствени мигли, и ръбът на леко изгърбения нос, чийто хрущял е толкова остър, че може да прореже паяжинените нишки на воала.

След лимузината се движи друга кола – също бяла, също окичена с два разкошни гирлянда от лалета. В нея седи внукът на Есеиста. Той се е отпуснал на облегалката и усеща как приятно го гъделичкат по брадата ръбовете на папионката. Кръстосал е крак върху крак, сегиз-тогиз приглажда редките си мустаци и гледа как в гланца на обувките му се отразяват като в огледало ония, които са излезли на улицата, за да приветстват сватбената процесия.

В някоя от следващите коли, редом с най-тачените сродници и гости, е и Есеиста, но погледите на любознателните хора по тротоарите се плъзгат край тия коли и ги отминават, защото цялото им внимание е задържано от двете бели лимузини, разкошно украсени в зимния ден с гирлянди от холандски лалета...

И ето една изненада. Когато сватбената колона преминава край театъра, където се играе пиесата на Траян Баларев “Папагал в лозето” и където авторът е изпитал толкова вълнения, всички виждат, че пред главния вход са застанали жреците от храма на Мелпомена. Стоят те, облекли костюмите на героите от популярната пиеса (само режисьорът е с редингот и бяла жилетка), потропват с крака, защото им е студено, и размахват кърпички, за да приветстват жениха и неговата избраница.

Траян Баларев кимва на шофьора да спре. Спира и първата кола. Женихът слиза на площада, отваря вратата на лимузината, в която седи неговата бъдеща съпруга, хваща я нежно под ръка и като се дръпва малко встрани, за да не застъпва дългата ѝ рокля, тръгва да я представи на ония, които със своето

проникновено изкуство прославят името му. Напред излиза стожерът на пиесата – Папагалът. Цялото му наметало е окичено с разноцветни пера, а лицето му е закрито от картонена маска с крив папагалски клюн и с изпъкнали стъклени очи. Папагалът сменя маската си, за да целуне ръката на застаналата пред него дама. Децата, които винаги обичат да вървят край сватбените шествия, гледат с интерес не толкова невестата, колкото големия, поръсен със сняг папагал и крадешком пипат перата му, за да разберат дали са истински. “Милите малчугани, мисли си Траян Баларев, те са още много наивни и не могат да отличат истинския папагал от папагала-символ, който има задачата да носи цялата тежест на авторовия замисъл...” За да може тая сцена да въздейства по-автентично, пред главния вход на театъра е сложена лоза с лъскави парафинови листа, оцветени в оранжево и зелено. Тя символизира лозето, където се разиграват главните сцени в пиесата. Край лозата са наредени останалите герои от творбата на Траян Баларев: един облечен в козя кожа сатир с лозов венец на главата, няколко нимфи, които потреперват от зимния вятър, защото късите им роклички никак не са подходящи за такъв сезон, десетина гроздоберачки в национални носии, с косери в ръце, и до тях засукал мустаци, с фуражка на нашенски горски и със стара бердана през рамо – пазачът на лозето...

Траян Баларев се ръкува с всеки един от тях, бъдещата му съпруга също. Младият драматург слуша щедрите им пожелания и като гледа сложената до коринтската колона лоза с парафинови листа, си мисли, че ако се случи пиесата му да бъде представена в Амстердам, за което вече му намекна неговият тъст, ще се наложи да направи известни промени в текста. Те няма да се отнасят до основната идея – ще засягат предимно обстановката. Известно е, че в Холандия няма лозя. Тогава какво? Папагалът трябва да бъде поставен, като в родна среда, в една градина с лалета и там да излага своите възгледи. Холандците имат добри режисьори и пиесата не може да не прозвучи така вълнуващо, както прозвучава ей в тая сграда с високите коринтски колони, пред която сега стои целият състав

на театъра, заедно с облечения в редингот и в бяла жилетка главен режисьор, и възторжено приветства своя любим автор...

Това е само кратко, делово отклонение и Траян Баларев отново е обсебен от тържествената обстановка. Той кимва за довиждане на актьорите, хванатата за ръката му бъдеща съпруга любезно им се покланя и след миг сватбената колона отново тръгва по заснежената улица, приветствана от ликуващото множество.

Церемонията щеше да продължи по установения ред, ако не беше се появил вятър. Той степваше в небето гъсти валма от кръжащия сняг и пътят, по който едва пълзяха колите на сватбения кортеж, ставаше гладък като стъкло от поледицата.

Мартин видя през прореза на натежалите от дрямка и умора клепачи, че в далечината се зададоха автомобили със запалени фарове. Те сякаш не вървяха по пътя, а плуваха над високи къщи. Първата кола от сватбената колона, в която седеше бъдещата съпруга на Траян Баларев и която бе накичена с толкова много лалета, че сиянието им я обгръщаше като ореол, се помъчи да поеме вдясно, в самия край на пътя, за да пропусне край себе си рояка от запалени фарове, но кормилото не се подчиняваше. Гумите се хлъзгаха по заледеното шосе и бялата лимузина, заребрена като шейна, заемаше оная страна от пътя, по която се движеха насрещните автомобили.

“Ще се сблъскат!”, мислеше си Мартин и наблюдаваше отчаяните опити на шофьора да отклони колата, която отиваше не към бордюра на тротоара, а – как беше станало това? – към ръба на бездната, над която от дълги часове стоеше Мартин Калинов. “Как сватбената колона попадна тук, в заледеното дефиле?”, питаше Преводача. Нали само преди малко шествието минаваше край театъра, където бяха излезли всички актьори, заедно с главния режисьор? Дали не ремонтират някоя от улиците, която води към залата за сватбеното тържество, отклонението е запратило колите в заледеното дефиле?”

Мартин виждаше вихреното приближаване на насрещните автомобили. Фаровете се кълбяха и режеха очите му. Още миг и щеше да чуе глухото изтрещяване на смачканите ламарини...

Той чу това изтрещяване, сепнато отвори очи и като докосна с длан челото си, усети, че е покрито със студена пот.

Пряко на пътя, смачкана при удара, стоеше не оная бяла лимузина, която беше видял в странния си сън, а отрупана със сняг таратайка, жулната по предния калник от идваща насреща кола. Шофьорите излязоха от своите студени свърталища и започнаха да крещят на пострадалия, защото колоната вече потегляше, а той им преграждаше пътя. Старият човек, собственик на злополучната таратайка, опипваше смачкания калник, мъчеше се да запали, ала моторът се давеше. Насъбраха се хора, отбутаха пострадалата кола в канавката и като палеха един след друг фаровете, сякаш си предаваха в безкрайната нощ много важно известие, отново поемаха по стръмнината.

Мартин чувстваше как студената пот стяга челото му, усещаше остра болка в кръста (може би от дългото седене в едно и също положение) и като се мъчеше с плавни движения на кормилото да удържи подхлъзващата се кола, метър по метър превземаше разстоянието до превала, накъдето беше се отправила мълчаливата, бавна, безкрайна колона. Болката го правеше бодър. Той включи чистачките, за да слуша поскърцването, което го връщаше към реалността. Чистачките обраха снега по стъклото. Загледан в тях, Мартин си мислеше, че след минута енергичните им движения ще заличат от съзнанието му цялата вакханалия на Баларевата сватба, но образите на участниците в това странно тържество продължаваха да се мяркат в неговите мисли съвсем релефни, сякаш бяха огрени от фаровете на идващите насреща автомобили, или пък мътни, размазани, сякаш бяха призрази от мъгла, чиято форма се менеше при всеки повей на вятъра. Мартин имаше усещането, че двете бели лимузини, окичени с холандски лалета, са някъде напред, зад превала, където

пътуването не е така мъчително, защото заледеният път е посипан с пясък, и му се струваше, че цялата колона от заснежени автомобили, в които спяха съсипани от дългия път деца и се поклащаха олисели глави на старци и кошници с дюли и моркови – цялата мълчалива колона бавно, с мрачна тържественост се вливаше в кортежа на тая странна сватба...

ПРЕЗ ЕДНА ТАКАВА НОЩ, преди повече от четвърт век, Мартин Калинов вървеше по улиците на Киев, Беше зима, но не от ония, които сковават в ледове целия Днепър, а мека зима с пухкав сняг по дърветата и с приглушено ехо във въздуха от стъпките на късните минувачи. Над града грееше пълна луна. Нейното сияние като че ли се стичаше от покривите и разливаше своето сребро по асфалта.

Мартин обичаше нощните градове. Приятно му беше да ги опознава в късните часове на пълнолунието, когато шумът и суматохата по тротоарите затихваха, когато единствено бяха будни прозорците и дърветата, а влаковете се разминаваха в далечината като сънища, запътени към безкрая. Тогава луната рисуваше сянката му върху асфалта на непознатите градове, скриваше го под балкони на стари здания, очертали върху тротоарите островърхи кули или нежни аркади, и той вървеше, сподирян от своето отражение във витрините, обкръжен от тишината на тия непознати улици, която се мъчеше да разчита бавно и съсредоточено, както детето разчита буквите на една книга, до която се е докоснало за пръв път.

Нощният Киев напомняше на Мартин Калинов войната, въпреки че Крещатик, под чиито кестени вървеше, издигаше край него своите нови здания. Те бяха украсени с конзоли и с гипсови изваяния, по които искреше лунният сняг, но късният пътник виждаше през пролуките между зданията да се промъква пушекът на отминалата война – едва доловим от ноздрите му лютив пушек.

Това не беше съновидение, изплувало из полумрака на пустите градини и на уличките, осветени от редки лампи, а

спомен, който се промъкваше през задушния мрак на стар провинциален салон, където Мартин, ученик в гимназията, седеше и гледаше как върху платното на екрана се срина един запален град – Киев. Целулоидната лента шушнеше в кабината на оператора, и момчето със свито сърце наблюдаваше агонията тоя древен град, по чиито улици вървеше сега в лунната нощ.

Мартин си спомняше от оня филм заснежени пазари, където зъзнеци хора бяха донесли да продават кой каквото има, за да отнесат къшей хляб на децата си. Продаваха дрехи, чайници, самовари, продаваха картини, по чиито голи дървеса, тънко изписани от художника, лепнеше снегът. Най-много бяха ония, които продаваха часовници. Те държаха в ръце най-различни скриптящи и жужащи машинки, които отброяваха с педантична точност миговете на отлитащото време. Имаше стенни часовници, сложени в прости дървени кутии; имаше други, чиито циферблати бяха скрити между изкусно моделирани шишарки и хвойнови клонки, сред които се показваха дървени кукувици и отброяваха часовете; имаше и такива, които бяха прикрепени към висока дървена колона и собствениците им ги носеха из пазара така, както обреченият на разпятие носи своя кръст.

Малцина купуваха часовници, малцина посягаха към тия антики, които в друго време биха имали стойност на музейни вещи. Защо им бяха те, когато къшеят хляб беше най-нужното нещо на света?

А как остро тиктакаха тия часовници, как гласовито се провикваха дървените кукувици от екрана в малкото провинциално кино, как скриптяха неумолимите машинки, които мелеха времето, както мелницата в каменоломната на Мартиновия роден край стриваше камъка и от улеите падаше прах, лек и безплътен като праха на сринатия град, из който се разхождаха пламъците... Мартин слушаше сепнат тия часовници. Тиктакането им с нарастващо ехо го ограждаше отвсякъде, сякаш градското кино нямаше стени, а от четирите страни на момчето се издигаше плътен, извисен до небето

грохот на сриващи се къщи и тропот на ботуши. После ритъмът на часовниците изгубваше рязкостта си, ставаше глух, притаен и на Мартин му се струваше, че съвсем близо до него е сложена една адска машина, чийто механизъм отброява секундите до трагичното избухване.

Подсечени от такива избухвания, бяха се сривали сред облаци прах къщите край брега на Днепър. Сред ехтежа на взривовите, вдигнали в небето облаци пръст, гъсти като изскубаните дървета, бяха тичали пехотинци и бяха падали, пронизани от шрапнелни късове.

В една пролетна привечер, повече от десетилетие след като беше заглъхнал последният изстрел на войната, Мартин Калинов срещна под кестените на Крешчатик един от тия пехотинци.

Прозорците на най-горните етажи тогава светеха ослепително от залеза, кестените поклащаха белите си съцветия, тръгнали по тротоара хора говореха весело, Дрехите им пъстрееха, диплени от вечерния ветреца. И някак необичайно се вписваше в тая картина един висок мъж с черна, омаслена от дълго носене ватенка и с приплеснат над челото каскет. Той се поклащаше на високи дървени патерици и при всяко движение на инвалида празният десен крачол се удряше в едната от патериците и отскачаше.

Забързан сред навалицата, Мартин Калинов едва ли щеше да задържи погледа си на тоя човек, ако не беше забелязал, че зад гърба му се поклащаше превързан с връв дървен крак, чието босо стъпало стърчеше високо над главите на минувачите. Протезата беше изработена от варен бук, розовееше, но нейният цвят напомняше не жива плът, а мъртъв целулоид, от какъвто се правят телцата и крайниците на детските кукли. В тракането на инвалидните патерици и в тласъците на едрото тяло имаше нещо бодро, радостно, и Мартин, тръгнал след инвалида, си помисли, че това е бивш фронтовак, жител на някое село в Полеснето или край Десна, който върви радостен

по булеварда, защото още тая вечер ще стегне бедрото си с кожения колан на протезата, ще се разтъпче из стаята и ще легне да спи с дървения крак така, както децата спят с любимата си играчка.

След пътника вървеше бяло куче с плахи очи и ниско отпусната опашка – изглежда шумотевицата на града го плашеше. То се провираше сред минувачите и неотстъпно следваше своя господар – неугледно, каквито са повечето селски кучета, но с оная преданост, която природата дарява на малко земни твари. Кучето гледаше нежно и всеотдайно, със златни от залеза очи, оня, който, поемаше към пристанището на Днепър, галеше се в патериците му. Пътникът се навеждаше, говореше нещо на кучето и то му отговаряше с тихо, радостно скимтене – разбираше го.

При Владимирското възвишение, където улицата правеше завой и се спускаше към Днепър, инвалидът видя група мъже и жени. Бяха разгърнали карта. По облеклото и по говора им разбра, че не са тукашни. Мина край тях, залюлял на гърба си протезата (кучето се плетеше в патериците му), и когато вече поемаше по надолнището към пристанището, чу да го питат на немски: “Бихте ли ни казали как да стигнем до Лаврата?” “Ей оттук. Не е далече!”, отговори им пътникът на техния език, усвояван може би в някой пленнически лагер. И за да им обясни по-добре, се върна при тях. Мъжът, който държеше картата, я прибра в джоба, избърса запотеното си лице с белег над лявата вежда и кимна на другите да тръгват. Инвалидът с черната ватенка се заклати пред тях на патериците си. Двете жени от групата, разперили чадъри, зърнаха кучето и се дръпнаха уплашени, но то дори не ги погледна, нито им се озъби, както би направило всяко куче при среща с непознати хора, а продължи неотстъпно да следва своя господар, галейки хълбоците си в измачкания крачол на неговия единствен крак. Жените вдигнаха очи към човека и видяха загорялото му лице с невероятно сини очи, каквото беше небето над цъфналите киевски кестени, а след това вързания с конопена връв и щръкнал над рамото дървен крак...

Удивителен е тоя град през май. Тогава всичко цъфти, зеленее, ликува и ако човек се заслуша, ще чуе през птичето чуруликане и през жуженето на пчелите шума на Днепър. Но това не е плясък на вода, която плакне бреговете и се разпенва под каменните арки на мостовете, това е смехът на водата, на облаците, отразени в нея, на лодките, чиито платна плющят от вятъра, на пясъка, по който тичат деца, на влаковата свирка, чието ехтене подскача по вълните като изкусно метнато плоско камъче...

Такъв ден сияеше над улицата, по която вървяха туристите, водени от своя случаен чичероне. Те говореха весело, смееха се, човекът с черната ватенка сочеше нещо в степта отвъд Днепър и когато погледнеше очите на своите спътници, виждаше да се мярва в тях лека сянка. Може би от далечината изплуваха спомени за зимни пътища със заледени мостове и с изтърбушени от снаряди камиони в канавките, може би до лицата на тия гладко избръснати мъже се докосваше пронизващият студ на зимни бързеи, през които пълзят към другия бряг десантни лодки и край тях снарядите издигат ехтящи фонтани?

Ония, които вървяха към Лаврата, бяха около четиридесетгодишни мъже, връстници на инвалида, и като ги гледаше, тръгналият подире им Мартин Калинов си мислеше, че пътищата на войната навярно са ги водили през тия степи, към които сочеше оня, чийто единствен ботуш стържеше по тротоара, когато едрото тяло се отпуснеше на патериците. Дали парче от тяхна мина не бе покосило синеокия мъж, над чийто гръб сега се полюляваше дървеното изваяние?

Така си мислеше Мартин Калинов, а ония вървяха по улицата, говореха шумно, смееха се. Мартин имаше усещането, че гъсто прилепналите една до друга думи се мъчеха да запълнят пролуките, през които се промъкваша спомените, но навярно пресилваше в своите предположения, защото в такъв

ден, когато целият град ухаеше на млада шума и птиците огласяха с песни градините, човек едва ли можеше да върви по улиците мълчалив, без настроение, без усмивка.

Над дърветата сияеха златните кубета на Лаврата,

Групата зави по улицата и се отправи към портала на старата славянска обител. Оня, който трябваше да отпътува с кораба към колхозите на Полеснето или към Десна, все още не се връщаше. А може би корабът тръгваше по-късно и той имаше време да се добере до пристанището, да вземе нещо за вечеря от бюфета и да подремне на пейката, докато изсвири корабната свирка.

Идваха хора от страничните улици и поемаха по тротоарите, всеки зает със своите грижи. Туристите изчезнаха сред тях, изчезна и човекът с кучето. Неговата висока фигура, с подскачащи при вървежа рамене, още за малко остана в мислите на Мартин, после избледня и се изгуби заедно с бялото куче и с високите дървета, над които небето изглеждаше още по-бистро в часа на залеза, защото тъмните им куполи очертаваха на неговия фон своите резки контури.

Мартин се прибра в хотела. Обади му се приятели и той отиде да вечеря с тях.

Ресторантът беше на открито. По наредени под огромни дървета маси падаха сенки, местеха се от ветреца и чашите ту ставаха златни от светлината на лампите, ту потъмняваха от гъстия мрак на клоните. Когато докоснеше устни до виното, Мартин усещаше прохладата и влажния аромат на майската нощ. Оттук се виждаше реката, чието движение той долавяше в трептенето на отразените светлини, виждаше се и пристанището, в което, току-що тръгнал, един параход изписваше широка, пенеста дъга. Параходът изсвири и протяжният звук на сирената отново спомни на Мартин за човека с черната ватенка и кучето. Образът се задържа в мислите му съвсем кратко

докато върху водата се виждаше дирята на изчезващия параход, после засвири оркестърът, скрит в сянката на дърветата, и към дансинга се запътиха младежи и момичета. Замяркаха се, развени от ритъма на музиката, пъстри рокли. Те сливаха цветовете си при лудото кръжение и споменът за случайно срещнатия човек с протезата изчезна сред тях така, както изчезва един дребен цветец сред пъстра, люшната от вятъра ливада... Беше приятна вечер и Мартин усещаше как шумът на дърветата утаява своето ехо в душата му. Чувстваше нужда да разкаже нещо весело, да се смее, но някаква тайна болка го възпираше да даде воля на желанията си. И той се оставяше да го люлеят нежните гласове на нощта – умълчан, загледан в далечината, да го люлеят така, както нощната река люлееше отразените светлини и леките (дори му се стори: уханни като цъфналите дървета) сенки на мостовете.

След няколко вечери започна пълнолунието. Прозорецът на хотелската му стая гледаше към степта отвъд Днепър, над която бавна и величествена се показваше пълната луна. Щом бледото ѝ, размито във въздуха сияние се процедеше през пердето и изпълнеше стаята, Мартин усещаше, че започва да го обзема необяснимо безпокойство. Посягаше към някоя книга, за да се разсее, или си лягаше, помислил, че сънят ще го изтръгне от магическия плен на луната, но след като се повъртеше час или два в леглото, разбираше, че всичко е напразно. Лунната светлина размътваше дрямката му и той, обърнат гърбом към прозореца, за да не усеща лепкавото ѝ докосване по лицето си, след миг чувстваше, че промъкнал се през пердето лунен лъч пари като въглен плешката му. Това беше тръпно, дразнещо парене, от което нямаше да простене или да стисне устни, но то се впиваше в него, прокъсваше тъканта на съня и болката, напомнила му миговете на бъбречна криза, го караше да става от леглото и полусънен да се разхожда като сомнамбул из стаята или да се облича, и взел на лакът шлифера, да се спуска с асансьора към пустия вестибюл, да прекосява катранено черната сянка на хотела, легнала върху

тротоара, и вдишвайки прохладния нощен въздух, да поема по сънните улици на града, станал лек и безплътен – сякаш плувнал в магнитния лунен здрач...

Разходките из заспалия град го ободряваха и той, завърнал се в хотела, по-лесно дочакваше утрото.

През една такава лунна нощ Мартин Калинов вървеше по улиците на близкия до хотела квартал и слушаше как ехото на стъпките му го съпровожда по пустите тротоари. Сенки на здания и на дървета заемаха по-голямата част от пътя и когато влезеше в тях, нощният пътник имаше усещане за хлад, за влага, дори за пушек – познато от годините на детството усещане, когато влакът изчезваше в дългите тунели на Искърския пролом и той, малчуганът, седеше, пронизан от мирис на пушек, на мрак и на тайна.

Видя да се задава количка откъм завоя на улицата. Изпърво помисли, че това е детска количка, и се смути: какво може да се е случило на тая майка, че кара рожбата си по улицата в полунощния час? После видя, че след първата количка се появява друга, че с енергични тласъци я догонва трета, спря и посегна да разтрие очите си, защото помисли, че сънува. Смущението му трая само миг и към реалността го върна отчетливият шум на гумените колела по асфалта и остро позвъняване на подскачащите върху пружините си колички, които идваха право срещу него и ту се стълпяваха в своето надпрепускване, ту се раздалечаваха и запълваха цялата улица.

Бяха военни инвалиди от едно съседно общежитие, излезли да направят своята нощна разходка.

Това Мартин щеше да разбере на другия ден, а сега гледаше недоумяващ и сепнат среднощното шествие. Инвалидните колички се плъзгаха плавно по пустата улица, сякаш тя беше полирана от лунната светлина. Спиците

посветваха, блестяха челата и голите темета на ония, които тласкаха с размахани във въздуха ръце колелата на своите стари возила. Когато първата количка стигна до сянката на най-високото здание, заела цялата улица, тя изведнъж изчезна, сякаш падна в дълбок изкоп. Мартин очакваше да чуе изтрещяване на смачкани ламарини, но не долови никакъв звук. Количката изпълзя из бездната леко и безшумно като в кадър от ням филм. След миг се помъчи да я обсеби друга сянка, но колелата като че ли прелетяха през нея, без да се докоснат до асфалта и Мартин видя лицето на човека, който трескаво размахваше ръце и тласкаше своята инвалидна количка. Това лице беше продълговато и бледо, като че ли изваяно от грапав гипс. Сянката на веждите закриваше очите, но когато човекът изправи с рязък тласък тялото си, за да поеме глътка въздух, Мартин видя тия очи, изпълнени с блясък, в който страданието беше отстъпило място на момчешката развеселеност...

Другите се мъчеха да догонят първия. Те криволичеха по улицата, подвикваха си нещо, което Мартин не можеше да разбере какво е, и когато достигнеха до сенките на къщите и на дърветата, изведнъж изчезваха в техните бездни. Но там оставаха само миг и тържествено, с увереността на победители, изпълзяваха из тия преизподни. Изпълзяваха със свистящи от нощния въздух гърла, със скули от ръбест гипс и с очи, в чието проблясване се четяха дръзновение и развеселеност.

Лунна улица и сенки, които я просичат със своите бездни. Надпреварващи се инвалидни колички, които изчезват в тия бездни и отново възкръсват... Това беше странна картина и Мартин щеше да я запомни за цял живот. Но нещо друго го накара да опре гръб о стената, до която стоеше, и да усети с цялото си тяло пронизваща студенина.

Видя, че от далечината се задава човек. Той вървеше по средата на улицата и тялото му се люлееше върху високи патерици. Мартин помисли, че количката на някой от инвалидите се е развалила и той продължава разходката си пеша, но когато се взря по-внимателно, съгледа нещо бяло да стърчи над едното рамо на пътника и разбра, че това е оня,

който си бе купил протеза от Киев и отдавна трябваше да бъде отпътувал с кораба към полеските колхози. Защо беше се задържал в града толкова дълго? Какво правеше сега на тая улица, където се разхождаха инвалидите? Дали не беше останал в общежитието при някой стар приятел и сега пътуваше към пристанището, за да хване последния нощен параход? Защо не се мяркаше кучето, което неотстъпно вървеше до него?

Мартин се питаше и не можеше да намери отговор. А нощният пътник, тежко полюляван от патериците, продължаваше да върви към него. Препускащите колички го настигаха, отклоняваха се и продължаваха своя път. “Навярно изглежда така самотен, защото го е изоставило кучето...”, помисли си Мартин, но когато човекът изчезна в сянката, нещо бяло, подобно на лека мъглица, я прекоси и Преводача разбра, че това е кучето, което не бе успял да забележи от лунната светлина.

Пътникът изпълзя из ямата на сянката, едрото му тяло отново плътно се очерта върху фона на небето, а сподирящото го куче отново изчезна, стопено от лунните лъчи.

Той мина съвсем близо до Мартин. Навярно мина и кучето, но опреният о стената мъж не можа да го забележи. Черната ватенка лъщеше като посипана със сребърна пепел и над нея се поклащаше дългата и гладка, като че ли е изваяна от слонова кост, протеза...

ГОРЕ КЪМ ПРЕВАЛА тъмната колона на автомобилите замига с червени светлилки. Припламваха фарове. Чу се бръмчене на мотори. Гумите се отлепиха с пукот от замръзналия път и като усещаше с цялото си тяло неустойчивото движение на колата, Мартин отново пое по нагорнището.

Фаровете пронизваха стъклото на автомобила пред него и той виждаше сънено да се поклащат две олисели глави и един увяхнал букет с белезникави, пихтиести цветове. Тая мравешка

скорост го дразнеше, но той примирен оставаше на своето място в колоната, пленен от поскързващите пред него и зад него ламарини, оставаше с онова ледено спокойствие, което навярно владее душата на конвоирания арестант или на пленника. Ако се опиташе да избяга по стръмнината, щяха да го блъснат в гърдите студения юмруци на предната кола, ако речеше да потърси изход назад, щяха да врежат в гърба му остриетата на фаровете.

Бавното помръдване на червените светлини, нанизани в огромна броеница, вдъхваше надежда на Мартин, че това мъчително изкачване ще има край, че най-сетне ще стигнат до превала, откъдето започва спускането. Но превалът продължаваше да му се привижда като далечен мираж. Колата се хлъзгаше, железните ѝ мускули шаваха под него и той с мъка успяваше да я укроти.

Откъм пропастта духаше вятър и неговите тласъци се усещаха в криволиченето на снежните змийчета по ледената настилка. Мартин знаеше, че появата им предвещава гибел по тая стръмнина над бездната, и се мъчеше да насочва колата по-близо до противоположния скат, в чиято канавка лежаха затрупани от сняг катастрофирали автомобили.

И така, метър по метър, продължаваше мъчителното придвижване към превала, който ту се мярваше, едва забележим, през мрежата на спускащия се от небето сняг, ту се изгубваше на някой завой и Мартин имаше усещането, че никога няма да достигне до върха.

Това изкачване с размазаните си червени светлини му напомняше за придвижване на странен керван със запалени фенери, поел на преселение в снежната нощ, подгонен от вековечна беда... Всеки пътник от тоя керван не искаше да изгуби малката надежда, че стръмнината най-после ще свърши, и мълчаливо се бореше с прокрадващата се мисъл, че пътят след превала ще продължи да бъде скован от лед – измамен, облъхнат от мразовитото дихание на бездната.

Мартин Калинов наближи превала – оставаха още стотина метра, за да се изкачи на гърбицата му – и сякаш навлезе в друг свят. Снеговалежът спря изведнъж. Чистачките избърсаха от стъклото полепналите скрежни кристалчета и пред очите на пътника се откри гол, застинал пейзаж, озарен от пълна луна. Тя стоеше посред небето като изляна от лед. Всичко изглеждаше призрачно под нейната светлина. Бездната се изпълни с прозрачен мрак, с ехо, което идваше като че ли от сънищата на невидими села по течението на реката. Дърветата изгубиха очертанията си, разляха своята чернилка по склона и погледът на Мартин Калинов проследи застиването на катранено черната лава, която придобиваше чудновати форми. Някои наподобяваха пипала на октоподи, други – лози, запълзели по сринати зидове, а едно дърво му заприлича на човек с вдигнати към небето ръце – овъглен човек, чието тяло не се разпадаше, защото застинал вик беше споил неговите форми и човекът стоеше като паметник над студеното, призрачно, сякаш посипано със стронциев прах пространство.

Мартин искаше да отпъди от погледа си това видение и се обърна към другата страна на пътя – към бездната, – уверен, че ще види на дъното ѝ реката, светнала под пълната луна, и това ще възвърне усещането му за реалност, но не откри никаква река сред лунната мъка, а отново видя черния човек. Той вървеше по ръба на бездната с високо вдигнати ръце, сякаш викаше за помощ или стоеше пред дуло, което след миг щеше да го покоси. Вървеше с нагърчено от болка тяло, с проядена от огън гръд, и през остроръбата празнина се виждаше гърбицата на превала, към която криволичеха червените светлилки на колите.

Тая кошмарна смесица от образи и мисли подсказваше на Мартин, че умората вече го побеждава. Трябваше да отбие колата до канавката и да спре, незабавно да спре, за да дойде на себе си, защото бездната можеше да го погълне. Но спреше ли, това значеше да не потегли повече в поледицата. И той се мъчеше да бъде бодър, говореше нещо на майка си, ала

усещаше как сухият, прегракнал глас дращи гърлото му. Пусна радиото. Чу песента на Адамо за безметежно падащия сняг. Тя идваше на тласъци, сякаш на певица му се спеше и с мъка помръдваше устните си. Песента, която много пъти беше слушал с удоволствие, сега му се стори безкрайно досадна и Мартин изключи радиото.

Овъгленият човек отново тръгна по самия ръб на бездната като по въже, което всеки миг можеше да се скъса. Лунната светлина беше покрила главата му със своята пепел и той изглеждаше белокоп, набръчкан, прастар – дошъл от глъбините на времето.

Къде беше срещал Мартин това стърчено от страдание лице? Не стоеше ли пред очите му скулптурата на Осип Цадкин, видяна от него на един площад в стария Ротердам? Не беше ли това образът на човешкото страдание, на ужаса от изстреблението, на страха, че утре стронциевият прах ще посипе земя с изпепелена утроба и човешки викове, останали като сажди по сринати зидове, така, както Мартин беше видял на една снимка сенки на хора, изгорели от атомния взрив в Хирошима, както са били седнали пред своите домове?

Когато гърбицата на превала вече беше пред очите на Мартин (той ясно виждаше как светлинките на предните коли се задържаха в небето, сякаш увисваха там, и мигновено изчезваха), колоната отново спря.

Докосна крак до педала на спирачката. Гумите изсвистяха, десният фар се удари в полегатата стена на ската. Мартин дръпна колата назад, отдалечи се от ската, но когато отново направи опит да поеме по стръмнината, колелата забуксуваха. Ако беше продължил да насилва мотора, щеше да се блъсне в някоя от предните коли или да полети в пропастта.

Беше неразумно да прави нови опити: всяко следващо подхлъзване щеше все повече да го приближава към бездната.

Излезе от колата да огледа пътя. Сега накъде? Обгърна го космическата глухота на лунната нощ. Усети изведнъж с

цялото си тяло пронизващ студ сякаш някой сне дрехите му и го остави да стои така на пътя, докато се превърне в леден къс. Зъбите му затракаха, но той не побърза да се прибере в купето, където също беше студено, но имаше нещо, което правеше мраз на лунната нощ поносим – това беше, може би, ябълковият дъх, който го лъхаше откъм задната седалка.

Погледна часовника: отдавна беше минало полунощ. Цялата вселена спеше – пепелява, застинала, със светлинки на далечни селища, които също изглеждаха като посипани с пепел.

Колите започнаха да се нижат край него, да го оставят сам на заледения път. Те се хлъзгаха безшумно, задържаха се за миг върху ръба на превала и изчезваха във фосфорната лунна мътилка. Обади се влак. Неговият глас сякаш идваше от някакъв отвъден свят и задържалото се в пустото небе ехо го накара още по-остро да почувства самотата си в тая безкрайна нощ.

Вдигна ръка срещу една настигаща го кола. До превала оставаха само петдесетина метра. Ако шофьорът и някой негов спътник го тикнеха, гумите щяха да се изтръгнат от плена на поледицата и Мартин най-после щеше да стигне до оня трагичен ръб, откъдето започва спускането. Колата отмина, без да го забележи. Зададе се друга и също изчезна зад превала... Той вдигаше ръка, заслепен от фаровете, но нижещите се един след друг автомобили пропълзяваха край него и отминаваха със зиморничаво свитите си пътници, обсебени, от една-единствена мисъл: час по-скоро да се изскубнат от тая клопка.

Мартин Калинов продължаваше да стои безпомощен на пътя и да маха с ръка, посипан от кръжащата над заспалия свят лунна пепел, изгубил надежда, че ще продължи пътя си.

И никой не го забелязваше, макар че фаровете остро очертаваха върху склона неговата огромна сянка...

Снегът отново започна да вали и да вие, гонен от вятъра, тънките си змийчета по заледения път. Те достигаха до ръба на бездната и се дръпваха мигновено, сякаш ги сепваше пронизващият студ, който избликваше отдолу. Дръпваха се и

отново започваха да гънат своите тънки и дълги тела, сякаш танцуваха: ту се доближаваха, ту отскачаха изведнъж, подвластни на някаква музика, която Мартин не можеше да долови сред боботенето на подминаващите го автомобили.

Запълзелите снежни змийчета, чието нашествие не спираше, сякаш някой беше разровил наблизко зимно скробило на влечуги, му спомни за сенокосите в неговия роден край.

Когато косачите преполовяваха ливадата при Горния сносер – един полегат хълм, който се спускаше към неговата родна река – и седнеха да клепят косите си, Мартин тръгваше по откосите. Приятно му беше да усеща с босите си нозе шаването на току-що окосената трева, да гледа как, сепнати от неговата сянка, излитат облачета скакалци и светкат пред очите му, да слиза към реката, олюлявайки се, защото ушите му звънтят от песента на щурчетата и на жътварчетата – една стъклена, трептяща във въздуха мелодия, от която му се завива свят...

Това ставаше в утринните часове, когато окосената трева беше свежа и росна, когато всяко стръкче ухаеше и душата на тревите, превърната в аромат, плуваше над поречието и изчезваше в безкрая. По пладне откосите изсъхваха, ставаха жълтеникаво пепеляви, започваха да бодат с втвърдените си стебла и с косенината босите нозе на Мартин и той обуваше сандали, защото целите му стъпала се израняваха.

В пладнешкия зной косачите полягаха да дремнат в сянката на някой дъб. Отпускаха се на откосите и мигновено заспиваха. А жътварчетата и щурчетата продължаваха да жужат. В тяхната мелодия сега започваше да се вмесва шум на хлъзгащи се вили, с които жени в бели забрадки обръщаха откосите. Под изпръхналото сено отново се показваше къса, свежа трева, отново докосваше ноздрите ухание на билки и цветя, но то беше краткотрайно и изчезваше при следващия замах на вилата.

Стигналият до брега на реката Мартин чуваше вик: „Смок! Смок!“ и виждаше някоя от жените да тича уплашена

през откосите. Заспалите косачи се размърдваха. Един от тях скачаше, грабваше случайно попаднала му тояга и затичваше през ливадата.

Мартин гледаше смока. Той се провираше през откосите дълъг, черен, приличен на колана, с който косачът е привързал широкия си дочен панталон, правеше опит да се скрие, но шаването на тревата го издаваше. Разгърденият мъж настигаше смока. Тоягата изсвистяваше над главата му, чуваше се тъп удар и пред очите на Мартин улученото влечуго започваше да се вие и да се премята – ту бледо златисто, когато се обърнеше по гръб, ту черно, с посветващи люспи, когато отново се опитваше да запълзи и да потърси спасение в отсрещния слог. Вторият удар го довършваше. Смокът отпускаше върху косенината приплеснатата си глава. Косачът наместваше на тоягата мъртвото му, като че ли изтъняващо от смъртта тяло и тръгваше да го метне по-далече – на някой храст, за да не се убодее със змийска кост минал тъдява бос човек. Смокът се полюляваше, увиснал от двете страни на тоягата, и преди косачът да го преметне на наведената до него клонка, се чуваше викът на друга жена. Из нейния откос също бе изпълзлял смок.

Мартин наблюдаваше движенията на това влечуго. То не криволичеше, а се стрелкаше като дебела тояга, совната през съхнещата трева. Сподиряше го друг смок, който се размотаваше с тласък, като изпусната стоманена пружина, и неговите движения караха окосената детелина да се разлетява.

Дотичалият мъж замахваше да удари единия смок, след това другия, но не успяваше да ги улучи. Изпод краката му се разпълзяваха други.

Мартин, тогава десетгодишно момче, гледаше с уплаха и с ням възторг двубоя на човека със змиите и му се струваше, че цялата ливада играе пред него, накланя се ту на едната, ту на другата си страна, от което откосите се диглят и пълзят към реката като огромни зелени смокове, след които тича с размахана тояга косачът: бос, разгърден, величествен като свети Георги от църквата в неговото родно градче – тича, вдигнал не тояга, а копие, за да прониже една ненаситна ламя...

Мартин тръсваше глава, за да пропъди това видение. Снегът за миг заличаваше летните ливади на детството, но откосите отново се раздипляха и започваха да гънат своите напечени от слънцето гърбини, по които снежинките се докосваха и димяха.

Тия странни зелени влечуги изпълваха пътя и превземаха с тласъци заледеното възвишение.

„Пясък... Само няколко лопати пясък под колелата и мигът на спасението ще дойде...“, мислеше си Мартин, като гледаше как се диплят талазите на снега по пътя, как се догонват и се сливат в леко заоблени дюни, които свистят от вятъра.

Заслушан в тия звуци, Мартин си спомни как преди години, в една августовска утрин, под нозете му се диплеха пясъците край балчишкия залив. Талазите им се хлъзгаха със звуци, подобни на цигулково пицикато, и в тях се вмесваше виолончеловото ехтене на развълнуваното море. Дърветата край брега се огъваха от утринния вятър, пясъкът се диплеше, приличен на просната рибарска мрежа, която невидим човек в другия край на залива дърпаше към себе си, и на Мартин му се струваше, като гледаше закрачилиия пред себе си художник с издута риза и като усещаше с гърдите си напора на вятъра, че започва необичайно преселение на дърветата край залива: на кейовете, на къщите, на лодките с полегнали платна, че целият бряг се мести, за да даде простор на водата, чието ехтене беше пронизано от крясъци на чайки.

Тая сутрин плажът пустееше. Мартин и неговият приятел го прекосяваха, запътени към пристанището, и вятърът замитаеше следите им.

Мартиновият спътник, взел под мишница сгънат триножник, се мъчеше да задържи към бедрото си рамката с опънатото платно и се обръщаше, примижал, ту към морето, ту към белите скатове. После пак тръгваше, съпроводен от позвъняването на вятъра в платното, гледаше небето, мръщеше се на прииждащите облаци, накарали багрите на пейзажа да

помръкнат, продължаваше да оглежда лодките, улиците и къщите, недоволен, че не може да открие интересен мотив за своята картина.

Така, залитайки по пясъка, стигнаха до мостика на пристанището.

Оттук се откри гледка, която задържа погледа на художника: обърнати лодки върху циментовия кей, нахвърляни в единия му край кафяви мрежи, до тях лимоненожълтата будка на пазача, изрязана върху варовиковите склонове, а в източния край на мостика стара, запусната мелница с тесни прозорчета и със сив, закоравял паспал по стените.

– Тук ще хвърлим котва – каза художникът и уверено тръгна по мостика към циментовата площадка с обърнатите лодки, въпреки предупредителния надпис: “Вход строго забранен!” Мартин го последва с предчувствието, че пазачът на тоя кой знае защо така зорко охраняван обект ще ги спре и върне („Вие, какво, слепи ли сте? Тоя надпис да не е сложен за рибите?“), но човекът в будката не каза нищо: погледна ги през прозорчето, респектиран може би от триножника и платното на художника, продължи да чете някакъв вестник.

Вятърът поутихна. Облаците се разкъсаха и небето над тебеширените скатове светна – царствено синьо, тържествено. Пейзажът изведнъж се промени – цветовете засияха с всичките си отсенки, контурът на хълмовете омекна, къщите плувнаха в златисто сияние.

Художникът закрепваше триножника върху циментовия кей и докато нагласяваше платното, говореше на своя приятел:

– Трябва да познаваш душицата на пазачите. Те спират оня, който се колебае. Самонадеяният ги респектира: върви човекът, въпреки че е прочел забранителния надпис, и окото му не мигва – значи е по-особена птица... Като ме гледа такъв едър, с апостолска брада, пазачът навярно ме бърка с началника на художниците (той също идва понякога да рисува Балчик) и

не само няма да ме спре, ами най-зорко ще пази някой да не наруши спокойствието ми, докато работя...

Пазачът наистина продължаваше да седи спокойно в своята будка. Само сегиз-тогиз поглеждаше как художникът изстиска боите на палитрата и разкрачен, сякаш търси по-здрава опора, нанася първите мазки върху платното.

Полегнал в единия край на затопления от слънцето кей, за да не смущава своя приятел, Мартин наблюдаваше движенията на четката. Тя опипваше платното като пчела, залутана между листата на огромно бяло цвете, връщаше се на палитрата, сякаш отиваше в градина с пъстри лехи, чийто прашец полепваше по нея, след това закръжаваше във въздуха и отново се спускаше към платното. Върху белия му квадрат оставаха зигзагите и спиралите на нейния полет – една феерия от цветове, в които още нямаше контур, нито образ – само усещане за летен ден, за движение на вълни, за сияние на хълмове...

Мартин обичаше да съзерцава завършените вече, сложени в рамки и закачени на стената картини, но по-голямо удоволствие изпитваше в моментите на сътворяването им.

Започнатата картина му приличаше на кръжаща мъглявина. През нейните спирали се мъчеше не толкова да види, колкото да усети света, който тепърва щеше да се роди: хълмовете, конете по пътя, хората след тях, мостовете, сините като морски талази редове на лозята... Белотата на хълмовете потъваше под гъсто свлечище от охра и ножът на художника го простъргваше, както дланта протрива зиме заскрежения прозорец, за да изплува сиянието на дърветата и мостовете. В долния ъгъл се обаждаше вълна – пруско синя и в нея изумруден проблясък. Същите багри, като вариация на чута вече мелодия, засияваха в небето над хълмовете. Конят стоеше на пътя оранжев, сякаш в него се разпалва огън, и гривата му се вплиташе в облаците. Така, мазка по мазка се раждаше картината.

Мартин имаше приятели художници и беше наблюдавал лицата им в мигове на вдъхновение. Живописците стояха съсредоточени пред своите платна, чертите на лицата им губеха рязкостта си, очите и устните се размиваха като на акварелна рисунка. Вихреното движение на четката караше навярно и душата им да кръжи, да изменя формата си, да се ражда отново – поизбистрена и пречистена, – когато четката слагаше последната мазка върху платното.

Готовата картина връщаше всичко на своето място. Двубоят на твореца с природата обикновено завършваше с победа на реалното: конят пасеше на поляната, мостът белееше, иззидан от дялан камък, дървото зеленееше до оградата. А имаше мигове, когато конят вървеше по небето, мостът висеше над света, иззидан от гласове на кукувици, а дървото чистеше като птица с човката си своите зелени пера.

Това бяха мигове на особено опиянение, което изпитваха мнозина, но малцина можеха да го защитят с отричане от примамките на лесния успех, със страдание.

Човекът, който рисуваше сега на кея (той се казваше Тинко Вичев, но приятелите му го наричаха Жреца, заради неговата достолепна фигура), беше един неосъществил амбициите си човек, който посягаше към четките, за да пропъди все повече завладяващото го чувство за малоценност. Той беше изучавал скулптура в Прага, но глината и гипсът го привличаха по-малко, отколкото боите и платната.

Преди години, когато беше по-млад и по-самоуверен, Жреца мечтаеше да прави композиции за паметници. Носеше дълго в съзнанието си образи на хора, все още не въплътени в бронз, и развените им палта нощем се мяркаха в неговия сън. Но по пиедесталите се изправяха златистите отливки на други скулптори, може би по-талантливи от него (той отсичаше: по-пробивни), а фигурите на пражкия възпитаник оставаха да чернеят пред къщата, където живееше той и тревата прорастваше в пукнатините им.

Връщаше се вечер, посягаше към глината, но тя му се струваше противно лепкава. Големите композиции вече му бяха скучни и той започна да моделира малки фигури. Това обикновено биваха седнали момичета, кончета или жени, които държат плодове на skutите си. Работата го увличаше, глината приятно се гънеше под пръстите му и той излизаше с добро настроение в града. Отбиваше се в изложбените зали да погледа живопис или да се види с приятели, сядаше да пие чаша бира в ресторанта до трамвайната спирка, но когато се прибираще у дома, настроението му отново се помрачаваше, защото виждаше колко тромави и бездушни изглеждат фигурите, които е моделирал сутринта. Искаше му се да смачка тия глинени късове и да ги запрати през прозореца, но не посягаше към мократа пръст, защото знаеше, че после много мъчително ще прекрачи бариерата на отчаянието.

В такива минути, отпуснат на леглото и вгледан към тавана, той си спомняше за ателието на пражния художник Фишарек, където неведнъж беше сядал до статива на майстора, заплепен от багрите на неговите платна. Вечерният въздух се изпълваше с мирис на ленено масло, на съхнещи бои, и Жреца се убеждаваше за кой ли път, че неговото призвание е да рисува, а не да измъчва глината...

Едри петна, свободен полет на четката, резки акорди на багрите, условност на формите – това беше най-характерното за стила на художника, от чието ателие се виждаха завоите на Вълтава – топло сиви, с едва доловими отсенки на виолетовото и на индианското червено, а мостовете и забитите в небесата кули на катедралите изглеждаха черни, сякаш са моделирани с графит,

Мисълта за професор Фишарек му възвръщаше самочувствието и той, като разбуждаше сънената стая с енергичните си стъпки, тръгваше към статива, до чието платно не беше се докосвал цели месеци...

Той и сега, с издута от балчишкия вятър риза, стоеше до своя триножник – с прояснено лице, по което трептеше сиянието на тебеширените хълмове, и с подвижност, неприсъща за едрото му, тромаво тяло, докосваше четката до платното и мигновено се дръпваше, сякаш по триножника протичаше ток.

А пясъкът край брега продължаваше да се дипли от вятъра. Рамката върху статива трепереше, размитата боя течеше по платното, дърветата губеха контурите си и обхващаха с тъмни повлекла неговата белота.

(Мартин виждаше сега, прекосил за миг годините под светлината на фаровете в глухото дефиле, как талазите на пясъка се докосват до снежните змийчета по заледения път, как нашествието на белите влечуги ги поглъща. Но това беше мигновено усещане. В съзнанието му отново се появяваше балчишкият бряг и сянката на оня, който рисуваше обърнатите лодки, започваше пак да се мести от единия до другия край на циментовия кей).

– Всеки цапа, както си знае, а после ние сме виновни, че не разбираме от картини... – каза някой зад гърба на Жреца. Той не се обърна да види кой е. Неприятно му беше да усеща с мускулите на напрегнатото си тяло докосването на тия насмешливи очи, които навярно опипваха него и картината му, но не отговори нищо, допускайки, че зад него е застанал пазачът на кея и той ще трябва търпеливо да понася натякванията му.

– Защо да цапа? Тия безформени мазки после ще останат под горните пластове. Не виждаш ли лодката? Тя вече се оформя... – чу се друг глас, по-тих и примирителен.

– Каква ти лодка? – продължи все така иронично първият. – Ти би ли се качил в нея? Да оставим настрана това, че няма къде да се поместиш, но още при първото докосване до водата ще поемеш към дъното... Аз обичам реалистите. Щом си се заел да рисуваш лодка, направи я така, драги мой, че капка вода да

не пропуска през бордовете. Пътувам аз един ден с корабчето за Варна и гледам в каютата акварел на Пеликанов – нали го помниш, той някога идваше да рисува тук. Викам на капитана: „Как можете да сложите такъв ценен оригинал във вашата нищо и никаква шлюпка? Ако утре стане нещо, кой ще отговаря?“ „За какво да отговаря?, смее се капитанът. Такива акварели под път и над път. Вехта работа...”

– Помня Пеликанов, как да не го помня. Имаше единствена дарба – да пие. А капитанът ти е казал истината. То не бяха картини, а фотографии...

– Абе фотографии, ама ти се пълни душата, като ги погледнеш! – продължи да упорства привърженикът на реалистите.

Тоя разговор щеше да продължи и навярно нямаше да завърши с помирение на двете страни, защото всяко направление в изкуството има своите всеотдайни привърженици. Но точно в момента на най-разпаления спор по циментовия кей се чу потракване на токчета. Двамата опоненти прекъснаха своята препирня, а художникът се обърна към ръба на кея, откъдето идеше звукът на дамските токчета, и направи учтив поклон.

Полегналият Мартин първо видя върху кея сянката на гостенката, издължена от утринното слънце, после вдигна очи и съзря високо, стройно момиче с тънка зеленикава рокля, която изглеждаше прозрачна на слънцето, и тялото на непознатото момиче, очертало всичките си форми, сякаш плуваше в лека зеленикава омара. Младата летовничка се смути от опипващите я погледи на четиримата мъже, приглади с длан платинено русите си коси, които се спускаха край шията и още повече издължаваха нейното гладко, бледо лице, и като придържаше с две ръце роклята си, издувана от вятъра, попита на чешки в колко часа тръгва корабчето за Варна.

Жреца изтри четките, избърса ръцете си, преди да се представи на младата дама, и изрече на чист чешки език, чиито звуци позвънваха и сякаш посветваха от утринното слънце по

неговите плътно наредени, пожълтели от тютюна зъби, че корабчето ще дойде след двайсетина минути и за негова милост ще бъде голямо удоволствие да пътува с уважаемата гостенка до Варна, защото му се налага срочно да замине за там.

Момичето изрази радостта си от приятната среща и помоли за разрешение да разгледа картината. То примижа, поотдалечи се от статива, после дойде съвсем близо до платното и се наведе да разгледа напластяванията на боите и движенията на четката. Личеше си, че е човек, посветен в тайните на живописата.

– Аз съм ученик на професор Фишарек – продължи брадатият мъж. Гласът му беше все така напевен, с подскачащи между зъбите звуци, и по влажния блясък в очите на своя приятел Мартин разбра, че момичето му харесва и че настъпват миговете на неговото артистично безразсъдство. – Платната на професор Фишарек не излъчват само светлина, от тях звучи музика... Синя, виолетова, перлено зелена музика... – говореше Жреца, леко примижал, сякаш си припомняше ателието, от чиито прозорци се виждаше Вълтава, и едновременно с това наостряше слух, за да не изпусне нито един звук от многобагрените мелодии на картините... – Често тъгувам за Прага. Сънувам уличките на Мала страна, спомням си нашите студентски празненства “У калиха”. Чашите – запотени, бирената пяна тече по масата... Млади години, безгрижно време... И ето, случаят ви изпрати, за да ми върнете тоя забравен свят...

Жреца се наведе да целуне бледо зеленикавата, сякаш рисувана от четката на професор Фишарек, ръка на момичето, и то усети колко топли, сякаш нажежени от слънцето, са неговите устни.

Корабчето наистина пристигна след двайсетина минути и хвърли котва до съседния кей. То навярно нямаше да тръгне веднага, защото моряците слязоха на брега да пийнат по чаша бира и се разбъбриха край празните маси. От корабчето слязоха и двама мъже със сламени шапки и куфари – бяха

новопристигащи летовници, – купиха си цигари от бюфета и поеха по главната улица, като оглеждаха номерата на къщите (навярно търсеха дома, в който ще квартируват). На пристанището не чакаше никой и моряците, седнали до своите чаши с бира, си помислиха, че ще пътуват съвсем сами до Варна, но след минута видяха към корабчето да се приближава стройно момиче със зеленикава рокля и развени платинено руси коси, а редом с него да крачи брадат, плещест мъж, който държи под лявата си мишница сгънат статив, а в дясната ръка – картина, чиито бои лъщят от мокрота и като че ли след миг ще потекат по нея. Опънатото платно позвънваше, момичето се усмихваше и когато обърнеше поглед към своя спътник, виждаше как в ръката му светят като златни тебеширените хълмове, оградили тоя ослепително син залив.

Така ученикът на професор Фишарек отпътува със случайно срещнатото момиче, без дори да се извини на Мартин, че го оставя сам в това градче, където бяха дошли за една седмица да се поразходят заедно, да поработят, да се порадват на гледките, които ги изненадваха иззад всеки ъгъл на къщите. Отпътува и се върна чак след четири дни – уморен, със сини сенки под очите, но с мек блясък в погледа, който беше познат на Мартин и му говореше, че Жреца е прекарал щастливи часове със своята непозната спътничка.

– Забравил си някъде картината. Може би е останала в някоя кръчма? – погледна го Мартин и седналият до него мъж, като рошеше брадата си с къси и твърди пръсти, му отговори:

– Дадох я на малката. За спомен. Недовършена – като Шубертовата симфония... – въздъхна той и се усмихна с крайчеца на устните си, скрити под кестенявите мустаци. – Едва ли някоя галерия ще се полакоми за тая картина, но тя ще стои в един пражки дом и ще връща – до старини – погледа на срещнатото от мен момиче към белите хълмове на Балчик и към кея, където ти се излежаваше, а ония селяндури блъскаха бедните си глави над вечните проблеми на изкуството...

Слънцето залязваше. По отвесните скатове на хълмовете падаше сянка и те изглеждаха зеленикави. Само горната им част, по която падаше заревото на залеза, продължаваше да сияе бледо златиста, сякаш е изваяна от янтар.

– Аз съм човек, на когото всичко му се удава трудно. Понякога се лаская от тоя прякор – Жреца: звучи тържествено, но друг път се питам: “На кого си жрец, драги мой, – на ангела или на дявола?” И не мога да си отговоря, защото нямам сила да се посветя на ангела, а колкото и малко дарбица да имам, не бих я дал на дявола. Върви ми единствено сред жените. Сладък живот, както виждаш, сламка, за която се държа, за да не ме помете вълната...

Той изрече замислено тия думи и погледна през прозореца. Заливът се наливаше с мастилената синилка на здрача и в него остро очертаваше ветрилото си една закъсняла платноходка...

Мартин Калинов срещна за първи път тоя човек една вечер в трамвая. Видя го да крепи в ъгъла на задната платформа гипсова фигура на жена, увита в сива амбалажна хартия, през която се виждаха розово боядисаните ѝ рамене. Стегнатата като египетска мумия скулптура не правеше впечатление никому, но всички погледнаха любопитно през прозорците на трамвая, когато плещестият брадат мъж слезе на спирката и прекоси улицата, взел под мишница гипсовата дама с розови рамене, чиито боси крака стърчаха и се поклащаха при вървежа.

Мартин Калинов, слязъл на същата спирка, тръгна след него, заинтригуван от необичайната гледка, и не очакваше, че поелият по тротоара чудак ще се спре, ще го поздрави и учтиво ще каже:

– Ние с вас сме се срещали из изложбените зали и в навалищата на трамвайната спирка сме се виждали, но едва ли сте ме запомнил. Живея отсреща, до депото, и ще ми бъде приятно да ви покажа някои от моите работи... Някога учих скулптура в Прага, но не ми провървя. Какъвто и проект да предложех, оставаше да събира праха пред къщи. И се наех да

работя в едно ателие, където правят ей тия манекени – потупа той гипсовото изваяние и розовата му коруба прокътят като хралупа. – Майсторите отливат формите, сглобяват ги, а след тях аз се заемам с лицата. Рисувам веждите и очите, изписвам устните... Както виждате: работа, недостойна за човек, завършил скулптура в Прага, а след това учил в ателието на такъв живописец като професор Фишарек (“Надявам се, че го знаете?” “Да!”, кимна с глава Мартин). Недостойна работа за един артист, но какво да се прави – трябва да се живее...

Той се сбогува с Мартин и след миг заклатилата се под мишницата му фигура изчезна във входа на старата двуетажна сграда до трамвайното депо.

По стъпалата на тоя дом, осеяни с угарки и кибритени клечки, Мартин се изкачи една есенна вечер. Домакинът го покани любезно в тясна стая, чието пространство бе преполовено от легло с дебели дървени табли. До вратата имаше няколко стола с разхвърляни по тях чорапи. Художникът се зае да въведе малко ред в стаята, като се извиняваше, че току-що се е прибрал. После отвори вратата към другата стая там беше ателието му. Мартин прекрачи прага с очакването, че ще види по стените картини, край статива натрупани рамки, по пода – кутии с бои, а се намери в почти гола стая със статив, на който белееше неголямо платно, с няколко шишета фирниз до ваза с втвърдени от засъхнала боя четки и до стената с изправени една до друга голи фигури на манекени. Ония, чиито лица вече бяха изписани от застаналия зад Мартин мъж, гледаха към него, но като че ли не го забелязваха със сивите си, безизразни, сякаш направени от стъкло очи, а другите, до които още не беше се докосвала четката на Жреца, сякаш очакваха, тъжни и загадъчни, мига, когато лицата им ще се родят сред безпорядъка на тоя дом.

Ученикът на професор Фишарек вървеше край гипсовите манекени, усмихваше им се, докосваше ги по бузите (“Тук трябва да се подсили розовото... “), оправяше ръцете им, отметнати назад при пренасянето в трамвая.

— Свикнах с тях — каза домакинят, като поставяше на масичката чаши с чай. — Когато ги няма тук, къщата е пуста и не ми се прибира у дома. Бих могъл да рисувам лицата им в работилницата, но предпочитам да работя необезпокояван от никого, ей в тая стаичка... Родителите ми са пазачи на разсадника до Боянския път. Мама идва всеки четвъртък да почисти къщата и да изпере това-онова. Отначало много я смущаваха тия голи фигури в стаята. Заварвал съм ги обърнати с лице към стената и наметнати с чаршафи... Мама имаше лоши спомени от първата ми жена и прехвърляше своята вече толкова години незабравена ненавист върху гипсовите същества до стената. А баща ми гледаше с по-други очи на розовите женски тела, разкрасени от моята четка. Той идваше обикновено в неделя сам, защото мама оставаше да готви в къщичката до Боянския път. Сядаше да изпуши една цигара, метваше крак върху крак и през дима на цигарата оглеждаше нежните извивки на женските тела с онова сладострастие, което човек може да долови само в погледа на един остарял мъж. В такива минути навярно го завладяваха спомени, защото притваряше клепачи и пепелта от цигарата му, дълго нетръсвана в пепелника, падаше на пода. Той разбираше, че го наблюдавам, търсеше кибрита, за да запали нова цигара, и като се опитваше да отклони моите мисли в друга посока, казваше, че го хваща дрямка, защото по цяла нощ обикаля из разсадника: разни нехранимайковци крадат сребристи борчета, за да ги засаждат по вилите си.

— Значи, баща ти не намята с чаршаф твоите гостенки? — отпи от чая Мартин и го погледна усмихнат.

— А-а, старият си го бива — още не се е отказал от някогашните си мераци. Чувах като малък, а и по-късно, неговите приятели от депото (той до пенсионирането си беше ватман) да разказват какви ли не истории. И мама ги знаеше, фучеше вкъщи, но баща ми умееше да се измъква от неприятния разговор било с шега, било с нежна дума или с дребен подарък... И аз (то кръвта вода не става) трудно устоявам на подобни изкушения. За добро или за зло... —

изправи се Жреца и отиде в кухнята да налее топъл чай в чашите.

КОЛОНАТА ОТНОВО СПРЯ. До ръба на превала се нанизаха застинанали червени светлинки на автомобили.

Мартин видя, че откъм долните завои се зададе камион – изпреварваше колоната. Сгушените в студените кабинни пътници се развикаха: “Ти къде? Значи ние ще мръзнем тук, а ти като по-дявол – бързаш да се прибереш у дома?”, на което един мъж с ушанка, седнал до шофьора на камиона, отговаряше: “Ние сме по поддръжката на пътищата. Отиваме да докараме пясък...”

Ония от службата по поддръжка на пътищата отминаха... Може би в мразовитите часове след полунощ те вече посипваха с пясък шосето или пък бяха измислили тая хитрост, за да се измъкнат от задръстения проход и да се приберат по-скоро у дома.

На Мартин му се искаше да вярва, че горе, зад гърбицата на превала, ледените дръжки на лопатите залепват по ръцете на работниците и пясъкът ляга на тъмни откоси по гладкия като стъкло път, но колоната си оставаше неподвижна, замигала с червени светлини, а той стоеше до канавката, изгубил надежда, че ще потегли отново.

За да отпъди тая мисъл, Мартин се мъчеше да си припомни нещо весело, по нищо не му идваше наум. Той гледаше скалите по ската, моделирани сякаш от ръката на скулптор, гледаше снега, легнал върху тях като бяло наметало, и мисълта му го връщаше в малката стаичка на Жреца, където майката отново е идвала да почиства къщата (вчера беше четвъртък), обърнала е голите гипсови манекени с лице към стената и ги е наметнала с някой стар чаршаф...

Мартин малко познаваше живота на Жреца. Не обичаше да се рови в чужди истории, но при срещите си с ученика на професор Фишарек, когато разговорът скачаше от една случка

на друга, успяваше да се промъкне през лабиринта на думите и да съзре късовете на един живот, разпилени в пространствата на отминалите години като цветни камъчета от разкъртена мозайка. Мартин се опитваше да съедини във въображението си тия различно обагрени късчета, между които беше поникнала тревата на времето, но не можеше да възстановя цялата картина, а се мъчеше да гадае по фрагментите ѝ.

Преди петнадесет години в стаичката с гипсовите манекени за пръв път беше влязла Беатрис – младата съпруга на завърналия се от Прага Тинко Вичев. Племенница на професор Фишарек, влюбена в неговия ученик, тя навярно беше прекрачила прага на стария софийски дом с увереността, че и най-скромното жилище може да бъде палат за ония, които се обичат. Сигурно си е мислила как ще подреди по свой вкус двете стаи, за да е приятно на мъжа ѝ, как ще посрещат гости, как ще ги черпи с направени от нея сладкиши и с бехеровка – това сладникаво питие с дъх на билки, което баща ѝ донасяше от Карлови вари. А лете ще пътуват по черноморското крайбрежие, ще отседат в стари рибарски къщи с вмирисани на риба и морска сол греди, ще отиват с корабите до Созопол, до Несебър и Балчик. Есента ще прекарват в Прага. Ще се разхождат край Вълтава, ще седят, както някога, в парковете, ще слушат музика под високите сводове на катедралите.

Животът в скромното жилище до трамвайното депо беше започнал с романтични очаквания, с упоителни нощи, които изглеждаха безкрайни, с усещането, че взаимността, която обвързваше двамата, няма да бъде помрачена от нищо. Но след две години, в утрото на един августовски ден, бившият ученик на професор Фишарек стоеше на софийското летище и гледаше как самолетът за Прага тромаво раздвижваше перките си, как пътниците се блъскаха пред стълбата и всеки искаше да се изкачи по-скоро, защото валеше. Той търсеше Беатрис в навалищата и успяваше да я открие през дъждовната мрежа – висока, облечена в чер костюм, с лилава, широкопола шапка.

Очакваше, че Беатрис ще се обърне към терасата на изпращачите и ще му махне за сбогом, но тя съвсем равнодушно се изкачи по стълбата и изчезна в алуминиевото туловище на самолета. Ученикът на професор Фишарек се мъчеше да открие до кое прозорче е седнала тя. Струваше му се, че вижда нейните червеникави коси, залепнали за челото, че през дъждовните струи го гледат бледосивите ѝ очи, които той толкова обичаше. В едно от самолетните прозорчета му се привиждаше лицето и, издължено, с цвят на седеф, с едва забележими лунички, но разбираше, че се лъже, защото очите му бяха безсилни да прокъсат сивата завеса на дъжда, а самолетът вече се отдалечаваше по пистата и моторите яростно ревяха, преди да понесат металната птица в пространствата на сивото, мокро небе.

Какво беше се случило? Семейна драма? Изневяра? Не – беше минало времето на опиянението и племенницата на професор Фишарек беше видяла с трезви очи човека, когото обичаше (той се връщаше вечер изнервен и почти нищо не споделяше с нея, но тя се досещаше, че му е трудно да се пребори с известните вече скулптори), беше разбрала, че неговите драми ще започнат тепърва, защото е неуверен в себе си, че все по-оскъден ще става животът им в това жилище, където през съботните вечери в кухнята се събираха ватмани, приятели на стария, и до полунощ пиеха вкисната селска ракия и играеха карти, или пристигаха гости от Троянско – далечни роднини на семейството, – говореха високо и гърлено, сякаш не седяха един до друг, а ги разделяха падини и баири, разкършваха на масата варени кокошки, от които капеше по пода жълта мас, и цялата къща се изпълваше с дъх на лук и джоджен...

Тия гости обикновено отиваха да преспят в другото жилище при разсадника, където живеяха родителите на пражкия възпитаник, но след заминаването им в къщата задълго оставаше мирис на недоварено кокоше месо и на потни

обувки, който трудно изветряваше, дори когато прозорците стояха отворени по цял ден.

– Останах сам между тия четири стени – продължи разказа си Жреца, като се разхождаше замислен от единия до другия ъгъл на стаята и едрата му сянка се местеше по гърбовете на гипсовите манекени. – Обичах я и в първите дни след раздялата изпитах особена болка, защото у мен се бореха две чувства: обичта и дълбокото огорчение, което се мъчеше да прерасне в ненавист. Лягах вечер и гледах тавана. Леглото широко и празно – скрипти при всяко мое помръдване, сякаш ще се разпадне. Събуждах се сутрин и ми се струваше, че ще чуя как Беатрис трака с чиниите в кухнята и приготвя закуската, а до мен достигаше противното почукване на капките под разваления кран на мивката. Обземаше ме злоба: откъде накъде ще се занимавам с тая вятърничава персона, дето си събра багажа, без да съм ѝ казал дори една лоша дума, но след миг усещах, че душата ми омеква. Не знам дали си изпитвал подобно чувство: нито е болка, от която да стиснеш устни, нито е радост да те просветли... Насилвах се да я ненавиждам, а усещах, че ми става още по-скъпа...

– Твърде добре ми е познато това състояние... – горчиво се усмихна Мартин.

– Обличах се, тръгвах още незакусил към пощата и поръчвах разговор с Прага. Въртя се в коридора, значи, пуша, докато се обади номерът. Чувам гласа на майка ѝ. Учтиво ме изслушва (твърде добре познавам тая престорена учтивост) и само с няколко думи ме отрязва: дъщеря ѝ не е вкъщи, заминала е по работа извън Прага, не знае кога ще се върне. Толкова... Прибирах се, но не ме свърташе в къщи. След няколко дни отново заставах пред гишето на телефонистката. От Прага същият отговор: не се е върнала още. На другата вечер пак тръгвах към пощата... Оpozнаха ме всички служителки. Едни ми съчувствуват (разбирам го по изражението на лицата им), други се подсмивват – съжаляват ме... Това трая няколко седмици, докато изхарчих всичките си

пари. Заставах една сутрин пред огледалото (така ми се искаше да се заплюя, като виждах на каква баба съм заприличал!) и си рекох: “Абе, ти мъж ли си или отрепка? Зачертай всичко и започвай отначало!”... Лесно е да се кажат такива думи, но я започни, да те видим дали имаш сили да застанеш срещу себе си?

И аз започнах

Бях по-млад тогава, жените ме харесваха. Мен за друго може да не ме бива, ти го знаеш това, но захвана ли се с тънкия занаят, нямам грешка

Мартин гледаше широките рамене на Жреца, едрото му тяло, което годините вече започваха да деформират (коремът опъваше ризата и едно копче беше изтръгнато из илика), гледаше лицето му с гладко чело, с тъмно кафяви очи, с меки линии на носа и на устните и си мислеше, че наистина рядко някоя жена би го отминала с безразличие.

Преди няколко години, в една зимна привечер със студен вятър и с поледица – също като тая, която сега сковаваше тъмното дефиле, – Мартин Калинов видя някакъв мъж да тика стар трабант по улицата край трамвайното депо. Колата се давеше, хриптеше, но не можеше да запали. Мъжът залиташе по заледения път и продължаваше упорито да тика скрипящата пластмасова коруба. Най-последно моторът забумтя и блъвна гъст дим. Човекът зад кормилото беше жена, слезе, надигна се на пръсти, за да целуне оня, който духаше на замръзналите си пръсти, и като подви широкото си като пелерина палто, седна в трабанта и изчезна по тъмната улица.

Мартин се вгледа в идващия насреща му мъж и разбра, че това е ученикът на професор Фишарек. Спряха се за малко и задъханият от бутането мъж му каза, че е излязъл да изпрати една своя приятелка – Диана, корепетиторка от операта. Запознали се оня ден и той я поканил в къщи на чаша кафе. (“Казах ѝ, че съм като делфийския оракул – няма тайна, която да не разгада в чашата...”) Уж да пият кафе, а тя поискала

коняк. Опитала една чашка, изпразнила втора, очите ѝ светнали и започнала да се разсъблича.

– Хвърля блузата на стола, мята полата до легло – продължаваше да духа на замръзналите си пръсти брадатият мъж. – Гледам я разголена: краката ѝ тънки като на дете, гърдите ѝ ще скъсат презрамките на комбинезона. “Нали уж щяхме да пием кафе?”, думам ѝ аз, а гостенката ме опипва по шията, сваля ми вратовръзката: “Ние от операта пием кафето след последното действие”, смее се тя и като ме дърпа към леглото, търси опипом ключа, за да угаси лампата... После не иска да си тръгне. “Тук ми е хубаво, казва. Утре имам свободен ден, можем да го прекараме заедно...” Нямаше да бъде лошо, разбира се, но на другия ден беше четвъртък, рано сутринта щеше да дойде майка ми – нали тогава почиства къщата и събира бельото за пране... Едва успях да изтикам своята гостенка. А то пък акумулаторът на трабанта ѝ отказа... Особнячка, както виждаш. Сяда и кара пийнала. “В тоя студ, вика, кой ще стои на пътя да те проверява? Пък и вече ми писна от толкова проверки”. Казваше ми, че ѝ е хубаво с мене, а после сърцераздиращо плачеше. Може да е от нерви. Кой знае. Много се изнерви тоя свят.

Застаналият до Мартин мъж може би щеше да разказва още, но вятърът се засили, от клоните започна да пада скреж и той, вдигнал яката на балтона си, пое към своя дом.

Жената с трабанта идва няколко седмици, след това се изгуби – беше отпътувала с операта на гастроли в чужбина.

По стълбището на стария дом до трамвайното депо вечер започваше да почуква с токетата си друга приятелка на пражкия възпитаник, срещната от него в павилионите на Киноцентъра (с нея го запозна един помощник-режисьор, който я беше включил в масовите сцени на филм за преброяването на дивите зайци). Бъдещата актриса пушеше, небрежно отпусната на стола в тясната стая на Жреца, говореше заучени фрази, сякаш репетираше обещаната ѝ роля за следващ филм, гледаше

наредените манекени край стената и с весели искрици в жълтеникавите очи го питаше как може нощем спокойно да спи сред толкова предизвикателно разголени дами. После съвсем фамилиарно го питаше къде е хавлията, за да отиде в банята. Преди да застане под душа, угасваше лампата, разхождаше се гола из стаята (тялото ѝ плуваше във въздуха – стройно, бледо виолетово), решеше дългите си руси коси, които се размятваха над раменете, обхванати от искри. Тя се навеждаше над него, пошушваше му на ухото: “Това сме ние, огнените жени!”, и тръгваше към банята, където водопроводните тръби издаваха глухи ритмични звуци, сродни с така познатото жужене на камерата през дните и нощите, когато преброяваха дивите зайци. После се гушеше до него като коте (той усещаше гладката хладинка на кожата ѝ, влажна от душа), говореше му нежни думи, казваше колко ѝ е приятно при него, като бъркаше името му, а в полунощ изведнъж поглеждаше часовника си, почваше да се облича и го молеше да извика по телефона такси. Трябва веднага да се прибере у дома, защото рано сутринта и се налага да пътува до Варна: там снимат заключителните епизоди от филма за преброяването на дивите зайци. Таксито идваше. Жреца изпращаше своята гостенка по стълбището, после дръпваше пердето и гледаше как долу светят фаровете на чакащата кола. Момичето се мярваше под уличната лампа, поглеждаше към прозореца, за да му кимне за сбогом, и като тръшваше вратата на среднощното такси, изчезваше под сянката на старите дървета...

Тъй като дивите зайци се преброяват трудно, особено ако трябва да бъдат търсени край морските заливи лете, когато е така многолюдно и шумно, оная, която обичаше да реши косите си в тъмната стая и да се разхожда, обхваната от искри, изчезна задълго и се появи в столицата едва тогава, когато заваляха първите есенни дъждове...

През тия нощи Жреца се мъчеше да забрави жената, която беше видял за пръв път в ателието на професор Фишарек и я беше обикнал с всеотдайността на възторжен юноша. Искеше

да пропъди от съзнанието си всички спомени за нея, да ѝ отмъсти, като отстъпи мястото ѝ на други, които ще се завиват с нейното одеяло и фибите им ще лежат под същата нощна лампа, под която Беатрис слагаше нощем часовничето си и пръстена със сапфирено камъче. Струваше му се, че излегнатата до него случайно срещната познайница заема не само мястото на Беатрис върху стария приплеснат дюшек, но с дишането си и с изречените шепнешком думи издухва от душата му като тънко наслоен прах онова, което е чувствал преди години като свое най-голямо богатство. Но това беше измамно усещане. В миговете на най-голяма нежност той изпитваше странен трепет, ако доловеше в думите на сгушената до него жена, в парфюма на косите ѝ, в извивката на рамото нещо, което му напомняше за Беатрис. Тогава той се отдаваше докрай на обзелото го чувство. Реалното отстъпваше място на превърнатото в спомен. Ставаше странно разместване на усещанията и той се взираше в себе си сякаш през сложени една върху друга филмови ленти. Два образа се напластяваха, размесваха се, вплитаха се като корени, които трудно могат да бъдат изскубнати, но внезапната светлина на спомените стопяваше контурите им и тяхното застинало сребро очертаваше като най-точна отливка образа на оная, която в един дъждовен августовски ден бе отлетяла завинаги със самолета за Прага...

Искаше да отмъсти на тая жена, която го беше изоставила, а разбираше, че със своите неразумни постъпки търси докосване до нея, че нейното необичайно присъствие в тоя дом го измъчва и просветлява едновременно.

Жените, които вечер търсеха ласката на Жреца, усещаха раздвоението му, и като отдаваха това на някаква странност, защото не можеха да си обяснят как е възможно един възрастен мъж да се държи по такъв начин, тихомълком започваха да заличават следите на своята незрима съперница. Най-напред изчезна портретът ѝ от стената. Откри го в кухненската кофа

накъсан на парченца. След това се изгубиха двете покрити с варовиков гланц рози, които Беатрис беше донесла от Карлови вари. Жреца обичаше много тия вкаменени цветя, обърна целия дом да ги търси, помислил, че са забутани някъде от майка му, но нищо не успя да открие. Една вечер от чекмеджето на нощното шкафче изчезнаха писмата на Беатрис и цветните картички от Прага. Дори едно герданче със синкави мъниста – нищо и никаква дрънкулка, купена някога от един братиславски пазар, – като че ли потъна вдън земята.

Гостенката си тръгваше в полунощ или, останала да преспи при него, на сутринта вървеше боса край леглото и лениво се обличаше. Той я гледаше през отворената врата на банята и не само дрехите ѝ, нахвърляни по раменете на манекените, му изглеждаха смачкани – смачкано и подпухнало от съня беше и лицето на жената, което след малко щеше да придобие предишния си вид, освежено от червилото и от виолетовите сенки за очи, които придаваха на погледа ѝ спокойствие и мечтателност. Тя го целуваше – устните ѝ бяха меки и неприятно влажни, – слагаше ръкавиците си и се спускаше по стълбището.

Жреца гледаше разхвърляното легло и му се струваше, че всичко в душата му е също така разхвърляно и измачкано, че в застоялия въздух, който го обгръща, долавя не дъх на женско тяло и на лек парфюм от забравено на нощното шкафче стъкълце, а усеща познатия блатен мирис, който се носи над залените от летните дъждове, зеленясали изкопи зад трамвайното депо.

Отваряше прозореца, за да влезе свеж въздух, оправяше леглото, почистваше масичката от цигарената пепел и като се заричаше да затвори завинаги вратата на своя дом за тия нощни пеперуди (след няколко вечери по пердето отново щеше да се очертава сянката на нова гостенка), той сядаше да рисува лицата на гипсовите манекени.

Тая работа в първите месеци му беше досадна, дори обидна, но постепенно го увлече. Чувството за малоценност, което се опитваше да скрива зад бабаитски пози и зад подробно разказвани романтични приключения, нерядко плод на измислица, започна да отстъпва на по-заден план.

Той заставаше срещу гипсовото лице на манекена, чийто овал, без вежди, очи и устни, криеше своята тайна и се мъчеше да проникне в нея. Лицето приличаше на варовиков склон, с падини и възвишения – суха карстова пустиня, на която той, подобно на сеяча или овощаря, трябваше да вдъхне живот. В това усещане, разбира се, имаше нещо пресилено. Жреца го съзнаваше, но се оставяше в неговата власт, защото по тоя начин възвръщаше изгубеното си самочувствие и се убеждаваше, че не е излишен човек, че умението и талантът му са нужни някому... Вярваше в това, но не задълго, защото идваше миг, когато изпускаше юздата и отново го обземаше желанието да се отдаде на нощните си увлечения, да усеща остро, първично – като циганите и като изкопчиите, – мимолетните радости на живота...

Той тънко изписваше веждите, чиито дъги наподобяваха криле, очертаваше извивките на клепачите и с най-тънката четка рисуваеше ирисите бледосиви, със сребристи петънца край едрата зеница, която правеше погледа мек и доверчив. После се заемаше с устните. Тяхната розовина освежаваше лицето, плавните им линии му придаваха спокойствие, а в леко дръпнатите нагоре ъгълчета на устните се усещаше усмивка.

Жреца се навеждаше да изтрие четките и когато вдигнеше очи, виждаше, че до стената стои не гипсовата манекенка, а отдавна отпътувалата за Прага Беатрис. Гледа го усмихната, с тих блясък в сивите очи, с капризно приповдигнати вежди – такава, каквато я помнеше от най-хубавите мигове на своя живот. Той тръгваше развълнуван из стаята. Разбутваше скрина, откриваше стара перука и като украсяваше с нея изрисуваното лице на манекенката и намяташе гипсовите ѝ рамене с едно вече проядено от молците резедаво палто, имаше

усещането, че Беатрис ще му каже: “Защо не излезем навън? Денят е толкова хубав”, и нежно докоснал лакътя ѝ, ще започнат да се спускат по стъпалата.

Но вместо да тръгне на тая въображаема разходка, той поемаше с трамвая към центъра на града, подпрял в ъгъла на задната платформа увитата в измачкана хартия гипсова фигура, старателно изписана от ръката му, леко усмихната, готова да застане на витрината в някой от най-големите магазини...

Така Жреца населяваше града със стройни сивооки момичета, за които понякога му правеха бележки, че имат еднакво изрисувани лица, че сивият цвят на очите е неподходящ за редица тоалети, на което той отговаряше с усмивка, че бил привършил умбрите, сиените и охрите, но ще потърси, непременно ще потърси такива цветове... А след няколко дни на витрината отново заставаше гипсова фигура с бледосиви очи – същите, каквито имаше племенницата на професор Фишарек.

Мартин Калинов беше виждал вечер своя приятел да се разхожда край витрините, да застава пред облечените в пъстри дрехи манекени и замислено да пуши. Минувачите обикновено не му обръщаха внимание. Но ако някому направеше впечатление едрият, плещест мъж с леко прошарена брада, той го помисляше за чуждестранен турист, тръгнал да се разхожда безцелно из непознатия град и да разглежда витрините.

И никой не подозираше, че в стъклата на витрините се оглежда лицето на един самотен човек, чиято душа мълчаливо боледува, че тоя човек населява града със своите спомени, че на всеки ъгъл, сред сиянието на витрините, го чака тя – усмихната, както в най-хубавите мигове на неговия живот, и когато види отражението си в стъклото, редом с нея, тоя човек има усещането, че край тях се спускат не пъстроцветни копринени драперии, а това са осветените от луната пожълтели кестени на един стар пражки парк, през който те вървят, уловени за ръка,

нападалата шума се обажда под нозе им и през пролуките между дърветата се вижда как свети лунното сребро на Вълтава...

КОЛОНАТА НА КОЛИТЕ ОТНОВО ПОТЕГЛИ – за който път през тая безкрайна нощ... Фаровете се плъзгаха край Мартин, отминаваха го и той оставаше безпомощен на заледеното шосе.

Видя, че откъм превала към него върви човек с дълга тъмна дреха и се подпира на нещо, което наподобява весло. Тъй като тая нощ през умореното му до краен предел съзнание бяха се изнизали много видения, Мартин си помисли, че вече е настанал часът на последното: откъм бездната, на чието дъно е реката, се е изкачил старият лодкар Харон и сега върви към него по снега, като накуцва и се подпира на веслото си – иде да му каже, че лодката е долу, завързана за една крайречна върба, и чака да го откара на откъдния бряг, в царството на вечния покой...

Струваше му се, че ще чуе неумолимите думи на пратеника от небитието: “Тръгни след мен!”, и ще поеме покорно, дърпан от неговата магнитна сянка, а до слуха му стигна хриплив, простуден човешки глас:

– Видях те, че стоиш безпомощен в поледицата, и дойдох да хвърля няколко лопати сгурия под колелата...

Мартин видя как веслото на Харон се превърна в съвсем обикновена лопата, която разрови близката купчина и под прясната се показва зърнестата грамада на сгурията.

Не усети как потегли. Сгурията изхрущя под гумите и човекът с дългата тъмна дреха и с лопатата, изпратен сякаш от съдбата, изчезна изведнъж в лунното безмълвие, изпепелен от острата светлина на фаровете...

Превалът остана зад гърба на Мартин. Стръмното нанадолнище също беше заледено. Ония с камиона все още не бяха докарали пясък – гумите се хлъзгаха и Мартин, макар че караше съвсем бавно, едва успяваше да удържи колата.

...Пред очите му вече не се мяркаше жива душа. Нито светлинка на фар, нито изоставен в канавката автомобил – само пепеляв сняг и стръмни скатове, които се стесняваха, като че ли искаха да смачкат пълзящата ламаринена коруба, но тя, като опипваше с фаровете си заледената стръмнина, бавно, упорито продължаваше своя път.

Загледан в голата, глуха, безплътна равнина, която се мержелееше в ниското, Мартин искаше да повярва, че се е изтръгнал вече из плена на кошмарните съновидения, но към тях го връщаше един автобус със заспали деца, очертан в страничното стъкло на колата. Автобусът беше полетял към пропастта и като по чудо беше се задържал за една скала – на ръба ѝ. Край него се мяркаха хора – мъчеха се да измъкнат тежката машина. А децата спяха, отпуснали глави на седалките, сякаш нищо не беше се случило. Мартин ги видя, когато мина край катастрофирания автобус: една тъмна кабина, изпълнена с детски сънища, с посветващи от фаровете детски косици – като ореоли – и с космична тишина...

Сякаш целият свят беше оглушал сега и Мартин разчиташе движенията на смалените от далечината хора край автобуса като знаци на глухонемеи или като жестове на марионетки, чиито ръце и крака са движени от невидими конци...

Скатовете най-после се отдръпнаха. Пътят навлизаше в равнината и след всеки изминат метър кръгозорът пред Мартин ставаше все по-широк. Заснежени ниви се поклащаха от едната и от другата му страна, размърдваха се бели дървета, които едва ли щеше да забележи в лунната мътилка, ако не бяха големите им сенки.

Равнината, за която така дълго беше мислил по пътя, го посрещна гола и неуютна, с далечни светлилки, които ту се мяркаха сред дърветата, ту се изгубваха, и на Мартин му се струваше, че това е нов, изплувал пред уморените му очи, мираж.

Светлинките се приближиха. Първо се скупчиха от дясната му страна – там имаше сеновал, после огряха дървена будка, чиито прозорци светеха и на стената се виждаше закачен железничарски шинел... Будката изчезна зад гърба на Мартин и фаровете започнаха да опипват пуста улица, из чийто полумрак изплуваше ту стара къща с железен балкон, ту купчина заснежени тухли, ту лозница, чиито гроздове изглеждаха катраненочерни. Пукотът на мотора отскачаше от стените и Мартин имаше усещането, че калниците му драцят по мазилката. Но това дращене не разбуди никого. Селото спеше дълбоко и едва ли нещо можеше да го издърпа из бездната на съновиденията.

Излезе на малък площад, където се издигаше огромно дърво – може би чинар. Сянката му беше заела по-голямата част от площада и в единия ъгъл, осветен от луната, се виждаше паметник. Пиедесталът, объл като колона на античен храм, беше от тъмен камък – навярно гранит. Лицето на човека не личеше – беше го затрупал снегът.

Тоя непознат човек стоеше сред заспалото селище сам, пронизан от зимния студ. Държеше нещо, което Мартин не можа да разбере какво е – книга или оръжие, но едно се натрапи в съзнанието му: бялата качулка на снега върху главата на бронзовия човек. Тя наподобяваше чувалите, които нахлузват на осъдените, преди да ги завържат за коловете на стрелбището...

Мартин беше минавал и друг път през това селище, но не си спомняше да е виждал паметника, който сега стоеше самотен под зимната луна. Навярно беше поставен наскоро, за да увековечи паметта на някой заслужил човек. Мартин не знаеше кой е тоя човек, чието лице белееше, закачулено с островърха пряспа, но когато светлината на фаровете се плъзна по дребната фигура от тъмен бронз, облечена в дълъг до глезените балтон, в паметта му изплува образът на Есеиста.

Старият литератор изведнъж застана пред него, сякаш досега беше се крил зад ъгъла на отсрещната къща, присви очи,

заслепен от фаровете, погледна чадъра, който държеше с премръзнали пръсти, после размърда устни (може би казваше: “Ама че работа – вместо да потърся ръкавици, съм взел чадър!...”) и се изгуби в мъгливото пространство – така ненадейно, както беше се и появил. Паметникът също се изгуби между къщите, но в съзнанието на Мартин остана дребната фигура върху гранитния пиедестал. Непознатият бронзов човек със снежната качулка на главата продължаваше да стои като осъден, който очакваше да чуе тропота на приближаващия се наказателен взвод, а след миг – хлъзгавото изщракване на пушките.

“И това ще се повтаря през всички зими, помисли си Мартин. Все тая качулка от сняг на главата и все това усещане за мига на гибелта...”

Мартин беше виждал много паметници, отрупани с цветя или съвсем изоставени. Беше гледал хора с благоговение да стоят пред изваяните фигури, беше наблюдавал как гургулици се гушат върху нечие бронзово рамо или кръстосват там съчки, за да си направят гнездо, но никога досега не беше помислял за самотата на тях, които ваятелят се е помъчил да изтръгне из мрака на забравата.

Те стояха безмълвни под дъждовете и гръмотевиците като поставени на пост войници и Мартин неведнъж беше гледал как ледени струи се стичат по техните изопнати лица. Дъждът отмиваше полепналите сажди и в металния блясък на тях лица се долавяше човешки трепет, но това одухотворено състояние на метала траеше до мига, когато грейнеше слънцето и локвите изсъхнеха. Тогава бронзът отново потъмняваше, сякаш го облепваше корав лишей. Прахът и саждите отново започваха да посипват челото и раменете на оня, който беше обречен на безсмъртието, и той, изгубил подарената му от дъжда усмивка, отново ставаше строг, съсредоточен. Погледът му, застинал и безизразен, се приковаваше в някоя точка на пространството и

в такива мигове на Мартин му се струваше, че бронзовият човек се вслушва в себе си, че го обземат мисли, които не са му давали покой и приживе, че чува как с глухо скриптене се обажда неговата съвест – сякаш металът се е напукал и някаква невидима пила стърже острите ѝ ръбове...

Времето течеше. Паметниците стояха по пиедесталите в привичните си пози, за да могат поколенията добре да запомнят благородството на техните черти и да го предадат на ония, които ще дойдат след тях. Стояха спокойно уверени в своето величие. А времето разяждаше метала, бръчките в ъглите на устните се вдълбаваха все повече и повече, от което лицата придобиваха съсредоточен, дори сепнат вид, сякаш обречените на безсмъртието чуваха стъпките на изчезващото време и това ги плашеше.

Забравата подкопаваше пръстта не само под нозете на живите – тя мълчаливо, но неотстъпно воюваше и с ония, които бяха прекрачили прага на тленното. Времето почукваше с пръст по тъмните метални коруби (бронзът се обаждаше глухо, сякаш в сърцевината му се разсънваха мудни стършели) и се случваше то да запита някой от бронзовите мъже: “Ти кой си и защо си застанал тук?” Сепнат от неочаквания въпрос, изваяният човек се мъчеше да отговори, но металните му устни не се помръдваха и по тях пробягваше тръпката на страха, оставила след себе си дълбока, остра пукнатина.

Тогава идваха работници с въжета, лостове и кирки, връзваха тялото на сложения върху пиедестала, откъртваха нозете му, после дърпаха въжетата и като си подвикваха, го олюляваха подобно дърво, чийто дънер е подсечен. Бронзовият мъж губеше опора, но не разперваше ръце, за да се задържи при падането, а се просваше по гръб – смешно величествен и безпомощен.

Това обикновено се случваше при обществени трусове.

Мартин беше виждал как снемат от пиедесталите бронзови мъже, които е мислил, че ще останат непокътнати

много десетилетия. Помнеше как работниците разговаряха гърлено и размазваха с калните си гумени ботуши угарки по тревата, докато обреченият на безсмъртието лежеше ничком, забил лице в калната земя, и по гърба му щъкаха червеникави мравки, а един гущер се мъчеше да изпълзи изпод козирката на неговата фуражка. Пиедесталът стоеше празен – тъмносив там, където го е валил дъждът и са лежали снеговете, и бледо пепеляв, където са го докосвали обувките на низвергнатия мъж. Стоеше празен и чакаше друг, по-достоеен човек, да стъпи на него с металните си нозе, до които после ще лежат цветята на признателните поколения...

А през това време, докато ваятелят ще се мъчи да извае лицето на другия, за да го съхрани за бъдещето, по празния пиедестал ще пада шума от околните дървета, пеперуди ще лъкатушат над него и по средата му, облегнат на лакът, ще седи един работник – дребен, така че едва ли някой може да го сбърка с поставена на пиедестала фигура, – сложил на вестник нарязана саздърма, и ще обядва, а врабчетата ще се боричкат, примамени от разпилените трохи...

– Лимонът навярно е измръзнал на балкона... – обади се неочаквано майката на Мартин. – И през ум не ми е идвало, че толкова рано ще дойде зимата. Миналата година го прибрахме в стаята чак през ноември...

Глуховатият глас на майка му сякаш извая пред него старото лимоново дърво – клонка по клонка – и той го видя да се мярка над тъмните къщи – с възлесто стебло, с лъскави от листната въшка ластари, видя и напуканото дъбово каче, чиито дъги вече бяха прогнили. Отначало тоя образ заплува пред очите му блед, прозрачен, сътворен сякаш от валмата на нощната мъгла, но след миг, през него, като в кадър на филм с преливащи се едно в друго изображения, Мартин съзря съборената бронзова фигура, видя и работника, който продължаваше да обядва на опразнения пиедестал. Това видение се отдръпна след малко и Мартин отново съсредоточи вниманието си на лимоновото дърво, чиито клони се

очертаваха ясно, с всичките си пукнатини, сякаш бяха само на няколко стъпки от него – зад заскреженото стъкло на автомобила. Той ясно видя тесния балкон на своя дом и подпрените на парапета шумнати лимонови клонки, превити от неочаквания сняг.

– Едва ли е измръзнал... – каза Мартин. – В дефилето се появи поледица, защото духа откъм реката. А в града може да е по-топло...

Старата жена не отговори, но нейните въздишки подсказваха, че думите му не могат да я успокоят...

Тя се тревожеше за лимоновото дърво на балкона и мислите ѝ пътуваха към него в глухата нощ. Не забеляза как тъмното селище с паметника на площада се изниза зад тях, не забеляза и трите тополи до моста, които се сториха на Мартин като застинал в небето пушек... Пред очите ѝ стояха отрупаните със сняг клонки на лимона. Тя мислено опипваше листата едно по едно, вслушваше се в шумоленето им, за да долови изхрущяване на лед, но не го чуваше, защото лицето ѝ спокойно се накланяше към вдигнатата яка на палтото и когато косо погледнеше към нея, Мартин разбираше, че тя заспива.

А полето продължаваше да поклаща край самотния автомобил своите безкрайни пространства. Те изглеждаха още по-сиви, защото луната беше залязла. Фаровете опипваха пътя, изтръгваха из пепелявия полумрак гърбица на затрупана от снега сгурия, изоставен в канавката валяк или телеграфен стълб, но тая залутана в мъглата светлина не можеше да отпъди от Мартин усещането, че пред погледа му се изнизват пространствата на марсиански пейзаж, че той се е залутал в лабиринт, от който няма изход.

“В такава нощ Есеиста ще стои на някой площад, превърнат в бронз, ако не забравят да изпълнят най-съкровено му желание. Ще стои дребен, със скрити под балтона дъгообразни кавалерийски крака и голото му теме ще мръзне от натрупалия го сняг..., помисли си Мартин. Сам през

безкрайните нощи... И не ще може нито да се облекне, ако отмалеят металните му крака, нито да се обърне и да погледне в друга посока, защото му е омръзнало да вижда все едни и същи дървета и къщи, нито да изкрещи: “Защо не ме оставите на покой? Бих предпочел пред изпитанията на славата простото шумолене на тревата в някое забравено селско гробище...”

“Не, такъв вик едва ли ще се изтръгне из гърлото на Есеиста, простудено от зимните виелици, продължаваше мислите си Мартин. Всеки човек приема своя дял от съдбата, а с него и горчивата му чаша. Есеиста няма да трепне пред такова изпитание...”

– Когато преди години се връщах от Акропола и минах през пристанището на Егион, лимоните цъфтяха – каза Мартин, като се обърна към майка си. – Беше празник, биеха камбани и ароматът на белите дървета се носеше над всички улици като музика и благослов. Тогава си рекох, завладян от блаженството на тая южна земя: “Заслужава си да живее човек, дори ако не му е останало нищо друго, освен спомена за едно цъфнало дърво...”

Майка му не отговори. Тя спеше.

Лицето ѝ беше просветлено и Мартин разбра, че старата жена сънува лимоновото дърво на балкона не затрупано от сняг, а с млади ластари, обгърнати от сиянието на цъфтежа, и над всяко цветче кръжи по една лека, звънтяща пчела...

ОТ АВТОРА

След това мъчително пътуване Мартин Калинов се разболя.

„Зъбите му са се разтракали от треската още преди да е посегнал към бравата на вратата“, помислих си аз, когато научих за неговото заболяване. А той, както разбрах по-късно, бил почувствал пристъпите на треската още в дефилето, когато с мокри крака стоял край пътя и махал на преминаващите шофьори да тикнат забуксувалия му автомобил. Махал, но всички го отминавали, зиморничаво свити зад заледените стъкла, обсебени от мисълта по-скоро да се изтръгнат из мрачната паст на това проклето дефиле...

Мислех, че го е затворила у дома обикновена простуда, от каквата всички сме боледували, особено през детството, и си го представях с чаша горещ чай в ръката, с компрес на шията, вмирисан на кисела селска ракия, и с разхвърляни книги по леглото, от което току-що се е приповдигнал, за да вземе подадените от майка му лекарства. Мислех, че по някогашен навик (както самият той ми е разказвал) старата жена вечер го разтрива с насапунисани ръце, които меко се хлъзгат по вкоравените от простудата мускули, а после слага в краката му затоплена тухла, увита с нейния плетен от каракачански дреб шал, и Мартин дълго, докато го унесе сънят, усеща преливащата се в него, на леки тласъци, топлинка...

Мислех така и улисан в своята работа, не намирах време да го навестя, пък и не бързах да сторя това, защото ми се искаше да отида при него, когато простудата му вече ще е минала и ще можем да седнем в стаята между отрупаните с книги стени и да подхванем отново нашите безкрайни

разговори, които винаги са ме карали да се чувствам щастлив, че седя срещу тоя – за другите затворен и самотен, а за мен щедър и лъчезарен човек...

Така се изнизваха дните и когато най-после позвъних на неговата врата с очакването, че ще ме посрещне вече оздравял, видях на прага майка му. Като бършеше сълзите, които се задържаха по бръчките на нейното бледо лице, тя ми каза, че Мартин е откаран с линейката на “Бърза помощ” в болницата.

Там го видях в един неделен ден, когато градът беше потънал в мъгла, прокъсана високо над къщите от заскрежени върхари на тополи, и по улиците опипом се движеха автомобили със запалени фарове – движеха се едва забележими сред сивотата на мрачния ден: едно призрачно шествие, което ми напомняше за безкрайното нощно пътуване на Мартин Калинов през заледеното дефиле.

Преводачът лежеше на една кушетка до прозореца на болничната стая, завит до шията с бял чаршаф. Първото ми впечатление, когато отворих вратата, беше, че го виждам затрупан от голяма, гладка преспа. Главата му беше потънала във възглавницата, с разпилени сиви кичури край ушите, и когато се обърна към мене, видях, че лицето му е пепеляво сиво, че очите му са изгубили оня мек, излъчващ душевна ведрина блясък, който винаги ми е правил впечатление при нашите срещи. Помислих, че това се дължи на слабата светлина в стаята, че за моето мрачно усещане е виновна и мъглата, но когато Мартин с мъчително усилие разтегна устни, за да ми се усмихне, разбрах, че се лъжа.

– Мислех, че ще се отърва само с треската, а болките в кръста станаха непоносими – каза той, като се надигна на лакти, защото легнал му беше трудно да говори, и аз видях как при всяко помръдване тръпка пробягват по лицето му. – Знаеш колко години отлагах да отида на лекар. Чаках да се поосвободя, а работата нямаше край. Мислех, че всичко ще

мине от само себе си, като на кучето, както обичаше да казва мама през детските ми години. А не стана...

Чух шумолене по стъклото на прозореца, вдигнах очи и видях, че на перваза се боричкаха няколко врабчета. Навярно бяха открили там коричка хляб, оставена от някого, или просто си играеха, за да се стоплят. Крилицата им вдигаха облачета снежен пращец.

– В болница влязох само веднъж през живота си, когато бях малък, и оттогава не обичам тия бели коридори с дъх на лекарства и с поскърцване на носилки – продължи Мартин. – В оная далечна зима боледувах от дифтерит и досега помня колко противни бяха инжекциите: иглата стоеше, забита в бедрото, а лекарят отново пълнеше със серум спринцовката... Дълго не заспивах нощем, вгледан в тавана. Много ми се искаше да оздравея, преди да е свършила зимата, преди да са се стопили пързалките... Сега дори и да потърся детската шейна, която като по чудо може да ми върне ония години, няма да я намеря. Изгнила е в зимника на родната ми къща или чужди хора са я съсекли през някоя студена зима...

Врабчетата отново се сборичкаха. Тяхното чирикание звучеше необичайно весело в тишината на болничната стая и Мартин им се усмихна като на приятели, които дълго е очаквал.

– Странни птичета... Сладкопойните отлитат на юг, а тия сиромашки рожби не изоставят човека, когато дойдат мъглите и виелиците. Досега почти не съм ги забелязвал, не съм се радвал на опушените им перца, на песните им, които понякога не можеш да различиш от шумоленето на дърветата. А тук, в безкрайните часове на болничната стая, обикнах тия неуниващи небесни създания и ми се струва, че ако изчезнат от прозореца, ще изчезне нещо много важно в моя живот. Знаеш ли за какво ми спомнят те? За дните срещу Коледа, когато колежа прасето на двора и откъм кухнята миришеше на опърлена кожа и на

празник. И за друго ми спомнят: за хора, които не съм забелязвал край себе си, а са били достойни за моята почит. За неоценени приятелства ми спомнят. И ми става тъжно.

Реших да си тръгна, защото Мартин се вълнуваше и думите, които изричаше тихо и замислено, като в минути на изповед, го изморяваха, но той ми кимна да остана още малко.

– Преди години, когато превеждах “Метаморфози”- те, отидох при Есеиста да му поискам една книга, в която се тълкуваха неясни Овидиеви текстове. Той се вгледа в лицето ми, намери ме много блед и каза: “Чух от колеги, че боледуваш. Разни ги приказват. То се появиха какви ли не болести – травми на цивилизацията. Гледаш млад човек, здрав и прав уж, а току научиш, че внезапно го откарали в болницата. Скалпелът рязнал и отново го зашили... Медицината се оказва безсилна пред тая болест...”

Така ми го каза – направо в очите. И сега си мисля дали няма да се сбъдне това негово пророчество – горчиво се усмихна Мартин.

Опитах се да му кажа нещо весело. Дойде ми наум, че Есеиста си купил нов костюм от една модна къща, защото на стария вече се били протрили ръкавите от облегалките по президиумите – пак чер костюм, официален, само че с по-тесни ревери. Спомних си и това, че старият литератор се премества в една гарсонiera, по- неже в приличната му на замък къща, майсторена от виенски архитекти, се настанява неговият внук със съпругата си. Бил струпал книгите и старите мебели на дядото в една стая, където набутал и неговата колекция с пеперуди, събирана през целия му живот, а наети от внука хора се заели да секат черешовата градина. Там щял да засади холандски лалета – за спомен от своето сватбено пътешествие до Амстердам... Опитвах се да разсея Мартин и с други истории, които ми хрумваха в момента, но той сякаш не ме чуваше. Мълчеше, замислен за нещо друго, лицето му беше

необичайно бледо върху възглавницата, и аз потръпнах, защото чаршафът, с който беше завит до шията, отново ми напомни за гладко навяна, студена преспа...

Прибрах се у дома през мъгливия град, по чиито улици продължаваха да се нижат гъсто наблъскани, размазани светлини на коли. Отминаваха едни, задаваха се други – сякаш беше започнало някакво безкрайно преселение. Запалих лампата и преди още да снема палтото си, започнах да разгръщам страниците, които Мартин Калинов ми даде на сбогуване – част от незавършена книга, над която беше работил през лятото и есента в толкова обичания от него дом отвъд планината... Тъй като Мартин пазеше в пълна тайна своите литературни опити и не ги показваше никому, дори на най-близките си приятели (може би смяташе, че тия размисли и наблюдения интересуваха единствено него), аз поех с изненада и вълнение свитъка, който той държеше под възглавницата на болничното легло.

– Взех със себе си тия страници, за да ги пооправя: знаеш, че съм като впрегатен кон, който се чувства зле без хамута си, но лекарите не ми разрешават – каза той някак смутено, може би затова, че ми разкриваше една тайна, която беше искал да запази единствено за себе си. – Дано намериш време да ги прочетеш. И ги запази за спомен от мене, ако се случи нещо...

Аз разлиствах сега тия страници, ситно изписани от неговата ръка – някъде с отчетливо очертани букви, другаде с трудно разгадаеми знаци, и пред мене се разкриваха не толкова картините на оня северен край, който Мартин така обичаше, не само усещанията му за ароматите и светлините на земята, която беше го родила – аз откривах драмата на неговата душа, залутана в пространствата между Нищото и Вечността...

Четях страница след страница и си мислех за моя приятел, върху чието болнично легло сега падаше светлината на уличната лампа и той не можеше да заспи, защото му липсваше привичната обстановка – пишещата машина с ожулените

ръбове на калъфката, старото лимоново дърво в ъгъла на стаята, което се е излъгало да цъфне посред зима и целият дом е изпълнен с упоително ухание, книгите, които той държеше отворени до леглото си и не можеше да заспи, преди да е прочел няколко страници... Мислех си за този човек, който цял живот беше пътувал през пространствата на времето с товара на своето призвание, както ескимоските кучета пътуват през безкрайните снегове, помъкнали своята шейна. И си спомнях, че в миговете, когато кучетата вече са останали без сили и падат на преспите да дочакат бялата смърт, оня, който седи в шейната, връзва на тояга една риба и я протяга над главите на смъртно уморените кучета. Миг – и те се размърдват. Ноздрите им, димящи от северния мраз, подуват живителния мирис на рибата, и като опъват въжетата, от което шейната се заребря и скрипти, те отново затичват, за да достигнат посветващите над тях рибешки плавници. А рибата се люлее високо в небето, вързана за дългата тояга, люлее се недосегаема, докато в далечината трепнат светлинките на ескимоското селище...

Мартин Калинов ми приличаше на тия скромни, всеотдайни ескимоски кучета, които теглят своята шейна. И той, като всеки един от нас, виждаше да се полюлява над него, високо в небето, рибата, вързана за тоягата на оня, който седи в шейната, и се мъчеше да тича след нея, за да я достигне...

Колцина от нас ще видят светлините на ескимоското селище? Колцина ще останат под снеговете, затрупани от мълчанието и забравата? Това ще каже времето, когато нас вече няма да ни има...

На такива мисли ме наведоха страниците, ситно изписани от ръката на Мартин Калинов. Мислех да ги съхраня за себе си като спомен от моя мил и незабравим приятел, но тъй като те, струва ми се, разкриват интересни страни от неговата душевност, си позволявам да ги поднеса на уважаемите читатели.

ЕХОТО

Два километра делиха нашия дом от каменоломната. През клоните на орехите и кестените червенееха склоновете на хълма, по който се мяркаха работници и сегиз-тогиз минаваха камиони, повлекли по надолнището дълги опашки от прах. До планинската къща, където бях дошъл да прекарам лятото, не достигаха нито гласовете на ония, чиито лостове разкъртваха мрамора, нито трясъците на каросериите, препълнени с ломен камък. Само прахът, който по цял ден висеше над хълма, напомняше за каменоломната. Седях на балкона и слушах реката. Нейният шум обгръщаше къщата отвсякъде. Усещаше се в позвънването на прозорците, в жуженето на закръжилите над мен пчели, и когато тая бавна и упойваща музика ме унесеше, в просъница отварях очи и се питах: дали не е завалял дъжд и дали листата на градината не се обаждат един на друг с леки, догонващи се гласове? Мъчех се да съзра върху фона на отсрещния скат златистите щрихи на дъжда, но откривах там само гъст въздух, напоен с аромат на треви, и през това ухание на лятната земя с лек тласък на крилете прелиташе сойка.

Всичко около мен беше просто, първично, успокояваше ме. Усещах, че ставам частица от тоя пейзаж, че дните придобиват неговите цветове, че търся хармония с проблясъците на глинените свлечища, с гъстия перлен цъфтеж на липите и с мазната, шаваща пръст на двора, раздвижвана от къртиците.

Всичко ми обещаваше спокойствие. До часа, когато се появи ехото.

На разсъмване ме събуди гръм. Отначало помислих, че ще вали, и очаквах да усетя след първата гръмотевица влажния полъх на вятъра, който предвещава идването на дъжда, но ноздрите ми доловиха познатия аромат на утрото: уханието на здравеца, проникнало през прозореца, дъха на квас и на пушек, който идваше откъм кухнята, и особения дъх на съня, утаен в гънките на моята възглавница. Отсрещният хребет сияеше

ослепително, но вторият гръм, който беше по-силен, разтърси прозореца на стаята и замъгли пред очите ми утринната картина, защото капките роса, замрежили стъклата, потекоха и размиха в своите вадички цветовете на утрото.

Станах и отворих прозореца. Утрото нахлу в стаята с прохладата на събуждащите се гори и с едно протяжно, сякаш скачащо по склоновете ехтене, което не бях чувал досега. То наподобяваше плясък от криле на изчезващо ято, което очите ми не можеха да съзрат в бисерно синьото, излъчващо светлина небе, а когато започна да заглъхва, ми напомни за шумолене на детско хвърчило, чийто конец се е откъснал и то пада косо, звънтейки с дърпаната от въздушните струи опашка.

Разбрах, че това е незаглъхналото все още ехо от разбудилия ме гръм. После видях високия стълб от прах над каменоломната, ослепително светъл в горния си край, и се усмихнах: и тоя ден ще мине без дъжд. Работниците взривяваха камъка и той свличаше лавината си по склоновете на отсрещния хълм.

Към обяд каменоломната отново се обади. Бях на двора и чух съвсем ясно кълтежа на първата бомба. Тоя кълтеж се дави няколко мига в земната глъбина – глух, приличен на суха кашлица, после излетя с ехтящ звук, сякаш изхвърли запушалка на огромна бутилка, удари се в камъните и изчезна сред пукнатините им. Но тая измамна тишина трая само миг. Ехтежът се надигна отново, приличен на вятър, който разтърсва дърветата и изтръгва сепнат вик от корените и клоните им. Тоя вятър преброди първия склон, без да разлюлее нито един листец, и когато пое по следващия хребет, разбрах, че това е ехото.

Вторият гръм беше по-глух и в началото ми напомни за скрит зад хълма оркестър, чиято мелодия не можех да различа добре. Долавях обаждането на медни инструменти, повече прилично на конско пръхтене, отколкото на ритмично подредени звуци, и когато мислех, че то ще заглъхне, попито от сухата лятна земя, изведнъж усетих как мелодията на

невидимия оркестър се втурна по листата на отсрещния склон като внезапно ливнал дъжд, как се разрасна нейното ехтене, в което надделяваше тънко свистене на цигулки, как в тях се вмеси като вик на човек глас на обой, как след това лъковете укротиха своето препускане, мелодията на цигулките изтъня, отдалечи се, и като роса, разпиляна от докосването на птичи криле, се посипаха звуци на пиано. Ръката, която ги раждаше, може би беше ръка на облак. Тя се отпускате бавно и тържествено, и понеже беше рожба на небето, в мелодията ѝ имаше нещо неземно, извисяващо. Това беше докосване на кристални чаши от някакво странно за тоя пращен летен делник тържество и аз, заслушан в техните звуци, се чувствах участник в него, макар да знаех, че ехото ме мами, че ставам пленник на една красива измислица.

Знаех това, но не можех да се освободя от неговото обаяние.

През неделните дни, когато работниците не идваха в каменоломната и там се възцаряваше необичайна тишина, аз чувствах, че часовете текат трудно, че домът е празен и неприветлив, че зеленината на отсрещните хребети е повяхнала – не от лятната жегата, а от мълчанието. Чаках, като участник в детска игра, да дойде разсъмването и да се обалят кирките в каменоломната. Представях си как каменарите палят фитилите и огънчето пълзи към гнездото на взрива, как мраморът пада ничком, раздрал риза от прах, как ехото тича към мене, закъсняло за уговорената среща. Ето: аз надничам иззад единия ъгъл на къщата. Знаем, че то се крие оттатък, под балкона, и ми се струва, че виждам хитро усмихнатото му синьо око, а когато дотичвам там, разбирам, че това е цветче на съвлек.

Ехото се скрива зад черешата, но докато да прекоса двора и да го уловя за ръката или за развяната при тичането риза, както съм улавял приятелите си в детските игри, виждам, че зад стеблото на черешата няма нищо – ехото пак ми се е изплъзнало. Чувам как невидимите му нозе разплисват брода на

реката, към който тичам, заслепяван от подскачащите светлинки на водата. След миг отсрещният склон притихва и ми се струва, че птичетата, които сегиз-тогиз се обаждат, пошушват на ехото да се скрие по-навътре в доловете, за да не го намеря.

Играта на въображението не толкова ме забавляваше в тоя глух кът на планината, колкото ме караше да наблюдавам неща и явления, на които човек, ако не остане сам и не се съсредоточи в себе си, едва ли би обърнал внимание. Наблюдението над ехото, което даваше други измерения на обкръжаващия ме свят и правеше от простото шумолене на гората сложно оркестрирана симфония, а от вечерната планина – шепнешком изречена молитва на огънове и на закъснели стъпки, ме караше да обръщам поглед към себе си и съсредоточено да оглеждам уж познатите ми пространства на душата така, както съм оглеждал родната си къща и с учудване съм откривал, че тя не е само сграда с каменни стъпала, по които е израсла трева, и с опушена мазилка в стаите, а враснало в мен поскърцване на врати, дъх на хляб, попил в кърпата, с която сутрин съм изтривал лицето си, горчив дъх от ловджийската пушка на баща ми на стената, с която не е стреляно десетилетия, шумолене на пяна в леген, където мама е прала протритите ми на коленете детски панталони... Виждам тая къща да върви през моите безсъници, приела образа на човек (това е най-често покойният ми баща), върви под овошките, като се навежда, за да не отбрули плодовете им, поклаща се, изпод стряхата ѝ излитат лястовици, които са излепили там своите гнезда и аз виждам, че това не е стряха, а развяната дреха на баща ми, че лястовиците излитат изпод неговите поклащани при вървежа ръце...

Ехото на отминалото време прекосяваше моите сънища. Понякога те биваха продължителни: делнични, с прашни коне до оградата, с лай на кучета, с непрекъснатата тревога, че съм забравия нещо, че някъде ме чакат, със суетнята да намеря

обувките си, които са забутани кой знае къде и трябва да тръгна бос през

града. Когато стъпалата ми се докосваха до земята и усещах нейната хладина, виждах, че тя, съвсем позната допреди минута, започва да губи своите очертания, да се изтръгва на плена на реалността, Чувах да се обаждат извори, чийто шум се избистряше в думи. Хълмовете се размърдваха като селяни със схванати от дълго седене гърбове, подвикваха си и аз виждах гласовете им да се гонят, превърнати в бели, лъкатушещи над мен птици. Делникът се превръщаше в празник, Усещах лекота, каквато човек изпитва в най-сладостните мигове от своя живот, и когато сутринта, освежен от струите на чешмата, тръгвах по двора, усещах в думите, които размених с преминаващите край оградата каменари, ехо от нощния разговор с хълмовете. То беше облякло тия думи с тънко сияние, както росата обличаше стеблата на шибоа и полегналата трева, размърдвана от обувките ми.

Когато сядах до белия лист, усещах, че се съсредоточавам не толкова да обхвана с погледа си историята, която трябва да разкажа, колкото да се вслушам в ехото ѝ, което е останало у мен така, както ехото на каменоломната остава в доловете на ограждащата ме планина.

Понякога мислите идваха тромави, неугледни, сякаш са се провирали през трънливите храсти по бреговете на реката, и аз виждах, че думите, с които съм ги облякъл, са кроени не по мярка, че бодлите са ги изподрали и трябва дълго и внимателно да ги прекроявам и шия. Друг път мислите идваха шумни и весели като деца, облечени за празник. Аз трябваше да оправя само по някоя гънка на блузката им или да наместя в илика случайно издърпало се копче... Лутах се из лабиринтите на паметта си, както сутрин обичах да се разхождам из близката букова гора, и стъпките ми събуждаха ехото на отминалите години. Откривах забравени от мен образи, ябълкови градини, през които отдавна е минала брадвата, извори, дим на огнища.

Докосвах се до тях, размествах ги, учудвах се на тяхното внезапно появяване, защото до тоя миг не подозирах, че са съществували в мене – и ръцете ми не усещаха при докосването до тях студенината на гипсови отливки, а долавяха пулс на потрепващи мускули, на пролетен сок, на бликаща вода и разпалени въглени.

Вървах из планинската котловина и си мислех, че животът ми прилича на реката, чиито проблясвания през клоните на дърветата ме съпровождаха: и той е вкопан така в различни събития и драми, които ту са се изправяли пред него и са препречвали пътя му, ту са се отдръпвали и са му позволявали да разлее водите си, озарени от слънцето. Пясъци – ехо на мои и на чужди радости и болки – са отклонявали реката от нейния път, но тя, вдълбана в ново корито, се е съпротивявала на алчната им жажда. Сривали са се подмити брегове и разочарованието е поклащало своите черни корени по свлечището...

Майката на реката – облакът – ѝ е казал, че трябва да стигне до морето. А на нас какво са ни казали в часа на рождението? Не сме ли го забравили? И към кое море трябва да пътуваме? Към радостта? Към душевното извисяване? Към измамните миражи на вечността? Пясъците на преживяното няма ли да погълнат нашите бродове и в нечия памет няма ли да останат само сухи брегове, които да напомнят, че тук някога е текла река?

Каменоломната се обажда отново. Взривовете вдигат в небето облак прах, сепнати птици го пронизват с късите си светкавици и аз виждам ехото да се извива като вихрушка над мене. То вдига ланската шума, вплита моите мисли в нейния шумолящ полет, понася ги над къщата, над планинския склон. Гледам тоя гънещ се стълб, който сякаш се мъчи да удържи тежестта на небето, и чакам да се обади оркестърът на ехото, с чиято мелодия започваха моите дълги дни в планината.

Ето първите му звуци. Тоя път медните инструменти мълчат. Обаждат се само цигулките. Трелите им са глухи, отривисти и ми напомнят почукване по вратата. Ставам и отварям. Не виждам никого. Може би това е предупредителният глас на Съдбата, с който ме е сепвала Бетовеновата симфония? Излизам на двора. Ехото бяга от мене и се крие зад другия ъгъл на къщата. Виждам само окото му. То е черно и изпитателно. Приближавам се на пръсти и откривам, че това не е око, а вчерашният цветец на съвлека, който тъмнее, изсъхнал на стеблото.

А отсреща гората се смее: цигулките са подели друга мелодия.

ЦЪФНАЛОТО ДЪРВО

В началото на април, когато пристигна моят приятел, гората още беше гола и влажна. Откъм северния склон на планината се долавяше мразовития повей на нестопения сняг и единствено цъфналите дрянове, чиято златна мъглица плуваше между повлеклата на габърите и глоговете, напомняха за идващата пролет. За нея ми говореше и бледозелената трева, пробола ланшната шума, но тя приличаше на дълго боledувало дете, което се мъчи да проходи и залита при най-лекия повей на ветреца.

— Дойдох да рисувам цъфнали дървета, а тук е още зима...
— каза моят гост. — Дори прасковите не са се излъгали да цъфнат.

— В тая планинска котловина рядко ще срещнеш праскова. И черешата тук трудно се бори с пролетните мразове. Но трънките и джанките може би са разцъфтели вече — отговорих му аз.

Той взе триножника и кутията с боите, постоя на двора, като вдишваше дълбоко прохладния въздух, сякаш се мъчеше

да долови с потрепващите си ноздри аромата на далечни
цъфнали дървета, и пое край реката да търси онова, което се
мержелееше във въображението му и чакаше мига да се появи
на платното.

Видях го да прекосява брода, после широкият му гръб се
мярна в края на ливадата и храсталакът го скри от очите ми.

Седнах да довърша отдавна започнат превод. Думите се
съпротивяваха, чуждите мисли, които се опитвах да вметя в
строфите, се разбягваха, както бях виждал в детството си да се
разбягват овцете, които вечер дядо ми се мъчеше да прибере в
кошарата, и си спомних за своя гост едва тогава, когато
наближаваше обяд. Заклучих къщата и тръгнах да го търся
край реката. Ланската шума се обаждаше под краката ми и аз
усещах не толкова нежната грейка на априлския ден, колкото
събудените от слънцето аромати. Това беше прозаичен дъх на
гнили коренчета, на влажни, с цвят на корал, бабини ушенца,
на следи от охлюви, но моето въображение, разбудено от
раждащата се пролет, свързваше това усещане с мисълта за
далечни пчелини, за птичи криле, за облаци, които се
разхождат по земята.

Тогава видях цъфналото дърво.

То стоеше посред една поляна като момче с бяла риза,
което се е загубило в планината. Стоеше и се оглеждаше. Чувах
дишането му – тънко като жужене на пчели. Дали не се канеше
да извика от страх, защото беше самичко сред тъмната гора?
Или се усмихваше на слънцето и цялото сияеше, озарено от
мисълта за него, за птиците, за събуждащия се свят?

Цъфналото дърво, ми изглеждаше така нереално, че аз си
помислих: дали това не е сънят на снеговете, излъхнат като
сребърна пара от затоплената земя – сън, прекосен от стъпки на
сърни и разлюлян от изстрел на ловец, в който няма свистене
на сачми, нито стон на улучена жертва, а само ехо.

И пред това дърво видях художника.

Стоеше той до своя триножник, гърбом към мен, и по движенията на тялото му предугаждах трептенията на четката. Цъфналото дърво стоеше пред него, без да се помръдне, вгледано в една точка на кръгозора така, както правеха моделите, дошли да позират в ателието на художника. Когато духнеше ветреца, сиянието на цъфналото дърво ставаше по-силно, сякаш в него се разпалваше сребърен огън, и тогава забелязвах как тялото на застаналия до триножника човек започва да трепти, да олеква, да става сребърно, сякаш е пронизано от рентгенови лъчи.

Тръгнах си, за да не преча на художника, защото знаех колко е нежелателно в такива мигове чуждото присъствие, и можах чак вечерта да видя това, което бе нарисувал моят приятел.

Ние седяхме до камината, без да палим лампата, и си говорехме. Пламъчетата играеха по стената. Отдавна беше мръкнало и домът трябваше да бъде съвсем тъмен, както е бивало през другите вечери, но край нас плуваше опалов полумрак и се местеше от стена към стена, както съм виждал да се мести през юлските вечери сиянието на светулките по двора.

Аз исках да разгледам по-внимателно картината утре, на дневна светлина. Затова не посегнах да запалим лампата, а останах в полумрака само да мисля за цъфналото дърво и да чувствам присъствието му. Когато си легнахме, усетих шумолене из къщата. Отначало помислих, че съм оставил отворен някой прозорец и пердето трепти от вятъра, но после разбрах, че това са стъпките на цъфналото дърво.

То вървеше из стаите на пръсти, за да не ни събуди. Повдигаше бялата си дреха, когато се качваше по стъпалата, надничаше през прозореца и гледаше пътя, който води към неговата поляна, после се навеждаше да раздуха загасналия огън (навярно му беше студено), ала дъхът на цъфналото дърво не можеше да разбуди нито едно въгленче

Моят приятел си тръгна на другия ден и взе картината, за да я довърши. Исках да ми я остави за спомен такава, каквата е, но той ме уверяваше, че това е само наброска: нарисувал е дървото такава, каквото го гледал, а на платното трябва да остане усещането за цъфналото дърво, споменът за него, болката, че е прецъфтяло, че никога няма да го видим вече с такива очаровани очи.

Красиво говореше тоя човек! Мен също ме вълнуваше не толкова реалният образ на цъфналото дърво, колкото споменът за него, затова останах търпеливо да чакам часа, когато картината ще бъде завършена и ще я окача на стената още по-красива, защото ще ме кара да се връщам към един щастлив миг от моя живот, да виждам поляната със самотното бяло дърво и да усещам тръпчивия въздух на изчезналия завинаги пролетен ден.

Седмиците се изнизваха неусетно. Избуя зеленината на дърветата и аз, когато седях на балкона, трудно можех да съзря речния брод през плетениците на клоните. После шумата стана пепелява от лятната жегата, сякаш я бе покрил прахът на пътя, по който привечер минаваха стада. Когато завалеше дъжд, тая шума издаваше ламаринен звън, за час или два посветваше с коравия си гланц и после отново я посипваше пепелта на лятото.

През един августовски ден, когато вихрушки въртяха в небето сухи царевични листа, излязох да се поразходя край реката. Бях си спомнил за цъфналото дърво, рисувано от моя приятел, и у мен се породило желанието да го видя отново. Намерих поляната, където тогава стоеше триножникът на живописеца. Посивялата трева беше опасана и изпотъпкана, имаше следи от пален някога огън. Огледах се. Не бях ли сбъркал мястото, където в началото на април се извисяваше великолепното цъфнало дърво? Къде е то сега? Дали не е отсечено?

Край мен стояха прашни храсти с изпокършени клони и между тях видях една джанка – дрипава като циганка, отбила се от пътя и седнала да си почине. Това беше стара джанка, с дребни, островърхи плодове, които жълтееха между прашните листа и още повече подсилваха моето усещане за старост и нищета.

Да, това беше някогашното цъфнало дърво, на което така се възхищавах в априлската утрин! Животът бе отнел сиянието на цветовете му, песента на пчелите, подсвирването на косовите откъм събудената река и му бе дал в замяна тия стипчиви плодове, сгушени сред прашната шума, така, както грозничката рожба се гуши до пазвата на своята уморена и замислена майка. Видът на старото дърво, брулено от пастирски тояги и камъни, ми припомняше горчиви житейски истини и в тоя зноен летен ден аз вървах тъжен от мисълта, че всичко на тоя свят е преходно, че най-възвишен негов миг е мигът на цъфтенето...

Какъв прашен делник властваше над тоя кът, където само преди няколко месеца бе стояло с царствена осанка цъфналото дърво! Как глухи и резки бяха ударите на мотиките, които прекопаваха картофите край пътя! Там в началото на април тънко ухаеше синчецът...

Реката течеше и отнасяше сенките на хълмовете. Лятото миришеше на потни конски гърбове и на коприва.

Чувствах се ограбен. Споменът за цъфналото дърво ме връщаше към изгубени илюзии, към празници, до които никога нямаше да се докосна, и аз виждах, като се обръщах към дните на моя отминал живот, техните плодове, дребни като рожбите на старата джанка,

Съумях ли просто и ликуващо да се радвам на тия празници, както направи това дървото сред поляната, или всичко в моя живот беше делнично, дори в своите тържествени мигове? Когато губех тия празници, имах ли усещането, че те изчезват от мен завинаги?...

Върнах се в града.

Дърветата зад прозореца оголяваха. По техните клони останаха да се люлеят само синигери, като последни есенни листа. После снегът затрупа саксиите на балкона и накара гергините още веднъж да разцъфнат – рехави, позвънващи от вятъра. Зимата задълго ме затвори между етажерки с книги и заскрежени прозорци, зад които сивееха плувнали в мъгла здания. Зимата е лош сезон за мен. Боледувах дълго и се мъчех да прогонвам скуката, като препрочитах обичани някога книги. Но вълнението от докосването до тия книги ми напомняше за аромат на цвете, който знае кога сложено между страниците. Споменът се мъчеше да възкреси това някогашно цвете, а то си оставаше сухо, безжизнено и се разпадаше от най-лекото докосване на пръстите.

Моето лице, бледо от боледуването, ми напомняше за това цвете между страниците, когато сутрин прекосях коридора и крадешком се поглеждах в огледалото... Аз се отдалечавах от извора на моя живот и за ония, които ме познаваха по-отблизо, навярно приличах на старото дърво сред планинската поляна – прашно, незабележимо сред околния храсталак дърво, с дребни стипчиви плодове, които напразно се мъчат да привлекат нечий поглед с кехлибареното си посветване.

На другата година, в началото на април, отново отидох в планинската котловина.

Поех край реката, сподирян от аромата на събуждащата се земя. Храстите чернееха и сред тях тук-таме се поклащаха перлено зелените камбанки на кукуряка. Бях сигурен, че миналогодишният пролетен празник няма да се повтори, както не се повтарят най-хубавите мигове на живота, и със свито сърце се провирах между храстите, запътен към оная полянка, на която бях съзерцавал цъфналото дърво.

Очаквах да видя черни, умъртвени от дървояди или от виелици клони, а пред очите ми се мярна бяла, сякаш обхваната от скреж фиданка. Тя стоеше на същото място, където през

лятото бях гледал старата прашна джанка, прилична на циганка – стоеше млада, усмихната, поклащаше се, за да ме поздрави, и цялата искреше от закръжилите над нея пчели.

“Защо ли животът, който нерядко прави човека тъжен и скептичен, отново ме доведе тук?, питах се аз. Дали ме упреква за моето черногледство? Или ми дава урок как да опазя цветовете на душата? Но какво може да възвърне на човека неговото късно цъфтене?”.

Бялото дърво стоеше пред мен и сияеше – младо, звънящо от смеха на пчелите.

Това беше смях на победител.

То познаваше тайната на възкресението, до която аз никога нямаше да достигна...

ЗИМНИТЕ СЪНИЩА НА ЛЪВОВЕТЕ

През детските години, когато светът около мен започна да разкрива една след друга своите по-малки или по-големи тайни, когато приемах за съвсем обикновено онова, което до вчера бе ми се струвало тайнствено и недостижимо, за мен продължаваха да си остават загадка лъвовете.

Аз познавах бивола и коня. Гледах ги как се връщат привечер край оградата и вървят един след друг, както нощта върви след слънцето. Познавах овните, които лете се биеха по пладницата, хукнали един към друг с ниско приведени глави. Познавах кучетата с тяхното приятелство и коварство. Караше ме да се усмихвам тромавият вървеж на шопара, който излизаше от кочината да направи преди Коледа своята разходка по снега, без да подозира, че касапинът вече точи ножа си и след час преспите по двора ще бъдат изпотъпкани от мятащите се хълбоци на събореното животно... Но тоя свят, сред който преминавах дните ми с потракването на кипналата тенджера върху печката, с кукуригането на петела, който пляскаше с

криле и вдигаше цял облак снежен прах, тоя свят мълчаливо се отдръпваше и изчезваше, когато разгръщах своята най-любима книга, взета от татковата лавица, и очите ми се спираха на оная страница, където бяха нарисувани лъвовете.

Те лежаха едри и величествени върху пясъка на непозната пустиня. Главите им, увенчани с разкошна златиста грива, бяха отпуснати върху предните крака.

Всичко беше спокойно на тая картина – и пясъкът, и палмите в далечината, и прозиращите сред стеблата им пирамиди, но когато се вглеждах в очите на лъвовете и проследявах гънките на тяхната отпусната кожа, под която ми се струваше, че долавям потрепването на мускули, готови всеки миг да метнат като пружина съненото тяло, аз не изпитвах страх от тия царствени хищници, които баща ми наричаше царе на природата, а ме обземаше нямо възхищение пред тях – непознатите, тайнствените, всемогъщите. В очите им имаше блясък на кехлибар и в него, както мушицата в кехлибарения пръстен на мама, лежеше тайната на лъвовете, до която не можех да достигна, защото тия очи ме сепваха и ме отпъждаха с пронизващото си спокойствие и мълчание..

“Лъвът е цар на пустинята и тъй като всеки цар има дворец, неговият е иззидан, мислех си аз, от безмълвие на пясъци, а за покрив му служат прелитащи птици със странни имена, които не мога да запомня...”

Най-величествени, изпълнени с възхищение и страх, бяха нощите, когато в моя сън се появяваше Лъвът.

Той идеше от далечината и дюните на пустинята се отдръпваха, за да му сторят път. Походката му беше бавна и тържествена. Дирите му личаха като златни отливки по пясъка и пустинният вятър, колкото и да духаше, не успяваше да ги заличи, защото в тях също имаше нещо царствено... Лъвът поемаше през нивите и те, довчера едва показали тук-там по някой дребен класец, изведнъж се издигаха – високи цял човешки бой, – засияваха от единия до другия край на

равнината и златните им талази се раздвояваха пред царя на природата и му се покланяха така, както се покланят верноподаниците на своя владетел. Дърветата, по които до вчера сивееше прашна шума, сега засияваха като изкъпани от дъжд, клонките се разместваха, за да покажат своите налени със слънчев блясък плодове, а птиците, излитнали из гнездата, никак не приличаха на нашенските, защото опашките им оставяха в небето златна диря, каквато лете оставят падащите звезди...

Лъвът прекосяваше реката. Отражението му караше бродата да пламти и на мен ми се струваше, че царят на пустинята стъпва по жарава. Но той с потрепването на нито един мускул не издаваше болката си от докосването до въглените. Прескачаше оградата – леко и плавно, както я прелиташе понякога моето изпуснато хвърчило, и тръгваше из двора. Кучето се дръпваше заднишком, свиваше се под стълбището и аз чувах как зъбите му тракат от страх. Петелът стоеше като омагьосан, опрял криле в земята, проточил шия – готвеше се да изкукурига, но в гърлото му се чуваше само късо, метално изхриптяване... Всичко на двора замираще – дори жабите, които подскачаха по пътеката със смешно дългите си крака, залепваха за пръстта, прилични на плоски, пъпчиви камъчета.

Всичко замираще, сякаш беше настъпил часът на възмездието.

Очаквах да видя в очите на Лъва хищен блясък, който предварва скока на царственото тяло, а в тях продължаваше спокойно да свети пустинното слънце и спокойно се люлееха сенки на палми.

Лъвът обикаляше къщата, душеше тревата, сякаш търсеше изгубена следа, после душеше стъпалата, но не се качваше по тях към стаята, зад чийто прозорец го гледах аз – ням от уплаха и възхищение, – а продължаваше да обикаля къщата, сякаш я благославяше и омагьосваше.

Събуждаше ме кукуригане. “Лъвът сигурно си е тръгнал, щом страхът е отпуснал гърлото на петела!”, казвах си аз, скачах от леглото и поглеждах към двора. Да, Лъвът наистина

го нямаше. Роса покриваше тревата край къщата и колкото да се взирах, не можех да открия по нея следата на царствения нощен гост. Но неговата разкошна грива беше оставила своя блясък по дребните бисерни капки на утрото и когато обличах старата си басмена риза, откривах учуден, че тя е тъкана с тънки златни нишки, и във всяка от тях виждах кехлибарено да посветват очите на изчезналия Лъв...

Баща ми помпаше гумите на подпрения до стената велосипед. Готвеше се да тръгва на работа. Мама чистеше печката и откъм кухнята се носеше дъх на квас: меси́ла е. Денят започваше съвсем обикновен, защото никой не знаеше за моя сън. “Ще разберат какъв празник са пропуснали, когато видят златната ми риза...”, казвах си аз и тържествено прекосил стаята, излизах на двора. Баща ми опипваше с палец гумите (вече бяха напомпани), изкарваше велосипеда на пътеката, смърряше ме, че пак съм се успал, и без да забележи нито златната ми риза, нито следите на Лъва, които прекосяваше със старото си колело, поемаше към улицата...

През есента в градчето дойде цирк.

Имаше палячовци, имаше петметрова боа, имаше факири, които гълтат саби, но аз молах татко да ме отведе на представлението не заради тях – исках да видя Лъва, чийто рев чувах да се носи нощем над градчето – ехтящ като тръба, която призовава невидими полкове, томителен и гневен едновременно. Той заглъхваше между заспалите фургони на скитащите артисти, но ехото му продължаваше да се лута в моя сън.

Една вечер, облякъл най-новите си дрехи, както правех на празник, аз седях в цирка, стисках развълнуван ръката на татко и чаках да се появи Лъвът... Прожекторите осветяваха високия купол, под който един акробат караше колело – също като татковото, – но аз го гледах само с крайчеца на окото. Погледът ми бе прикован към входа за арената, откъдето трябваше да се зададе Лъвът.

И ето – той се показва.

Засвири музика. Прожекторите наклониха светлините си, огряха арената, сякаш постлаха на нея златен килим, и като тръскаше гривата си и играеше с всички мускули на своето гладко, изпънато тяло, от което по гърба му минаваха мълнии, към средата на цирка тръгна Лъвът. Сподиряше го висок мъж, облечен в прилепнал към тялото черен костюм. Това беше дресьорът. В едната си ръка държеше метален прът, а в другата – камшик.

Лъвът вървеше спокойно и царствено до мига, когато изплющя камшикът. Неговият рязък звук го накара да се изправи на задните крака. Царят на природата изръмжа и видях как очите му гневно светнаха, но след минута той покорно обърна глава към своя господар и забелязах как величествените нозе, оставяли златната си следа по пясъците на пустинята, потреперваха може би от покорство и страх, може би от още незатихналите тръпки на гнева...

Гледах после как Лъвът скача през запалени обръчи, как ближе ръката на оня, чийто камшик го кара да танцува по арената покорно и трмаво, както бях виждал да танцуват по нашата улица мечките на балканджийските цигани, и усещах, че арената помръква, сякаш прожекторите един след друг гасят светлините си, че ме обзема болка, че ми се иска да дръпна ръката на татко, който се смее, възхитен от умението на дресьора, и да му кажа, че искам да си отиваме, по-скоро да си отиваме...

Изпитвах непознато дотогава чувство. Това беше тревога, разочарование, болка за нещо изгубено, спазъм, който стискаше гърлото. Бях малък и разумът не можеше да ми подсказва тогава, че съм се докоснал до една от горчивите

истини на живота, че съм се надвесил за пръв път над бездната, която лежи между брега на мечтата и брега на реалността.

Не знаех тогава, че разстоянието между тях може да бъде твърде голямо.

На другата сутрин, тръгнал на училище, аз минах край цирка. Брезентът на купола му беше увиснал от влагата – сив и опушен. Никакъв човек не се мяркаше сега в тоя кът, където вечер цирковата музика събираше цялото градче. Пред входа лежаха, примесени с опадала тополова шума, мокри късчета от билети, които полепнаха по обувките ми, когато прекосяха площада.

Видях зад сивата грамада на цирка фургоните. Прозорците им бяха затворени. Зад техните избелели пердета още спяха артистите, уморени от снощното представление. Между два фургона беше опънато въже и на него висяха изпрани детски гащички, комбинезони с рехави дантели, сутиени, чиято тъкан имаше блясък на седеф. Пред стълбичките на фургоните видях подгазени обувки, легени с неплисната сапунена вода.

Това беше сивият делник на цирка. Но не той ме вълнуваше сега. Аз бях тръгнал по-рано на училище, за да имам време да постоя до клетката на Лъва, която допусках, че е между фургоните на пътуващите артисти – да погледам тоя горд в моите сънища и унижен, както го бях видял снощи, цар на пустинята.

Клетката беше тясна, от дебели ръждиви пръти. Очаквах да видя как Лъвът гневно се разхожда от единия до другия ъгъл, как гривата му пламти, сякаш иска да прогори железата, а зърнах върху пода на клетката отпуснато, приплеснато от съня тялото на Лъва, по което снощи пробягваха светкавици. Той спеше върху постилка от вонеща на амоняк слама, сложил глава върху предните си лапи, спеше със степана грива, в която бяха се вплели сламки, със смачкана като амбалажна книга кожа по хълбоците...

Всичко беше бедно и потискащо като в затворническите

килии, за които бях чел в книгите от татковата етажерка, и самият Лъв, със съхранената в съзнанието ми царствена осанка, сега приличаше на затворник, който излежава тежка и несправедлива присъда.

Щях да си отида тъжен и потиснат, ако не бях се взрял в очите на Лъва.

Той спеше, а очите му бяха леко отворени и в техния поглед имаше нещо весело, дори ми се стори – ликуващо. Отначало си помислих, че Лъвът се е притаил, преди да скочи, и иска да ме примами с приятелското проблясване на очите си; после реших, че той се радва, защото е видял да стои до него човек без камшик; и накрая се уверих, че очите на Лъва са тихи, дълбоки и сияйни, защото той сънува.

Дотогава не знаех, че лъвовете спят с полуотворени очи. Навярно природата ги бе научила така, за да са винаги нащрек. Но моят детски разум в ония години си обясняваше това по-иначе. Аз вярвах, че лъвовете спят така, за да виждат по-добре сънищата. Те възкресяват под клепачите си слънцето на пустинята и то ги води през най-дълбоките нощни часове на юг, където са сияещите пясъци, където е волността, където границата на милосърдието и на жестокостта е очертана от сянката на отлитаща птица...

Падаше суха шума от тополите, провираше се между железните пръти на клетката и замираше върху гривата на Лъва, но той не се помръдваше, сякаш не усещаше в съня си докосването ѝ.

“Изнизва се късната есен, след това ще дойде зимата, мислех си аз. Кой знае къде ще опъне шатрата си пътуващият цирк, кой знае между какви опушени сгради ще чернее клетката на Лъва и между какви будки и магазинчета ще се провира неговият зимен сън, за да търси пространствата на изгубената, възделена пустиня?”

Тогава у мен се появи загадката за зимните сънища на лъвовете.

Четири десетилетия след тоя ден аз пътувах към алжирската пустиня. Пак беше късна есен, но за нея тук не напомняше нищо друго освен календара. Слънцето все така пламтеше на изпепеленото от зноя небе, все така зелени и весели чезнеха в далечината палмите и пиниите.

Пътят ме водеше към Сахара. Тревата се мъчеше да спре пясъците и аз гледах нейната ръкопашна схватка с настъпващата пустиня. Това беше неравен двубой. Дюнните прииждаха от всички страни с кратки прибежки – както правят пехотинците, и тяхната мълчалива закана се четеше не толкова в бавното, упорито придвижване, колкото в металното проблясване по дюните, което ми напомняше за гънки по рубашките на войници от една фанатизирана армия, за която едва ли може да се намери преграда. И тревата оставаше в плен на тая армия. Виждах от едната и от другата страна на пътя зелени тревни острови. Те се отдалечаваха бавно, с походка на пленници, които с мъка издърпваха нозете си от дълбокия пясък. Отдалечаваха се към неизвестността – без надеждата, че някога отново ще се върнат тук – и горещият вятър заличаваше следите им...

Това беше моята първа среща с пустинята. Пейзажът потрепваше зад стъклото на автомобила, накланяше се и след миг чертата на кръгозора ставаше равна, сякаш е изтеглена с линия върху небето. Никога не бях виждал картина само от един цвят – златен. Но тя не беше еднообразна и скучна, защото в това златно се преливаха всички отсенки на светлокафявото, на охрата, на маслено зеленикавото, на бледооранжевото, на неаполитанското жълто, дори тънки лилави проблясвания можеха да се доловят по гънките на дюните.

Аз наблюдавах с възхищение тоя пейзаж, но се радвах не толкова на багрите, колкото на мисълта, че някъде на юг – зад

застиналите пясъчни гребени, зад мълчанието на пустинята – е царството на лъвовете: на оня, който тържествено и ликуващо вървеше през моите детски сънища, и на другия, който спеше в клетката зад стария цирк и с полуотворени очи сънуваше ей тия странни, мълчаливи пространства, през които пътувах сега.

Пътят правеше завой към оазис – няколко палми, полегнали камили (погледът ми с мъка ги отличавахе от пясъка), кафяви чергила, като на нашенските цигани – и аз виждах да стоят пред нас стари туареги с лица от пясък: пустинен пясък, който е научен да говори и да се смее. Туарегите протягаха тъмните си ръце и ни предлагаха само срещу няколко динара скромен спомен от пустинята: сахарска роза, която посветваше със скрежната розовинка на своите кристали, или сгушен в шепите им фенек – дребна като катеричка пустинна лисица, чиито огромни за телцето ѝ, островърхи уши се мъчеха да доловят като радар всички шумове на пълзящите пясъци...

Фенекът ме гледаше изпитателно със своите тъмни, мънистени очи. Аз си мислех за малкия принц на Сент-Екзюпери, защото същите очи се бяха взирали и в него, но не ме напускаше усещането, че някъде тук – зад дюните, зад димящата магма на далечината – скитат сънищата на Лъва, който лежеше върху мократа слама на цирковия фургон в късната есен – един пленник, който можеше да преодолее болката, самотата, невъзможността да се измъкне из клетката единствено чрез своите неотнети от никого дълги, ликуващи зимни сънища...

Обзет от тия мисли, аз се връщах към преживяното от мен – към радостните мигове, към часовете на съмнение и разочарование, и виждах през сивотата и суетнята на делниците да преминава светлината на оная узряла равнина, която свеждаше класовете си и разднипляше високите си вълни пред Лъва от моите сънища... Това бяха минути на озарение, които времето ми даваше със скъперническа ръка – дребни трохи,

подобни на ония, които слагах на врабците върху корниза на зимния прозорец, без да разбирам истинската им стойност. Но когато трябваше да се връщам към изминалите години на моя живот, разбирах, че тия трохи карат блюдото на везните да натежава към щастливите ми мигове, сякаш на него е сложено нещо голямо и съдбовно.

През своето многолетно общуване с белия лист аз приличах на селянин, който обработва своята нива. Тая нива беше покрита с трева, оплетена от корени, с каменисти гърбици, през които трябваше да мине плугът. Понякога плъзицата се докосваше до рохкава пръст и аз усещах веселото шаване на браздата. Но това беше за кратко и плугът се връзваше в корен. Мъчех се да го заобиколя, ала тогава се обаждаше камъкът. Виждах, че браздата става плитка – отмествам само тревата, а отдолу е гола скала, и се прехвърлях в другия край на нивата, за да търся пръст, по-податлива за плуга.

В такива часове думите върху белия лист приличаха на скромните твари, без които не можех да си представя своята нива: на свраките, които тромаво прелитаха, за да потърсят място за нощувка в отсрещните трънки, на полските мишки, които плугът изравяше като забравени, почернели гнезда картофи, на лалугерите, които стояха на задните си крака и лениво свирукаха... Дори да им подвикнех, дори да хвърлех камък по тях, думите нямаше да се разтичат из браздите, нямаше да ги изпълнят с плясък на криле или с пъргави зигзаги – щяха само да ме погледнат с лениви очи и да останат в плена на своята летаргия...

И ето – аз усещах как плугът изведнъж меко потъваше в рохкава, димяща под нозете ми пръст.

Листът пред мен започваше да придобива белотата на цъфнало дърво и аз виждах да се очертават върху него контурите на оня образ, който бях търсил дълги, безплодни часове. Откъм далечината се прокрадваше сияние, също като в мига, когато Лъвът тръгваше през моя детски сън. Това сияние

се приближаваше, равнината ставаше златна, сякаш идеше жътва, и аз виждах талазите на класовете да се отгърщат, за да сторят път на думите.

Довчерашният делничен пейзаж ставаше неузнаваем. Думите вървяха през него с енергична походка, с потрепващи мускули, с очи, в които имаше ликуване и тайна. Моята бедна камениста нива лягаше пред нозете им, и когато те поемаха през нея, виждах да пониква цветете над камъка – тук мак, там разлюлян от пчела минзухар, виждах да изкласява житото, което се канех да посея, и от разораните гнезда на мишките виждах да излита птица с дълга, янтарна опашка.

Знаех, че моята нива утре отново ще бъде камениста, че дланите ми ще се побиват от двубоя с кремъка, но часовете на озарението бяха моя награда от битието и те ми бяха достатъчни, за да изкупя с тях всичко останало.

Оня, който е изпитвал подобна радост, разбира нейната цена.

Знаех, че утре делникът ще ме изведе на арената, сродна с оная, която бях виждал под купола на стария градски цирк, че ще трябва, чувайки зад гърба си стъпките на оня с черния костюм и с приплясващия камшик в ръката, да показвам онова, което съм заучавал цял живот.. Но аз бях спокоен, като си спомнех за фургона, в който върху приплесната слама спеше с полуотворени очи Лъвът.

Знаех, че след като свърши представлението, моите думи също така ще намерят място върху пода на един стар фургон, ще се отпуснат върху сламата и забравили ръждивите железа на условностите, ще сънуват онова, което времето се е помъчило да ми отнеме и ще ми го връщат, пречистено от сънищата, така както зимните сънища на лъвовете връщат при пленените господари на пустинята безбрежните пространства на волността, танцуването на пясъците, златните миражи на оазисите...

И ми остана навик всяка есен, когато дърветата оголеят и тяхната чернота ми напомни за костюма на оня дресьор от цирка, да наминавам към зоологическата градина.

Това е време, когато аленте са пусти, под нозете се обажда суха шума и откъм празните клетки идва мразовитият повей на настъпващата зима. Аз не се вслушвам в острите подвиквания на белоглавите орли, наежени в своя огромен ръждив кафез – слушам само как шумоли опадалата шума от тополите в празната клетка на лъвовете. Тая шума ми напомня цвета на пясъка в алжирската пустиня. Виждам помръдването на дюните, виждам пленената трева, която се отдалечава, обречена на вечно изгнание, виждам оня туарег с пясъчното лице, който се смее ситно, сякаш свистят дюните, и пустинната лисица ме гледа с тихи, пророчески очи...

През тия очи, в които съзирам да се поклащат с бавен вървеж дюните на пустинята, през смеха на туарега, през дрипавите чергила на оазиса, през шума на палмите виждам да преминават зимните сънища на лъвовете.

Аз не се помръдвам, за да не наруша това тайнство. Шумата от тополите се бие в преградите на празната клетка, а на мен ми се струва, че позвънва не ръждивото желязо, а се обажда с тънко ехо волният вятър на изгубените завинаги пространства.

Мръква. И от дъното на кръгозора ме гледа пустинната лисица с тъжни, пророчески очи...

ИВАН ДАВИДКОВ
ЗИМНИТЕ СЪНИЩА
НА ЛЪВОВЕТЕ

Първо издание

Рецензент Иван Спасов
Редактор Стефан Поптонев
Художник Елена Маринчева
Художествен редактор Александър Хачатурян
Технически редактор Тодор Бъчваров
Коректор Петрана Медникарова

Издателски № 6822.
Дадена за набор на 12.1.1982 г.
Подписана за печат на 30.VI.1982 г.
Излязла м. август.
Печатни коли 10,50. Издателски коли 8.82.
Условно-издателски коли 8,52.
Формат 84x108/32. Тираж 15 115.
Цена 1.57 лв.
Код 22 9536222211/5605-436-82.
Партиздат - София, бул. „В. И. Ленин“ № 47
ПК „Д. Благоев“ София, ул. „Н. Ракитин“ № 2